

VEĆE OD KUĆE

DORTA JAGIĆ

SADRŽAJ

Muzeji cimetne boje	6
Fontanost	10
Bijelo čistilište	13
Zagrebačke gorkičarnice	16
Dan živih i mrtvih	20
O kući ili Podstanari	24
O okretištima ili Zelena zraka	29
O čekanju	35
O Čarobnom brijegu	39
O kavi	42
O nepcu	49
O najusamljenijem čovjeku na svijetu	55
O zakrivačima ljepote	57
Pohvala hotelima (vođeno zrcalo i soba poezije 800.003)	64
Pohvala lučkoj krčmi ili Bar du vieux Port	71
Pohvala povučenim gradovima	75
Pohvala Sjeveru	87
Pohvala vlakovima, osobito noćnim	91
Pohvala biljkama ili Zavjet šutnje	99
Pohvala kišobranu	103
Pohvala vodi	110

Njemačkom neoromantičnom cestom, u noć <i>putopis, nokturno</i>	120
Pariška beskućnica	136
Mramorne meduze	139
Zahvala	144
O autorici	145
Impresum	146

pjesnikinjama Nadi Topić, Ivani Čagalj i Juliji Mateljan
da nam El Roi, Svevidi Bog,
otvori oči da uvijek *vidimo*

Sve ima svoju ljepotu, ali ne može je svatko vidjeti.

Konfucije

Pogledajte muhu pažljivo: kad se vine prema suncu, treperi svojim krilima, blistajući poput pauna.

Lukijan iz Samosate, Pohvala muhi

MUZEJI CIMETNE BOJE

Nedavno sam napisala u svoj dnevnik, nakon posjeta svom starom filozofskom fakultetu na Jordanovcu i obližnjem stanu gdje sam nekoliko godina živjela sa starijim piscem *SF*-a, da sam se osjećala kao da sam upala – nepočešljana i u japankama – u svečani Muzej sreće. Banula sam gore, tek tako, nakon sedamnaest godina. I sama sam se začudila nad tom rečenicom. To je, nesumnjivo, najvažniji od svih muzeja. Postoji li Muzej ljudske sreće? I što bi kustosi tu izložili? Mapu neba, televizor, stručak cvijeća, dječju dudu, Bibliju, prekomorsku avionsku kartu, luft-madrac, dalekozor, vjenčanicu? Kad bi se sastala međunarodna muzeološka komisija, bi li se uopće mogla, čak i u temeljenim eksponatima, usuglasiti?

Bi li to bio muzej ili anti-muzej?

I muzeji i anti-muzeji, slično fotografijama, krađu iz utrobe ribe kaosa onu dragocjenu i skrivenu leđnu kost reda. Onaj prah koji se neće brzo vratiti prahu, tvar koja se neće raspasti, istruliti i skriti. Lukavo i spretno poput mačka kolekcionari i kustosi izvlače crvenu nit iz sivog i zamumljenog klupka svijeta. To je vrsta borbe prsa u prsa sa sjenama, s prolaznim, sa skrivenim. Muzeji su svojevrsni odred za složeni red, služba za spašavanje, konzervaciju i zaštitu svake temeljne geometrije u vodi vremena. Iz kaotičnih i silovitih brzaca vremena strši previše slomljenih kostiju, ostalo je mnogo krvi i modrica; odatle mnogi muzeji ovog grubog svijeta tematiziraju nasilje. Na primjer, valjda je jedan od najčešćih muzeja na svijetu – Muzej rata. Od toga nije daleko ni Muzej policije i Muzej vatrenog oružja. Iz nekog razloga, ljudi vole posjećivati muzeje povezane s patnjom. Potaknuti hormonom tanatosa, mnogi turisti u centrima velegradova hrle u one mračne muzejčiče nakrcane oronulim i istrtim spravama za mučenje. I uzdišu, krše ruke, grizu donju usnu. Svi će se složiti da je ponekad i ljudska ljubav sprava za mučenje, pa je na zagrebačkom Gornjem gradu neumitnom logikom i inercijom ljudskoga iskustva otvoren Muzej prekinutih veza. (Usput, ovaj mi se muzej čini odveć sterilan, izostaje mu aura loma od groma srca.) Nadalje, u Americi postoji tako tipično američki Muzej tragedija u američkoj povijesti i njeguje zvjezdanu auru *noir* glamura, erosa i tanatosa. U Beogradu postoji potresan Muzej nasilja koji svojim izlošcima egzorcirao nasilje nad drukčijima i slabijima. U rimskom zoološkom vrtu otvorio se subverzivni Muzej zločina nad okolišem, čija je svrha podizanje

svijesti o ilegalnoj trgovini florom i faunom, te svim izumirućim vrstama svijeta. Među njegovim će se eksponatima naći vrtoglavih trista čuda; sirova i obrađena slonovača, nakit, suveniri, školjke, oklopi kornjača, razna krzna, koralji. Možda su najčudniji eksponat tog muzeja lijekovi tradicionalne kineske medicine koji su napravljeni od organa životinja zaštićenih Konvencijom o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje faune i flore. Nabrojani inventar aktivističkoga rimskog muzeja radosno me podsjeća na sve one egzotične predmete koji su se mogli naći u starom Wunderkammeru, ili Kabinetu čuda. Taj famozni Wunderkammer bio je šarmantna preteča svih današnjih muzeja, a pojavio se u bogatoj Europi 16. stoljeća. Osim čuda flore i faune, tu su bili bez reda poslagani dijelovi i nacrti neobičnih strojeva, bjeličasti skeleti mogućih i nemogućih bića, skupocjeno ukrašeno pokućstvo, oksidirani bodeži, prašni medaljoni i rijetke knjige, tajne zemljopisne karte, rijedak porculan, perje, slike i skulpture. Neodoljivo to podsjeća na Schulzove *Dučane cimetne boje*, u kojima si mogao naći *kalafonij iz Malabra, kineske preslikače, jaja egzotičnih kukaca, papiga tukana, indigo, nimbberške mehanizme, korijen mandragore, homunkuluse u teglama, rijetke i osobite knjige i mikroskope*.

Ono što očarava jest pokušaj sažimanja beskraj. Naime, aristokratski je Wunderkammer bio mini-mundus, trodimenzionalna pozornica svijeta i povijesti, i predstavljao je patronovu kontrolu nad svijetom kroz njegovu mikroskopsku reprodukciju, što je danas svakako internet. Evo nas danas u Muzeju svega. Univerzalni muzej, internet je taj Wunderkammer, sveprisutna plošna *cornucopia* beskrajnih sličica svijeta od koje te u svakoj sekundi dijeli samo klik mišem. Ipak, kako bi internet mogao zamijeniti ljudsku potrebu za kretanjem, za opipljivim, protežnim? Raduje me da danas naše tijelo, ne samo naše oko, može ući kroz vrata najčudnijih muzeja na svijetu, kakvi prije nisu bili zamislivi. Oni se bave malim i nekanonskim povijestima te neukroćenim pripovijestima, u kojima su eksponati izloženi na sasvim osobit način, a teme su sve bizarnije i ponekad šarmantno suvišne. No kako komu; za razliku od većine žena, muškarci će prezrivo izviti obrvu i zapitati se komu normalnome treba amsterdamski Muzej ručnih torbica s više od 4000 eksponata, od srednjega vijeka do danas. No, sve su to itekako misteriju u nama potrebni Muzeji nabujale mašte, opsesija, sitneži i rubnoga. Primjerice, u Turskoj je otvoren Muzej kose s više od 16.000 izložaka, u Parizu Muzej kanalizacijskog sustava koji opojno i dosljedno smrdi, na Islandu falološki muzej. U Indiji postoji Muzej povijesti zahodskih školjki, u Wisconsinu Muzej cirkuskog svijeta, u Francuskoj Muzej slatkiša, u Teksasu Muzej bodljikave žice, u Washingtonu Muzej povijesti banane, u Rimu Muzej duša u čistilištu. A što je s paklom? Nadalje, u Ulmu je

Muzej kulture kruha, u Berlinu Muzej slova, u Hondurasu Muzej leptira i kukaca, u Sommervilleu se može (nažalost, ne samo tamo) posjetiti Muzej loše umjetnosti, iako ne želim. U Philadelphiji se može vrlo ugodno poludjeti u Muzeju tjelesnih abnormalnosti s čak 200.000 izložaka, u Japanu dugo i tužno povraćati u Muzeju ljudskih i životinjskih parazita, u Hollywoodu skončati u Muzeju smrti, u Minnesoti vidjeti Muzej upitnih medicinskih instrumenata. Nasreću, u Italiji postoji vedri Muzej kulture uživanja sladoleda, u Sankt-Peterburgu Muzej Freudovih snova, u Berlinu Muzej zabranjene umjetnosti. I upravo je takvim malim muzejima nobelovac Orhan Pamuk posvetio posljednja poglavlja, a na neki način i cijeli svoj roman *Muzej nevinosti*, pripovijest o neuzvraćenoj ljubavi i nevinosti stvari. Prije nekoliko ljeta turski je pisac u Istanbulu otvorio, tj. utjelovio Muzej nevinosti, na čijim je eksponatima predano radio trinaest godina usporedo s pisanjem romana. Muzej je prostorna ekspanzija i opredmećeni negativ njegova romana, pa se u njemu mogu naći – osim starih fotografija, ambalaža, pisama, računa, šalice za kavu, tanjura i zbirki soljenki, ključeva i igračaka iz Istanbula sedamdesetih godina prošloga stoljeća – čak 4213 opušaka koje je popušila junakinja Fusun, i kako sam kaže, više nego ih izloženih ima Muzej duhana u Parizu. Nekom drukčijom poezijom od ove opsesivne proze odiše Muzej nečuvanih stvari u Berlinu, u kojem se, između ostalih rariteta, može naći Benjaminova pisaća mašina, kamen na kojem je sjedio Petrarca, spomenik kujici Lajki, voštani zečevi Josepha Beuysa, krzno posljednjeg patuljastog jelena iz zen samostana Myken Vhu.

Kao pjesnikinja i ljubiteljica svega reprezentativnog oko poezije, nedavno sam se zapitala odakle toliki manjak Muzeja poezije na svijetu? Pritom ne mislim na neatraktivne muzejske web stranice i na pljesnive, samotne rodne kuće pojedinih pjesnika, a pogotovo ne mislim na *muzeološke* tekstove o poeziji. Recimo uvodni tekst i antologija *Muzej modernoga pjesništva* H. M. Enzensbergera, ipak nije muzej u koji možeš unijeti osim svijesti i tijelo.

Evo me kako dječje maštam o klasičnom konceptu golemog muzeja na tri kata kao elitnog i posvećenog prostora. Recimo, pravi pravcati Muzej svjetske poezije kroz stoljeća, koji bi – osim pjesama i pisama – izlagao svojevrsne relikvije, dičio se jastučićem za igle recimo Cvetajeve, Leopardijevim ubrusom, srebrnom pljoskom E. A. Poa, Whitmanovim nožem, Ujevićevim šeširom, Dragojevićevim starim tenisicama za trčanje Maksimirom i tako dalje. No, kad bi napokon bio otvoren, bi li u ovakvo prozaično doba opstao više od nekoliko mjeseci, godina? Nažalost, jedan od neobičnijih i grandioznijih Muzeja poezije izgrađen u Kyotu, zatvoren je prije nekoliko godina nakon samo šest godina rada. Možda zato što je bio

posvećen samo tradicionalnoj japanskoj poeziji, točnije klasičnoj antologiji *Ogura Hyakunin Isshu*, koja je sadržavala pjesme više od stotinu autora. Njegovo zatvaranje čudi jer se radilo o zapanjujućem vizualnom čudu visoke tehnologije, jer, kako to biva u Japanu, iza njegove gradnje stajao je ekscentrični milijarder, vlasnik Nintendo. A gdje su drugi entuzijasti? I kako bismo mi gledali na muzej hrvatske poezije koji je otvorio neki korporacijski div? Čini se da se osim Japana, samo Amerika značajnije pozabavila poezijom u muzeju. Pa samo u glavnom gradu Amerike postoji živahni American Poetry Museum i Museum of Russian Poetry posvećen Cvetajevoj, Pasternaku, Ahmatovoj, Gumilevu, Mandeljštamu. Vjerojatno bi bilo zanimljivo prošetati interaktivnim muzejom pjesništva neobičnog naziva Rural Oklahoma Museum of Poetry. No to je, koliko je meni poznato, sve. Tako su mnogi „muzeji poezije“ ostali spljošteni, zarobljeni u nekom nemuzejskom tekstu, izgrađeni i otvoreni posjetiteljima samo u rečenicama i poetičnim naslovima kojima su njihovi autori nakitili svoje proze i romane. Sjetimo se, kad smo već tu, naslova poznatih romana *Muzej tišine*, *Muzej straha*, *Muzej nevinosti*, *Muzej zaboravljenih tajni*, *Muzej bezuvjetne predaje*, *Muzej zaboravljenih sjećanja*, pa i spomenute slavne antologije *Muzej moderne poezije* i nešto novije *Iz muzeja šumova*.

Zapravo, osim čeznutog monumentalnog Muzeja svjetske poezije, možda bi bio dovoljan za početak još jedan rubni. Neko mjestašce na uglu koje bi spadalo u ovu skupinu *muzeja cimetne boje*; naime, Muzej slavnih muzejskih naslova i njihovih naslovnica.

FONTANOST

Leonu

Nazire se ljeto. Kroz njegovo najavno blještavilo po površinama stvari. Onaj rajski, olovni sjaj po površju lišća pojačava očaj očne mreže onih koje je do krvi isprala kiša. Preduge kiše mogu posve oderati čulo za žuto, za sunce u nama. Razmišljam o užasu basne s cvrčkom i mravom. Ja, službeno cvrčak, zurim s terase kafića u sunce i kao kakav pokvareni ljudski sat, lamentiram o prolaznosti. Pravim se da zavidim i bodrim sve dobre gradske mrave s tijelima rastegnutim do bola od devet do pet.

Ponekad se spustim do centra grada i lutajući ulicama u svojoj visini upadljiva – u zagrebački plavoj auri dugometražne skitnje – do struka upadam u duboku vodu bjeloočnica prolaznika. Tako neosobno, tako lako izlazim iz tuđih očiju, pa opet ulazim. Nešto tražim. Ali ne tajnu neznanca u prolazu. U agorama i labirintima urbane ružnoće tražim onu najtočniju ljepotu, a to je uglavnom – oblikovana voda. Fontana. Nasreću, tu osobitu vodenu ljepotu nije teško naći, jer često pronosim svoje suho tijelo pokraj one dvije bijele fontane na Trgu burze. Prema Booksi.

Kad pijem kavu nekoliko metara udaljena od te dizajnirane vode, promatram onu lijevu fontanu u svoj njezinoj suznoj raskoši. Ponekad joj u žurbi prema Martićevoj tek pozdravljam kamene obrise iz daljine. Podsjeća me na najtananiju vodenu brezu. Na nasad stotine vodenih šiba sreće i tuge, kroz koje treba protrčati i zaželjeti želju.

Čudi me njezina djevičanska netaknutost. Iako se njezin vodeni trokut nudi ljudima, malo tko je dotiče, zaranja ruke ili noge, srce ili glavu u nju. Možda je još rano, hladno, smrtno. Još uvijek ničim, ni psima, ni poljupcima, ni otpacima, ni grafitima nije ometana od prolaznika u obavljanju svog posla estetskog *perpetuum mobilea*, no fontana izgleda strpljivo.

Iako to gotovo nikoga ne bi zanimalo, čini mi se da treba pisati o raznim *fontanizmima* oko fontana jer pune su čudesnih osobina i poruka. Tko uopće piše o fontanama i može se nazvati specijalistom fontanologom? Nitko. Taj mi je nedostatak još davno otkrio moj jako pametni prijatelj Leonardo (skoro pa da Vinci). Fontanološka je teza jednog drugog prijatelja putnika i pustolova zanimljiva; naime, da se o narodima i gradovima, o njihovoj duši i

povijesti najviše može saznati kroz njihove fontane. Grade, pokaži kakva ti je fontana i reći ću ti tko si! Zato, grade Rimu, ti si pravi, punokrvni grad svijeta, Rim, Roma. Vjerujem toj jednostavnoj fontanološkoj tezi, jer otkad postoje, fontane dolaze i s ovoga i onoga svijeta, ujedno zrcale i svijet ideja i svijet gradske spilje. Fontane gradski okoliš nagrize i brzo orone, ali žele živjeti vječno. Kao i osjetljivi, lijepi ljudi.

Voljela bih češće sanjati fontane. Recimo, da noćima spavam na jastuku u jednoj od najljepših, pa se ujutro samo brzo isfeniram, obrišem ručnikom i odem na neki suhi posao, kao da ništa nije bilo. Fontane su epicentri osobite vrste eteričnog užitka koji se širi barem nekoliko desetaka metara oko njih. One su izvori krajnje nesebične i bratske ugode. Voda iz fontane vabi poglede, ali prkosi narcizmu oka, jer onako brza u svome prskavom gibanju prestaje biti pasivno zrcalo za naše njuške. Fontane ne služe samo za šetače, turiste s fotoaparatom i larpurlartiste, za baudelaireovske flaneure i estete, već su magneti za sva izmrcvarena i od dugotrajne muke opuštena bića, za nevinost beskućnika i narkomana. S druge strane, ondje obitava jedna druga nevinost, njihova su kamena tijela snažni magneti za pse i djecu, bića čije su magnetne igle mašte i igre nepogrešive. Jer, fontane izgledaju kao portali u neki drugi svijet, na onu zemlju najveće sreće. Odatle ne čudi da se oko njihovih kamenih i vlažnih oblina skupljaju na cmakanje i pijukanje, zajedno s golubovima, i zaljubljeni parovi. Okupljaju se i oni od braka, politike i posla ispražnjeni, takozvani obični ljudi. Mali čovjek i apstraktna voda.

Joseph Brodsky, koji je puno pisao o vodi, negdje je rekao je da je u temelju stvarnosti upravo životarenje, mali čovjek je univerzalan. I sva ta prosječna, izmučena lica s pozadinom kraljevski bijele fontane tvore cjelinu i kontrast. Baš zato što su u kolektivnom svjesnom ili nesvjesnom doživljaju fontane spomenici čarobnoga svijeta i sublimati raja, u njihovoj blizini nećeš naći ni žohare ni uniforme policajaca, generala, činovnika, kolona političara i tjelohranitelja. Samo nekako previše nedostaju debelo obučeni violinisti, očevi s djecom obučeni u Freddieja Mercuryja i negdje sa strane uglavljen majušni bokal za suze od zanosu.

Grad je žarka pustinja, a dolazi dugo žedno ljeto. Po općoj i fundamentalnoj *fontanologiji*, fontane zbog veze s vodom kao principom života većinom doživljavamo kao urbane oaze u gradskim pustinjama kojima vije suptilni vjetar smrti spontanosti. Na njihovom vrelu možemo okrijepiti izmučenu svijest i tijelo, osloboditi se zlokočnih fatamorgana i baciti se u njih umjesto u odjevenu i suhu gomilu. Čak sprati neugodno svježe sjećanje i skorenu, prekrutu savjest. Ponekad je dovoljno sjesti na rub neke slatke fontane koja bi se mogla zvati

fontanijera i fontanazija i malko zavrnuti nogavice, zažmiriti i u toj šećernoj vodi utopiti sve pješčane oluje gradskog života. A najpoželjnije je baciti se u fontanu. Bacanje u fontanu osobita je spontanost, takozvana *fontanost*.

Voljela bih da neki moji ukočeniji prijatelji barem ljeti žive svoje snove, ljube se i rade u fontani. I da se u fontanama obavljaju potpisivanja ugovora, krštenja i obraćenja. Poneko intimno, malo vjenčanje.

Vidim, ljeto je u jeku, i moji su prijatelji u letu kroz dane svuda oko mene, kao pelud i zrak. Gomilaju se oko stolova u svjetlucavim rojevima, njihove neobične, neprilagođene glave strše na sve strane kao plodovi s nekog pretpotopnog stabla. Ulaze u najljepšu fontanu, odlažu torbe u vodu. Pjevaju. Nalik su harfama od vječnoga mesa.

Pokaži mi tko su ti prijatelji u fontanama i reći ću ti tko si.

BIJELO ČISTILIŠTE

Poslijepodnevno sunce nježno me udara u leđa, hrabri. Kroz dugu aleju lako nosim svoje novo, njemačko vrijeme u svom tijelu stranca, u novčaniku, u novim sivim cipelama. Napokon ulazim kroz raskošnu portu u Dom za starije i nemoćne u Ludwigsburgu, kao kroz dimenzijski portal. Veliko je to i otmjeno zdanje blizu poznatog kraljevskog dvorca. U sterilnom prostoru garderobe za osoblje skinula sam brzo civilnu odjeću, obukla preveliku plavo-bijelu kutu kolegice njegovateljice iz druge smjene. I odmah, na pragu, dobila radne zadatke od mladog i vitalnog voditelja Doma staraca. On je izgledao kao veliki anđeo, arhanđeo, među starim patnicima. Za početak bit će to čišćenje, presvlačenje. Voditeljica smjene pokazala mi je na kutiju iz koje su poput crijeva visjele radne rukavice. Bijele su gumene rukavice, uz kutu, moj skromni glamur pomoćnog anđela. One će me štiti od ljudske prljavštine, od otvorenih rana. Ipak, kako sam samo pjesnikinja, a ne stručni kadar, ne znam ništa o dekubitusu, dramatičnim ranama, čišćenju mokraćne, izmeta. Ali, evo me, i moram sve učiti u hodu.

Starački dom nije običan dom za završene ljude, neka lijepa kuća iza drvoreda kestena. To je posve odvojen, strašan dvorac na litici. Ispod je nevidljivo more nezemaljskog vremena. Ovdje nema oplođivanja novca, aplauza, *selfieja*, nema svijeta skandala, nema natjecanja, vlada gotovo neko sveto stanje. Začudo, u domu poludjele muhe ne udaraju u stakla prozora. Nema muljavih tragova, prozori su apstraktno čisti, prazni poput percepcije i poput sjećanja nekih ljudi ovdje. I stalna nepomičnost slike kroz prozor. Zima je i grijanje je pojačano, ali pore im se slabo otvaraju, kao da se nemaju čemu. Pore su otvori, portali za malo trunje života. Sve su oluje, sve kiše napunile svoj kabao.

Ovdje je čistoća zapovijed; sve je čisto i sve se čisti. Dok je čistimo vlažnim maramicama ispod trbuha, Frau Birken se smiješi. Na krevetu leži kao nasukana na obalu. Preko puta nje sjedi Frau Rabbe, otvara vrećicu s bombonima i nešto čeka. Ona je očito na posljednjoj stanici. Što to uopće znači doći na posljednju stanicu? Smještamo je u stolicu na kotače. Svezanost za vrijeme kao za stolicu. Užasno tromu, tešku, staru. Pitamo ih kad su se probudile. U šest, prije šest. Pravi je to samostan. Samo što ovdje redovnici i redovnice ustaju rano ne da bi molili za spas, već da bi se uhvatili za još jednu slamku života. Da bi još malo disali prije no što odu glavom pod površinu. Prije no što urone u ono jezero na kraju svijeta, ili odlete u zemljinu orbitu. Starački dom je neko čudno životno sidrište, koje je ujedno i lansirna rampa u beskraj. Osluškujem njihove kratke rečenice. Što se ima reći na

rastanku? Starci uglavnom dugo i puno šute, ali zato klopoću zubalima kao kastanjetama. Poslije ili prije ručka na hodalicama kreću u čudne izlete oko doma, možda misle da je koloseum ili švapski dvorac. Pomisle li pritom na stare godišnje odmore, prohujala putovanja? Ibiza, Tunis. Hrvatsku obalu, Istru.

Dok djedovima u sobi 5 spremam krevet, pokušavam izvući iz njih neku drukčiju misao, da nije samo ljubazna fraza. Na licu im se vidi da mijenjaju misli sporo, kao sobu, ili pidžamu. Da me zapravo ne vide. Što misle ti toplokrvni spomenici, živi kipovi, kartuzijanci vremena? Sagibam se nad bivšim direktorom Daimlera, on se samo trese i smiješi. Naginjem se nad ta bića kao s prozora vlaka. Oni su sišli s njega. Mi, s bijelim rukavicama, putujemo. Putujemo u svoje buduće davnine. Oni su polako sišli. Tapkaju u papučama prema izlazu kolodvora. Većinom zbijeni u sebi, kao neprobojne kule priča, iskustava, rekvizita. Sve niži i niži, bliži zemlji. Kao dvije otmjene bakice, što sjede za stolom s nakovrčanim frizurama. Veli mi jedna da je studentica. Ne sjećaju se breskve u Provansi, ni morskog vala u Valenciji, ni žbuke koja se ljušti sa stare znamenite crkve. Zadnje čega se sjećaju su dani školovanja i djetinjstva kao jedine stvari sašivene po njihovoj mjeri. Vječnost je neistjeriva iz pamćenja tijela, čini mi se da tijelo pamti kad je bilo beskrajno, i zato djetinjstvo tako čvrsto ostaje u dementnima.

Dakle, što? Češljaš sijedu kosu, i tepaš sestrama o tati, mami, igrama. Ne o bivšem mužu. To je vrsta trbuhozborstva. Sugovornništvo sa samim sobom kad si živio u središtu svemira toplo i zaštićeno, kao jezgra jabuke. Ništavilo napada kao lav, ali tada ti, u djetinjstvu, ne može ništa. Riče i koprca se iza stakla vremena, smiješno kao majmun u svojim napadima. Ovdje, kao i u djetinjstvu, vrijeme između ručka i večere traje milijun godina. I svi su rubovi nevažni, sve granice su topljive kao pahulje. I sve to rušenje. Njegovatelji paze na padanje staraca, imaju interne telefone u kutama, malu uzbunu, ako je netko pao. (U domu često padaju, prevrću se kao kineske vaze. Padaju kao padeži.)

Kolači i komadi kruha valjaju se po sobama kao nešto davno zarađeno, sad neželjeno. Umjesto sjekira, pila, volana, reketa, kliješta, u ruke se uzimaju društvene igre, nevješto izrađeni ukrasi za zidove doma. Herz romani na nahtkasliću. Dok čistimo njezinu cimericu, slavna gitaristica koju su u poznoj starosti izdali prsti slabašnom rukom rješava križaljke. Po cijele dane, njezin posljednji križarski rat. S lijeve joj je strane očerupani leksikon s rješenjima. Kao rane, ostala su nikad odgovorena pitanja. Nikad dostignuta mudrost.

Nakon ručka, pokupila sam posuđe sa stolova u blagovaonici, u kuhinji perem to slinavo posuđe. Jedem usput kolače. Pijem sok. Oni uglavnom ne. U njihovim je ranastim ustima ostala samo mlaka tekućina tišine. Piju kavu poslije ručka. Koža im je boje ohlađenog

kapučina, i nalik staromodnom namještaju. Po koži se hvata plijesan starih jutarnjih rituala, križaljka i kifla umočena u bijelu kavu. Radio krči. Vijesti o stanju na prometnicama. Vremenska prognoza.

Maramicom im perem usta i ruke. Zašto? Čemu? Neke ruke se uzalud peru. Već su čiste. Ruke mogu doći do faze gdje ih je smiješno prati. Bake imaju bore kao posjekotine od noža vremena. Sve su te babe u licu lutkaste, u torzu ukočene, zapravo organizmom prijeđu u dimenziju polužive voštane lutke. Dlanovima polako glade stol, ali zapravo dodiruju neke plohe koje mi ne dodirujemo, miču usnama za sebe. Ali plamena na tim usnama nema. Ni grijeha, ni svetosti. Odatle ta pepeljasta boja staračkih usana. Zašto ne mogu razabrati koje su bile nacistkinje, zavodnice, radnice, aktivistice otpora, usidjelice? Sve mi se čine jedna prašna masa.

Blagovaonica je boje breskve. Vjera u vedrinu prostora. Ovdje smrt miriše na juhu, na mandarine, na papuče. Pokoji smijeh. Jedva čujno razgovaranje. Zubala zveckaju, ispadaju. Čula sam da su jednoj starici, Frau Erni, slučajno zube bacili u smeće jer je nakon jela *gebis* zamotala u salvetu. Starci vade zube iz čeljusti kao da više nisu ljudi, već strojevi na rasklapanje. Navečer, na zapovijed, peru zubala u ruci.

Pred kraj smjene ušla sam u sobu u kojoj je bio bračni par. Unutra samo par komada namještaja. Neka se namrštenost raspršila u zraku, kao da su i čestice prašine bile namrštene. Ipak, unatoč stolici, ormaru, krevetu, u toj sobi kao da ničega nije bilo. Kao da su sve te stvari bile samo nacrtane. Slično stvarima, još je nešto lebdjelo na rubu nepostojanja. Stara žena. Gorke vanjštine. Nikada nisam vidjela tako opustošene oči kao što su puste bile oči te žene. Bile su jedva plave i nepregledne, prazne poput ruske pustinje. Vidjelo se da je prije bila lijepa. Imala je u utrobi težak rak, a ipak je morala gurati kolica svoga muža. Diktatora, kako sam čula od osoblja. Bojala ga se. Osjećala sam kao da nju, zgaženu, izdajem time što sam mu očistila dupe. Izašla sam iz sobe žurno, sretna da je kraj smjene. Skinula sam rukavice, ali u nosnicama mi je još satima ostao neobjašnjiv vonj čistilišta.

Vidim, dobili smo prevelika tijela za tako kratke živote. Iako su nekima bili sakati, a nekima, srećom, krilati. I ta se teška krila u starosti vuku kao repovi, nedostojno. Njegovateljice i sestre više i ne paze. Ponekad ih zgaze, tim svojim mekim bijelim klompama što se udaljavaju.

ZAGREBAČKE GORKIČARNICE

Nas dvoje. Nakon kratkog dogovaranja krenuli smo, sjećam se, na kolače. Točno dva kolača. Naravno, putem smo zaobilazili sve ozbiljnim ljudima važne institucije. Sudove, općine, ministarstva, muzeje, vijećnice, kolodvore i knjižnice. Mi smo dvoje stare i gorke djece kojoj treba u vene nešto jako slatko. Netko je jednom rekao, i kad si krajnje sjetan i kad si krajnje sretan, nepce postaje organ spoznaje, jedino čulo. No nije posve tako; ja, recimo, uporno rabim te svoje zelene oči, pa gledam. Zurim, pratim, motrim.

Grad je danas mirisan i zove baš na uživiljeno njuškanje i promatranje, a ja uporno odvrćam oči i zurim u nešto plošno i monokrono. U fasadu muških leđa. Samo blejim u ta tvoja leđa, velika duga i tvrda poput Kineskoga zida. Ona nekako uvijek odlaze, njišu se lagano ispred mene. Hodamo šutke Vlaškom, samo tramvaji buče kao dodekafonična glazbena pratnja tom razmaku među nama. I kao da me baš briga što u njihovim plavim utrobama sjede umorne trudnice i radnici nesvjesni svojih tetovaža pauka i kože boje pustinje. Čudno, na prašnjavom asfaltu navukla se previše sjajna glazura od sunca, kao da se treba zariti nož u to tlo i nešto odrezati, razdvojiti. Čak su se iz niskog grmlja u parku Ribnjak čuli zvukovi nalik repovima zvečarki. Začepila sam uši i mislila na eskapistički smisao kolača, narkotički smisao slastičarnice.

Odmalena volim slastičarnice. U slastičarnicama je sve puno mekoće, općesvjetske dobrote; na njih nitko ne baca kamenje, jaja, „molotovljeve koktele“. I inače, osim slastičarnica, ovaj gorki svijet svima napaćenima nudi raznolike zanosne adrenalinske vertikale, ringišpile i bučne sajmove, svakojake svjetlucave zanose, iako je posvuda ispod nas nešto otrovno i teško zakopano u zemlji. Crni kovčeg krađe, bolesti, rata. Razmisli, na tisuće je šarenih slastičarnica na svijetu, ma stotine milijuna. Čini mi se da si me vodio u milijun slastičarnica ovoga proljeća, jer Zagreb je u zadnje vrijeme pun gorkih plodova, gorkih riječi. Pun je centralnih seljačkih vašara i preskupih slastičarnica, zapravo – *gorkičarnica*. To je prava riječ za Zagreb. *Gorkičarnica*.

Nevine i slatke ostale su jedino one staromodne i ofucane, socijalističke slastičarnice na periferiji. Vedre, kao ona nadaleko poznata i musava, *Orijent*. U takvim slastičarnicama kao

da je vječni rođendan neke stare naviklane tetke koja je upravo smazala baklavu i vadi *gebis* pred svima pa ga briše papirnatom maramicom. U takvim se prostorijama zamljackano ljudstvo redovito smješka glupavo u hiperglukoznom *fleshu*, pada u zanos i bez pune krigle piva, nargile i zelenih tabletica.

Netko će jednoga dana reći da su široka vrata u takve slastičarnice, i malo ih je koji iz njih izlaze; zapravo, iz slastičarnica se blago leti, i to uglavnom u neko putrasto i bijelo vatasto nebo šećernog šoka. Ipak, u Zagrebu takvo nebo spere već prva kiša.

Zašto su te dobre, tople slastičarnice redovito na periferiji? Jedna majušna slastičarnica odmah kod Kvatrića, ne znam joj više ime, e, ta je idealna za jake doživljaje, za sastanke i rastanke. Baneš nesretno zaljubljen i znojan s ceste, a unutra te dočeka barem nekoliko praznih i neuglednih stolova i stolica, velika zrcala i vitrina puna debeljuškastih kolača. Naravno, većina kolača je divno opasna po zdravlje, izaziva artistski nagon za autodestrukcijom. U takvim slastičarnicama kao da se može vječno živjeti na neki britko kometni, kratak način. Kao da su i ti nevidljivi slastičari tamo iza vrata tek cukreni anđeli čiji su atributi ljepota, dobrota i kratkometražna vječnost. Sva krhkost svijeta ovdje je posve jasna, prolaznost se ljeska u jarkim slojevima boja pod umjetnim svjetlom. Mislim da bi se neki nespretni, ali divni *Ples šećerne vile* morao izvoditi u takvim slastičarnicama. Čak i neki lijepi rekvijemi s velikim orkestrima. Mogli bi se organizirati turniri u gađanju kremastim tortama zvanim „Ledeni vjetar“.

Kad sjedneš i nalaktiš se, možeš u glavi polako odsvirati nešto na maloj harfi, dok ne stigne narudžba popraćena mlakom čašom vode u lijenoj ruci konobarice. Dok ritmično zabadaš viličicu u biskvit, osim hranjenja za stolom se može raditi svašta – najzabavnije je diskretno zuriti u druge goste, a može se poigrati sa škriputavim vratašcima percepcije i unositi nostalgiju u povješane starinske fotografije Zagreba. U takvim slastičarnicama bljesnu kao trešnja na šlagu lijepe uspomene na djetinjstvo, na jedva položene ispite, na skromne svadbe. Davna lica naših bližnjih sabiju se u jednu beskrajno gustu točku, u sitni zadak muhe na staklu vitrine sa sladoledom. I zaista, sve što u životu imamo u tom trenutku stane za mali okrugli stol s tanjurićem, a sive se grubosti i oštre ravnine pretvaraju u tople čokoladne kružnice i orošene spirale cvijeta od šećera.

Da, ima dana kad je u gradu sve plavo i sve ružičasto, pa i ono gorko crno ispod zemlje. Nas dvoje, dva kolača. Ti i ja, slobodni umjetnici, sjećam se, slavili smo danima neobičan praznik, Dan slobodnoga dana. Onaj dan bučan kao pucanj čija prazna, prostrana sloboda traje po nekoliko lijenih mjeseci. Vrijeme kad se može samo lutati, sanjariti i voljeti (ovo posljednje samo ako si crni papar zemlje i ružičasto svjetlo svijeta).

Ti, propali vitez, guraš sporo svoj stari bicikl kao lipsalog konja, i baš te boli đon što prema nama trčkara sedmero djece koje nikada nećemo roditi. Nije bilo mnogo majki, očeva i prolaznika za slavlje Dana slobode, na pločniku u Vlaškoj sjedila je na komadu kartona samo stara Ciganka, pušila i prosila ni sama ne znajući što. Vidi li i ona u tom svom odsutnom bunilu cigaretnoga dima da je sve oko nas, ako to hoćemo, u jakim slastičarskim bojama? Jer bijeli su ostali samo ti gradski oblaci koji jure nebom kao da su od šećerne vate natopljene nekim gorkim gorivom.

Kad smo stigli, u maloj je slastičarnici bilo psihodelično i toplo. Zidovi i pločice topili su se u picassovski ružičastoj i plavoj. I sve je bilo maternički toplo, lica, zubi, kremšnite su drhturile, šećer je odzvanjao, odbijao se od zidove i pjevao *ovo je dom, dom*. Zamišljam da je slastičar zaključao vrata i naredio da trebamo od sreće pojesti pedeset kolača. Iako sam dobila svoj tanjurić s kolačem, polako zabadam vilicu u tvoju visoku šampitu, a zajedno sa suzama *sladosnicama* slijeva mi se šminka niz lice. Najradije bih zapjevala iz sveg grla neku balavu baladu. Te se šećerne brazde niz lice odaju kao tragovi zaljubljenoga crnog puža. No nema nekog slastičarskog džentlmena da me odvede iza zastora i da mi skine kuglicom sladoleda od vanilije te mrlje nalik čađi dimnjačara koji ne donosi sreću. Inače, kažu da kad se netko u slastičarnici zavoli, da kuglice polete u nebo kao baloni, kao ptičje duše, a kad se odvoli, e kad se odvoli onda se sladoled pretvori u bljutavo i otrovno jezerce vode. Tko bi ga znao.

Promatram ti naborano lice, smežuralo se od ljubavi prema previše slatkom. Mljic-mljac, mljic-mljac, vrijeme u slastičarnici kristalizira se u našu zajedničku šećernu povijest. Kad sve završi, naše bi se dvije ruke na stolu trebale sklopiti poput kapice princes-kolača, a u nekom boljem svijetu mogle bi postati jedna velika ruka od marcipana što simbolizira ekstatični spokoj vjenčanih.

Ipak, kad zagrižaš u svoju golemu šampitu, erotičan si poput velike harmonike koja rasteže svoja crvena usta. Odjednom gladna tvoje ljubavi, pružam ti obraz na poljubac, a ti se prvi

put otkad te znam u trzaju odmičeš. U toj sekundi lijena gospođa za vitrinom vidi da se u mojoj glavi sve vrti oko tebe i za tebe, kao tužna umiruća galaksija. Ludim. Čitam naopačke tvoje ustežuće pokrete, pa opet, slijeva nadesno. Ludim. Slastičarnica postaje spaljena aleksandrijska knjižnica tebe, i svaka mi se korica na kolaču osipa zbog tebe. Mrvi se naša mini-katedrala od šećera, i kad nas ne bude ostat će u šećernom prahu samo mali ptičji tragovi. Nešto me pitaš na nerazumljivom materinjem jeziku kojim govori svaki ravnodušni muškarac. Odjednom klopavanje, klopavanje, iz tvojih usta čulo se samo klopavanje neke mehaničke zamke. Lažni, vrlo skupi zubi kuckaju konsonante u tvom savršenom porculanskom zubalu Roberta Redforda. U tvojim ustima mali limeni bubnjari zabubnjali su zagrebački posmrtni marš. Osjetljivijim gostima slastičarnice pucaju bubnjići kao dugmad. Što je, samo sam se šalio. Šalio. Šećerom umrljani šaljivdžija.

U prijevodu na usamljeni ženski, zapravo mi kažeš: curo, ovo je naš kraj, broji do deset, lakiraj te nokte, počesljaj se, smršavi. Obriši usta od tog ruža, baš je ružan.

Tišina. Čujem samo ženski hihot za susjednim stolom. Nazvat ću policiju, vatrogasce, neka se hitno nešto dogodi prije nego ostarim sama i nevoljena u ovoj slastičarnici! Svakako prije nego ti se na jeziku stvori ona specifična gorčina s premazom dosade i ova slastičarnica na kraju svijeta odluči uložiti u preuređenje i postane običnom *gorkičarnicom*. Običnom mramornom kockom u kojoj se čita *Gorki mjesec*.

Poželjet ću nešto strašno. Recimo, voljela bih da iznenada grune na Zagreb tornado iz Amerike, i iščupa kao kutnjak ovu slastičarnicu, podigne je visoko u nebo pa je spusti tek u dalekoj zemlji Ozu. Da odletimo do neke ostarjele i kostobolne Doroti koja još ima moć udahnuti pustolovinu i strast onomu što je umrlo. Da ti zabijem, umrljam najdeblju šampitu u lice kao jastuk koji ne propušta zrak. Krkljanje. Batrganje.

Ne gledajući u moju šutljivu grimasu, naručio si još jedan kolač. I zatim čitaš i čitaš odsutno, satima neke pohabane novine. To mrzim. Sav se pretvaraš u zadnju stranicu novina i mljackaš naslove. Tvoj se posljednji kolač bliži svome kraju. Kao i ja.

Čuju se gorke sirene iz grada.

Što god se sad dogodi u slastičarnici na kraju svijeta, prepuštam slučaju.

DAN ŽIVIH I MRTVIH

Svi znamo kako nastaju obični dani, oni dani za jednokratnu upotrebu, bez ijednog bljeska. Ali kako nastaju svečani, *opće*posebni dani? Kako se biraju, i tko to ima vlast odrediti datum za neko kolektivno ponašanje? To je neka – u neku ruku – našiljena, precizna a opet pomaknuta svijest. Meni nepoznata, iako na razini maštovitosti donekle shvatljiva. Obratiš li malo pažnje, primijetit ćeš da su ljudi svugdje na svijetu ritualno i datumski sentimentalni, da vole obilježavati posebne dane. U moru takvih specijalnih dana na međunarodnoj razini slavi se Dan nepušenja, Dan poezije, Dan prijateljstva, Dan meteorologije, Dan nenasilja, kao i neke Noći (muzeja, kazališta). I tako unedogled. Do međunarodnog Sudnjega Dana, čiju veličanstvenu grmljavinsku proslavu još čekamo.

Početak je studenog. Dok smo – još krmeljavi u papučama – mirno išli na WC, čitali novine i igrali šah, već je iza ponoći s kalendara pao na nas Dušni dan, ili kako ga svi od milja zovemo, Dan mrtvih. Naredba ovog svečanog obilježavanja, potekla još od francuskih benediktinaca iz 10. stoljeća, jest – tugaljivo se spominjati naših mrtvih. I, čini se, da sve bude – čak i paljenje štednjaka i cigarete – u znaku paljenja onog ozbiljnog i teškog svjetla koje se naginje k zaraslim zidovima prošlosti. Od jutra se diljem zemlje oko zlata krošnji mota čudan vonj uspomena, i uopće u zraku grada vlada topao i težak dim zapaljenih lampaša i svijeća. Taj osobit dim nanosi neku pompoznu tišinu u uši, patos pokvarenih orgulja. Na svakom se pragu, prozorskoj dasci crvena plastika topi od plamena, kao plastična krv. Nad grobljima diljem svijeta plešu makabrični mirisi kao uzdasi glista iz gline. Posvud postavljena mala tama koja vonja na neku tajanstvenu, nama nedokučivu starinu.

U našoj maloj četvrti, svi se susjedi, poznanici i ukućani jutrom počesljaju, namirišu i obuku svečano crno. I pripreme *onaj* ton; ta red je da govorimo o prošlosti gotovo melodramatski, operetno. U razgovorima za kavom ili ručkom ona sarmom zamašćena usta živih popadaju, kao trule kruške, kroz sve padeže, ali najčešće su to samo pitanja i iskazi vezani za pokojnike iz susjedstva i šire obitelji. Tko što a s kim s čim, a posebno koga ili čega nema. Tu su pomalo natrula sjećanja na mrtve koji su mrtvi na ili jako loš ili jako dobar način; njihova imena su sad samo nizovi biografskih natuknica, asocijacija na dramatično otišle ljubavnike,

zalutale ratne metke, letalni alkoholizam, a u nijemoj povorci koračaju – uz cirozne stričeve, poludjele rođake i ratnike, nesretnike svih vrsta, crne ovce obitelji, mrtvu dojenčad, samoubojice, kronične bolesnike – i pokoji djed svetac. I neki mračni pradjed kojem, navodno, ne treba nipošto otići na grob. Zapanjujuća i važna znanja o nekome pokojniku strše kao uklete čačkalice iz zubala okupljenih. U dosadi primjećujem tko za stolom ima lošu hladnu trajnu, ili neobrijanu bradu a tko brljavo nanesen crveni ruž. I njuškam nečiji jeftini dezodorans, i pogađam tko se nije pošteno okupao tjednima. I tko je od nas živih ovdje živ a tko mrtav. I ništa drugo. Poslije kolača, uz tursku kavu, opet priče o tome kako mi živi liječimo kurje oči, išijase i dijabetese i kako zarađujemo za život. Točnije, kako smo nedisciplinirani s lijekovima i kako slabo ili nikako zarađujemo.

Filozof M. Unamuno je negdje rekao da je ono što razlikuje čovjeka od drugih životinja da na ovaj ili onaj način čuva svoje mrtve. Ali, pitam ga, od čega ih tako uzaludno štiti? Kako sam već spomenula, Dan mrtvih je zapravo Dušni dan, onaj niži, pučki, za svjetinu, a ne za svece. To je Dan preostalih kostiju, jer su od zemnog crva pojedeni mekši dijelovi, meso i krv narodnih masa. Nakon ručka penjemo se prema grobljima kao prema nacionalnim parkovima prirode. Divimo se arhitektonskoj eleganciji i endemskom miru na tim prirodnim staništima mrtvih. Oni rekvizite ne trebaju, ali u našim novčanicima su spremni vrijednosni papiri za kupiti grobljanske ukrase i lijepo, melankolično cvijeće.

Ove je godine jesen meka, gipka i vesela kao violinski ključ. Iako je dan objektivno lijep, jer debelo lišće pada po pločnicima koncertno svečano, nigdje nikakve živosti. Što se mene tiče, ovaj je dan nalik na crnu žvaku na srcu. Jer nitko ne kupuje frule i crvene haljine, ne kupuje ni srećke, ne nudi posuđe i kuhinjske stolice na popustu. Jer izokrenut je taj dan, kao čovjek kojem je glava u zemlji, a tijelo strši vani. Posađen je na stranu mrtvih, onih bića koja su zauvijek osušila kosu, izula se i izašla iz vremena kao iz jezera. Istina, mrtvi su samo tako da oko njih više nema topota stikle na ulici, budilice i frule, nema šuma novca, sporih šaltera, uspavanka i himni, nagrada i krivotvorenih dokumenata; čak ih se ne tiče ni život grobljanskoga crva. Iako je to varka materije, mrtvi su – navodno – pospremljeni u zemlji. Ono, čame kao burze u doba krize, stisnuti u kutu lijesa. Živi obješenih lica dolaze s cvijećem i svijećama na groblje – privezište za čamce mrtvih – nesvjesni ironije tog posjeta. Kao da posjećuju veliki podzemni zatvor.

U neku ruku, ta je koreografija sjećanja dirljiva i dostojanstvena, ali moram pitati – što će mrtvima crnina i tugaljivo cvijeće? Kao da su opet umrli, svakog se studenog ponavlja sprovod. Vjerujem da bi oni za promjenu barem malo radosti. Gdje je uglačana zlatna truba, pjesma, ples i boje? A ne sopranima i lampašima osvijetljena magla depresije. Zašto u nas nema praskave i zanosne vjere u život, vječni život, u pobjedu nad žalcem smrti – crvom? Vedrina kao kod istočnjaka? Zašto na taj Dan nema prskalica, vatrometa i rijeke šampanjca? Odgovor leprša u kosi cvjećarke na velikom štandu ispred groblja.

Iako sam na bolovanju, ukućani su me nekako nagovorili da se s njima zaputim u šetnju na Mirogoj. Hajde, pa ti znaš da je to otmjeno groblje, a pod arkadama pokopani su naši velikani. Valjda u hipnozi atmosfere, hitro sam skliznula u najdražu melankoličnu haljinu, plavu na crno zimsko granje, a kosu ovila u plavu punđu. Ipak, na pola sam se puta predomislila; zaista ne volim groblja, a posebno ne sva ta klasično koncipirana groblja. Možda bih jedino voljela posjetiti dramatično pjesničko groblje, veliki Pjesnički mauzolej u Tabrizu, s posmrtnim ostacima čak 400 perzijskih pjesnika i znanstvenika. Zagundala sam neki otpor, pa su me ostavili u kafiću na Zvijezdi, dok oni posjete grobove. Da ih svečano pričekam guštajući sama na suncu i s jučerašnjim novinama ubijajući vrijeme. Da i vrijeme, to ubijeno vrijeme, danas bude prikladno mrtvo.

Iako odvojena od mora obilježavane smrti otočićem živahne terase, blizu mi je povijesno napeto mjesto. Ono poznato zrakasto raskrižje i ona dramatična kosina blizu groblja kojom se 1954. godine obrušio smrtonosni tramvaj broj 13, koji je prevezio putnike s Mirogoja prema Gupčevoj zvijezdi. Od šezdeset putnika poginulo ih je devetnaest. I to točno dan prije Svih svetih, kad mraku skloni Zapadnjaci slave drevni keltski poganski obred Samhain, danas nazvan Noć vještica. A na ovom je mjestu davno pogubljen i seljački kralj, Matija Gubec... *Karv, ta slana kmetska stubičanska karv, čarna, črlena, vohnjava, gosta karv, zakaj curi ta gluha, masna, slepa, strahotno mlačna karv...* Ipak, pokušavam ne razmišljati o tako neobično stradalim, davnim ljudima, jer zavjese od hrđavozlatnog lišća i na tlu i na stablima tako razuzdano, žarko plamte. Nasreću, te žarke boje zakrivaju bilo kakve crne petlje sudbine na asfaltu, ili tužna zamišljanja.

Kao da je posrijedi rijedak nektar, živahno sam naručila espresso i čekajući počela znalački promatrati tu uskovitlanu, zlatnu vatru jesenjeg trunja na tlu. Kao da je najsloženija nizozemska slikarija iz Zlatnoga doba. Krošnja je odjednom zakrila moj komad sunca na terasi. Kao i svaka normalna ljudska biljka, nisam se htjela micati sa sunca. Bučno sam pomaknula stolicu, zvuk neobjašnjiva poleta. Naravno, uгода motrenja bibajućeg mnoštva svečano obučenih ljudi iz gledališta kafića pojačava se suncem koje tuče svjetlo na moj stol. Ono svojim medom ovu preslanu utrobu nasmijava i opija. I što je važno, rastapa s lica onaj ružni pravokutnik jesenje klaustrofobije. Koliko ja vidim, Sunce je čisto kao duša i očito nema one u znanosti spominjane crne pjege, ni znake starenja, propadanja. U tom društvu, nemam volje čitati, ne da mi se ni razmišljati, želim samo biti. Čitati samo te bliješteće zrake i baklje što palucaju u zlatnim jezicima na nebu. U sebi letim. Nad glavom su mi široka prostranstva zraka, a radio iznutra trešti neki sladunjavi *evergreen*. Za malim stolovima mladi bračni parovi piju kavu i mineralnu, djeca se igraju s baršunastim i čupavim psima. Iz veselih se usta isparava nesvjesna nevinost. Na toj maloj terasi osjetila sam se živom kao živa, neuhvatljiva kuglica žive kad pobjegne iz razbijenog toplomjera. Život, zdravi i zlatni sirupasti život bio je dostupan u običnim prizorima, tu, nadohvat ruke. Vrijeme je da i ja proglasim neki Dan. Okrenula sam se i rekla zamišljenom mladom muškarcu stol do moga: *Sretan ti Dan živih*.

O KUĆI ILI PODSTANARI

Oslobođenje. Otišli su. Bilo je to smirenje gotovo vidljivo s ceste, prolaznicima. Toga dana naša kuća kao da se naherila, zaljuljala, pa se opet vratila u temelje. Zauvijek se ugasio i samo nama ukućanima vidljiv neonski natpis malo ispod pročelja HOTEL, s otpalim slovom O, i L koje visi. Naša je kuća ostala otvorenih vrata, ispražnjena poput arke, nasukane na nekom zagrebačkom brdu Ararat. Naša kuća je lijepa, ali ništa osobito. Staromodna, pomalo nezgrapna kuća na dva kata, naoko seljački jaka i nerazoriva, odahnula je nakon dugih kušnji, i, vidim, najradije bi se izvalila na ledinu, odmorila se u vlastitoj praznini, kao nakon predugoga psihodrama filma. Obiteljska kuća za strance; ne, to nikako ne ide.

Šetam gornjim katom u tišini kao po hodniku Muzeja prekinutih veza. U hodniku je, između musavih slika, zidni sat sada nekako veselo bubnjao, kucao u prazno kao solo bubnjar. To više nije zvuk mehanizma tempirane bombe. Sat nešto kasni, kazaljke usredotočene na sebe plešu s vremenom kako žele, bez diktata bivših stanara. Svi su prozori i vrata po sobama širom otvoreni, nema više svakojakih smiješnih stvari, samo asketski komadi staroga namještaja. Znam. Sad na gornjem katu treba sve dobro oprati, ostrugati, izvjetriti. Ta rečenica će se danima poslije stalno ponavljati. No, može li se to? Koliko je vjetrenja dovoljno? Dvadeset dana, dvadeset godina?

Duboka praznina, kao golema kazališna scena poslije predstave. Da, sobe su sada upadljivo prazne, ali ne onako kao otvoreni grobovi. Prazne su baš kao nakon guste kave ovlaš oprane stare bakrene džezve, sa zaostalim slojem tanke masnoće i sjaja. Sobe šute, među njihovim zapackanim bijelim zidovima nema više nikoga, jer je, napokon, s kožnim koferićem u natekloj ruci jučer oko podne iz skromne sobe otišla i posljednja podstanarka, Ana K. iz Vinkovaca. Prošle je jeseni ta sredovječna, zdepasta izbjeglica iz lošeg braka, našminkana i s hladnom trajnom pobjegla na štiklicama u naše zagrebačko predgrađe od svog ljubomornog muža. Već nakon nekoliko mjeseci na istim tim štiklicama otcapala je opet u svoje Vinkovce, a u kuću nam je došla ona već zaboravljena, čeznuta apstraktna rupa, ono napadno ništa. Osjećaj kao kad ti izvade pokvaren kutnjak. Ta je velika rupa zapravo sloboda od čak 32 podstanara, svakojakih bezdomnika naseljenih ovdje posljednjih dvanaest godina. Danas

smo za ručkom svi odahnuli što kuća nije više improvizirani hotel, i otac je u to ime čak otvorio bocu izvrsnog crnoga vina. Objesili bismo najradije crveni transparent na kuću: Zauvijek je gotovo s opsadom! Aleluja! Da, gotovo je s gomilanjem i nošenjem raščupanih, nemirnih sudbina za samo tisuću kuna u jednom stambenom prostoru. Sami mali zatvoreni životni sustavi s virusom entropije. Stalni dugin spektar kaosa koji se nadvija nad krovom i zapljuskuje pragove, a kreće od njihove loše oblažhane kose do po rubovima istruga novčanika, taj se val nereda počeo kao poplava slijevati na kat niže gdje mi živimo. Naravno da nas je ta čudna sila podstanara počela mijenjati, rastvarati. Postalo je neizdrživo, počeli smo se svađati zbog sitnica i bježati iz kuće u kino, kafiće, u supermarket.

Sad uz zeleni čaj i tiho zibanje radiovalova u miru mogu razmišljati o beskrajno slikovitim sudbinama, o pomaknutim životnim pričama tih naših otišlih podstanara.

Nisu svi podstanari svijeta isti. Podstanari u predgrađu, to su posebno krhka, izranjena bića, najčešće sama na ovome svijetu, nastanjena tisućama vlastitih podstanara. Kao bakterije i virusi pod kožom zimi, u tim se životima množe i krvare različiti musavi demoni, krivo zašivene rane, mutne sjenke nade. Podstanarska tijela što žive na staklenim nožicama od mjeseca do mjeseca, od prvog do prvog, trebaju posebnu njegu, ljubav. No, stanodavac je ne može dati. Kroz godine smo dobro upoznali psihologiju i sociologiju prigradskih podstanara. Kod naših je podstanara sve bilo napadno privremeno i krhko, sve njihove ljubavi i prijateljstva, identiteti i dokumenti, zdravlje, poslovi, životni običaji i ciljevi; kao da žive bez onog zdravog utega stalnosti oko struka, svemu definirajućem neuhvatljivi, i životno bespomoćni. O takvim se ljudima pišu potresni i melankolični dramski komadi, filmovi. Oni su vječiti amateri života, čista stilska figura bezdomnosti i puta bez dolazne točke. Postoji, uvjetno rečeno, problem traga. Kad su jedan po jedan selili iz kuće, kao da je neki eterični dio svih tih tijela otpadao s njihovih leđa i zalijepio bi se za kuću kao zubni plak. Ili sam barem ja tako osjećala. Naravno, ostali su i oni majušni materijalni tragovi, na primjer, zahodski kotlić nagoren od cigarete, mrlja na stolnjaku ispod vrućega lonca, tu i tamo napukle pločice u kuhinji, zaboravljene stare cipele i prazne ambalaže od šampona. Ali takvi tragovi nisu važni, oni nestaju brže od sutona.

Otac je često žalio što se upustio u iznajmljivanje soba. Ali, u vječitoj borbi sa siromaštvom, epizoda krajnje malaksalosti prisilila nas je da počnemo iznajmljivati četiri sobe na gornjem katu. Iz nekog tajanstvenog razloga, naša je obitelj oduvijek jedva krpala kraj s krajem, još otkad smo doselili prije trideset godina iz malog gradića. Siromaštvo je bilo kao neotklonjiva kost u grlu našeg oca. Jedva je izgradio tu kuću, samo za nas, a već je morao pokleknuti pred realijama i počeo je na crno iznajmljivati sobe. Iako je to značilo, na neki način, izdati tu teškim radom podignutu kuću, okrenuti joj leđa, ostaviti je na vjetrometini, uskratiti joj našu obiteljsku intimu. A kako je naša kuća u zabačenom predgrađu u zapadnome dijelu grada, tu je dolazio na stan svakakav polusvijet, presjek društvenoga ruba. Stare narkomanke na odvikavanju, sitni obijači sefova i ostali lopovi u bijegu, prevarene žene, bivše časne sestre, skrivane ljubavnice, rastavljene gatare s tarot telefona, propale studentice s mračnom tajnom, kockari. Neki su nas tek okrnuli, a neki su se zadržali dugo, postali gotovo članovima obitelji. Kažem gotovo. Najduže je kod nas bila, čak sedam godina, takozvana *mala Iva*, alkoholičarka i ezoteristica, ispaćena teta u vrtiću, a bilo je i nekih bljeskovitih, trenutnih Maja, Iva i Sandri, studentica koje su se nastanile samo na tjedan dana, dok ne bi neka pop zvijezda ili nogometaš došao po njih.

Rekla sam roditeljima u polušali: Našoj kući treba doktor specijalist za kuće, Šaptač kućama. Ili neko otkupljujuće, božansko ozdravljenje, za koje nije dovoljno mrtvo, drveno raspelo na zidu. Prije živa ekstaza uskrснуća. Ipak se radilo o neobičnoj zgrudanosti životnih fabula, o nemogućem kolažu lica, jer bi tih zgusnutih podstanarskih bića ponekad na katu bilo čak pet odjednom! Njihove su parodične sudbine na trenutke bile pregust koncentrat promašenog života, greške iskričavije i tužnije od stanovnika romana *Hotel Savoy* austrijskog pisca Josepha Rotha. Jedna je sitna crnka godinama bila striptizeta i barska plesačica svako malo izrezanih žila, a cimerica joj (došla nam u ponoć sa šancovim ovratnikom) krupna plavuša, hakerica koja je radila za Pentagon i opsesivno sanjala postati kiborg, borbeni pilot i karate-majstor kad napokon promijeni roditelje. Dakle, podstanari su uzburkana bića s nekoliko točaka, didaskalija, osnovnih natuknica. Sve se oko njih kovitlalo na isti način, taj uvijek isti cvrkut na telefonu do obaveznih izboja vriske i psovanja, zgužvani Plavi oglasnik, čikovi, jutarnji i noćni lepet krila rozih i mlakih spavačica i kućnih haljina, frajeri i uzdasi, beskrajni boravci u kupaonici u strahu od vlastite prljavštine, kreveti pospremljeni s posjedalim plišanim medvjedićima, kičasti suveniri i obiteljske sličice. Vječito uključeni radio i mali televizor s tabletićem, vrzmania oko peći dok su na usnama stalne izrasline riječi, beskrajna karavana ogovaranja, euforična razmjena poklončića, hihot i cmakanje.

Nismo se mogli koncentrirati. Od njih je bilo teško raditi svoje poslove u miru, bila je to čudna vrsta distrakcije i buke; svako se malo pomaljaju njihove čupave glave kroz vrata, kao Kirke dozivlju *gazde* na beskrajne razgovore u kuhinju, na savjete, fraze i životne ispovijedi, listanje obiteljskih albuma, čitanje loših pjesmama. U ustima pucaju čvoraste nakupine razočaranja, gorčine i slabašna slina novoga početka. Ispuhuju riječi u zrak kao kolutiće dima, lakiraju nokte i kosu. Njihove sjedeljke i kave u kuhinji ne popuštaju ni dana, njihova priznanja lebde u pseudo-psihoanalitičkim oblačcima iznad glave, ti se oblačci upijaju u zastore, u nabore stolnjaka, u kreč. Dok se druže, njihove čarape, haljine, jakne, hlače, marama i gaćice u ormaru postaju jedna velika zajednička košulja ili presvlaka koja ovija kuću kao skorup.

Iza njihovih duša ostalo je svakojake nematerijalne krame i smeća. Nelagodan osjećaj da su njihove psovke, kletve i jetke riječi ostale zabijene kao klinovi u zraku soba, kao što se dim cigarete upije u kisela pluća zidova. Jeka njihovih priprostih kuknjava i naivnih maštanja jedva čujno i danas odzvanja i odbija se, kao zalutali stršljen, o napukle pločice kupaonice. Naravno, od njihovih je tijela gotovo sve materijalno u kući ostarjelo, naboralo se, istrlo se. Kao da plaćaju stanarinu samo da bi svojim uvijek potrebitim utrobama i udovima koristili, izlizivali, progarali i nakazili upotrebne stvari. Znam svu tu histeriju propadanja jer sam i sama bila podstanar, i to u dalekom istočnom predgrađu. Gazdarica me zamalo ošamarila jer sam joj razbila čašu.

Bez sumnje, oslobođena od tužnih okupatora, naša kuća treba dubinsko provjetravanje, veliko čišćenje, SPA tretman. Zapravo, povratak svojoj nekoć djevičanskoj nutrini, istinskom identitetu. S mokrom krpom u ruci, sestra mi kaže: Čudo je da je ova kuća preživjela sve te napaćene duše. Čudo, i što sad? Možemo li mi ukućani biti iscjelitelji od silnih stranaca istrošene obiteljske kuće? Intuicija mi govori da joj sada treba niz postupaka u modusu ekscentričnih nježnosti; primjerice tepati joj pod tepihe, gladiti joj zidove peruškama, razgovarati s njom uljudno kao sa sobnim biljkama, kupati je u mlazu ohrabrujućih riječi. Iako stoljećima daleko od biblijskih vremena, moja me želja podsjetila da je postojalo čišćenje zaražene kuće opisano u starozavjetnoj knjizi Ponovljenog zakona u 14. poglavlju:

Da bi se kuća očistila, neka svećenik uzme dvije ptice i cedrova drveta i grimiza i izopa, pa neka jednu od ptica zakolje u zemljanoj posudi nad živom vodom. Potom neka uzme cedrova

drveta i izopa i grimiza i živu pticu, pa nek ih umoči u krv zaklane ptice i u živu vodu te poškropi kuću sedam puta. Onda neka živu pticu pusti izvan grada na otvorenom polju. Tako će izvršiti pomirenje nad kućom, i bit će čista.

O OKRETIŠTIMA ILI ZELENA ZRAKA

Stanislavi N. Aras

Posljednja stanica musave jedanaestice. Izašla sam iz tramvaja na pločnik i – mehanikom svakodnevice – evo me kako se opet klatim tu na tramvajskom okretištu, kraju svijeta. U nevjerici sam, kako je to moguće? Nakon par godina života bez ijednog okretišta – u središtu kružnice, u centru – blizu Botaničkog vrta. Tjeram muhe mašući punim vrećicama, dok čekam tromi prigradski autobus. Kasni. A ta plava musava mrcina polazi tek svakih dvadeset minuta. I taj bus, iako vozi putnike, ima svoju mehaniku nepokretnosti kruga, navijenog sata. Uhvaćen u predvidljivost sitnih voznih odmakata i grešaka; primjerice, je li se ikad dogodilo da je sa stanice krenuo pet minuta ranije? Ili šest? Kasnio je, ali uranio sigurno nije. Ili da je vozač, nošen nekom divnom idejom o slobodi penzića i radne klase, zaokrenuo bus pun umornih radnika u nepoznatom, lijepom smjeru? Prema jugu. Ovdje, uz trule nizove nadstrešnica, vije samo slabašan vjetrić nad ravinom trpećeg tla. Na velikoj autobusnoj stanici nema ništa nizbrdo ili uzbrdo. Nema ni neki tajni prolaz ili dimenzijska pukotina, barem je ja ne vidim.

Omara svojom neurozom ubija sve organsko, ali nije strašno. Treba misliti pozitivno, evo, nešto mi se ledeno u vrećici rastopilo, i fino mi hladi znojave listove. To je glupi podmukli sladoled, ionako samo deblja. Osjeća li i on da mi treba veliki zaokret u životu, pa se topi, bježi od mene? Iz blage čekačke nervoze, osjećaj prerasta u oluju živaca, u kovitlanje nekog tamnog vjetra u tijelu. Organi kao da mijenjaju raspored, pod kožom se žile razmiču, kao da će – u oblaku pištoljnog dima – iz kože izaći neka prava ja, stisnuta u kožnom kostimu, baciti vrećice i zaliti prljavom vodom sva ta krmeljava prigradska lica, te imitacije jeftinih američkih Walmart života. Terminalu se diže iza leđa, poput pseudo crkve, najveći supermarket u gradu. I svi mi divljim kapitalizmom izmučeni dvonošci pužemo k njemu trošiti te naše lipe, svih 99 kao da smo ljudi, kao da je sve po policama na akciji i sve besplatno. Spljošteni radom, mali se ljudi vraćaju s velikog posla. Na okretištu se danas podigla poslijepodnevna gužva oko izgrebanih kioska s lažljivim dnevnim novinama, narasla je neprohodna pustinja prenakićenih štandova dok u blizini bolesno bujaju peciva u čak pet

pekarnica, a na suncu se svijaju prazni listići hrvatske lutrije. Naslovi su crno masni, piše da su neki naši političari u pritvoru. I koje badiće treba kupiti po 29,99. I nešto glupo o Zrću i razvratu. I to je Zrće bezvezno morsko okretište.

Ne, ma kakvo polijevanje vodom jadne svjetine; meni, meni treba pravi šamar promjene, zaokret u temeljnu sreću. Ne samo klasično pucanje i brijanje glave na nulu, bijeg s cirkusom ili pljačka banke. Ili pet godina skupe psihoanalize. Treba prava akcija namještanja kostiju i uspostavljanja reda. Jer ovih se srpanjskih dana puno toga važnog slomilo i izbacilo, izmjestilo u mom životu. Najbolnija fraktura – voljeni muškarac je u srijedu na Trešnjevačkoj tržnici kupio naše omiljene *fuji* jabuke, sjeo na bicikl i zauvijek otišao u suprotnom smjeru, na drugi kraj naše ljubavi. Ja sam ostala kod štanda s kilom svježih srdela. Iste sekunde su strunule. I sav grad oko njih. Vratila sam se, sama i otrovana rastankom, u predgrađe.

Evo, iako djelujem samouvjereno u štiklama i Ray-Ban naočalama, sama sam i prestrašena. Nakon smrti ljubavi, sve ispočetka. Od tinejdžerskog doba ponavljaju se stalno ulasci i izlasci iz vagon-restorana ljubavnih veza, vrti se ukруг taj poznati, cvrčeći besmisao. Rondo. Prividi zbivanja, putovanja i nenadanih zaokreta u novi put koji te neumoljivo vraća na istu голу točku, nulu. I onda opet ulazak, vrtnja te lude dopaminske priče s previše antiklimaksa a da bi bilo zabavno. Dok se u plastičnoj topi sladoled, u vrećici moje glave batrga se nešto klizavo, riječ *okretište*, izaziva kao još neumrli šaran umotan u papir s gradske ribarnice. Trgnuti se, okrenuti sve, okrenuti više ploču. Prijeći na drugu stranu.

Osjećam se kao ovo okretište na kojem bespomoćno stojim. Tramvajsko okretište nije samo obično fizičko mjesto tranzita. Taj punkt sjajno crta neke – u poretku stvari – povlaštenije i mračnije uzorke, životne pojave. Okretište je metafora nekog varavog, kratkog, sumnjivog zaokretanja u životu. Jednostavan primjer neke vrste nepokretnog kretanja, krute igre ukруг. Da se barem iza riječi *okretište* krije veseli prometni vrtuljak, neki oblik lunaparka za kraj gradskoga puta. Ne, to je samo tamni sprud, obalni pojas na koji mutno more grada naplavljuje svakojake krhotine, sitni otpad. To je urbani lukobran načinjen od nagrižena metala, ciglica i asfalta bez ambijenta prijelaza, neke nove sreće. Jer postoje i stare, navikle sreće. Polusreće. Nijedan tramvaj tu nije zvan čežnja. Ni žudnja. Nijedna izguljena stolica dvojke ili šestice nije okićena nekim dezenom, ili ružama i bršljanom. Nema dežurnoga Gradskog limenog orkestra za dočeke i ispraćaje ljudi iz tramvaja. Kao da čovjek koji se vozi

gradom toga nije vrijedan. Iznenađenja, sitne radosti.

Buljim u asfalt i mislim na onu mladu štrkljavu protagonisticu Delphine iz francuskog filma *Zelena zraka*. I njoj je ljeto ovako loše počelo, ostavljena od dečka pa tužno zuji okolo. Ne zna što bi, pa putuje svijetom i čeka pojavu najrjeđeg optičkog fenomena u prirodi, zelenu zraku. Zraka pukne, onako zelena zareže obzor kao laser slobode pri zalasku sunca. Rijetka je jer se mora poklopiti čak deset nužnih prirodnih preduvjeta i određeni kut. Ovdje, među kioscima i pekarnama da čekam i sto godina zalazak, sigurno ne bih opazila tu veličanstvenu zelenu zraku. Legendarna zraka, navodno, mijenja percepciju. Sudbinu. Iako autobusi i tramvaji na crnomeračkom okretištu cijele dane bučno cvile u zavojima, na toj lažno uzbibanoj plohi – dam se kladiti – nema baš mnogo lijepih životnih zaokreta i mijenjanja sudbina. Ili ja to samo mislim.

Više je na ovom terminalu – na niskoj struji kolektivne nesvijesti i prometne buke – nasukano prevrnutih života nego igdje drugdje u gradu. Svako drugo lice izgleda kao da je umrlo i prije no što se rodilo, pa mora otplačivati grobno mjesto dirinčenjem na ropskim radnim mjestima. I ti okreti javnih vozila, djeluju poput bacanja u masovnu hipnozu. Treći okret, peti, sedmi, stoti, milijunti – te stalne tramvajske reprize s istim rečenicama putnika, ispsovani izlasci i ulasci s naguravanjem, bezvrijedni ulasci i izlasci, uz užasan refren šlagerske pjesme nekog estradnog egzistencijalista.

Što bi Sartre da se u današnje doba rodio u Stenjevcu, u obitelji konobarice i automehaničara? Da poslije šljake ide u kladionicu i na tekme. Ili Nietzsche u Vrapču? U te ispražnjene tramvaje na okretištu kao da svakoga dana sjedne neki nezaposleni Hrvoje Nietzsche koji se rodio na rubu Gajnica, kod parka. Na crnomeračkom okretištu sjedne na zadnji tramvajski stolac dvojke, bez karte, i zagunđa o vječnom vraćanju istoga pa izađe na prvoj sljedećoj stanici. I onda za pet minuta opet uđe. Duboko mu se – u hipsterskim brčinama – još lani skorilo čokoladno mlijeko koje i sad siše na slamčicu iz mini-tetrapaka. Čini se, ništa nova pod suncem.

Ipak, nije tu na zapadnom terminalu sve tako navijeno i predvidljivo ravno. Oko svakog tranzitnog čvora, okretišta, postoje stanovita izazivanja jakih događaja, ugriza ili poljupca sudbine, svejedno. Ipak, sve su to neki bezvrijedni, tamni rizici. Postavljeno je tu dosta tih grešnih, tajnih opruga najveće napetosti koju možeš dobiti za tek zarađeni minimalac. Ili socijalku, dječji doplatak. Naime, često su u zgradama oko okretišta nasadene cugerske krčme, kockarnice i kladionice. Rupe u kojima sjedi guzica Fortune. One smradne pečenjare s mračnom prostorijom iza. Iz njih dopire specifičan vonj ustajalosti i znoja, opore baršunaste propasti. Kafići na terminalu nose neskromna imena, ne bi li se nakon šljake osjećao kao da si – u najmanju ruku – dokoličar na nekom od pariških bulevara. Tu su Vanilla, Rio, Elite, Hotel Morrison, Red Green.

Neki mi kozičavi čovječuljak tutne u ruku drečavi žuti letak o brzinskim kreditima i brzo odbaulja iza grmlja. Kvrugu i sva ta senzorna agresija; na okretištima bi se za osjetljivije ljude trebali povoljno prodavati rupičasti povezi za oči. Zaštita od reklama za hodočašća i brze kredite, sive aure bankomata, jeze ciganskih kartonskih štandova i kineskih dućana. Svi žele te naše umorne oči, za žrtvu bogovima jeftine trgovine. Svijest je slaba, zamućena tupim suncem i muhama. Živci su nalik ugaženoj travi. Okretište je mjesto – poput slijepog crijeva – gdje grad odustaje, gubi svoje tajanstvene labirinte. Gubi umirujući raster ulica, secesijske i neoklasicističke fasade i vedrije boje krovova. Vidiš gdje si i po nebu! Nebo je ovdje često samo odraz zajedničke grimase s tla. Na ovakvim okretištima nebo kao da se ne može svinuti, uzdići nad jeftino tlo, umorno je kao da se u njegovu opnu više ne može zabosti nikakav plemeniti šiljak. Zastava, piratska i ciganska, a i bijela. Ona slavna, poštena krpa predaje.

Bus zbilja ne dolazi. Ni on ni Godot. Na tlu se pljošte mali leševi žvakaćih guma i čikovi. Mjestimice nizak vjetar vije etikete strgnute s robe iz kineskih dućana, osušeni pseći izmet, napola izgužvan papir iza nekih prepečenih ćevapa. A gdje su tek sve one ispale plombe, slomljeni slušni aparati, potrgani štapovi, žice kišobrana, ispale leće za oči, odljepljeni donovi i plahtice blijedih računa. Uskim prolazima među kioscima prolaze grbavi, sakati, slijepi, hromi, opečeni, bezubi. Prizori svjetine kao na najžešćim ekspresionističkim slikama. Zlatom okićena Ciganka ispečenog lica prodaje ustajali tekstil, donji veš već godinama. Stoički doziva kupce, uglavnom su to one jače žene kratke ondulirane kose s jeftinim crnim torbama u kojima drže samo novčanik, ključeve i maramice.

Skoro svi smo tu, mi nataloženi iz sedamdesetih. Okretište ima čudnu gravitaciju. Davno smo se svi mi trebali otrgnuti i odbaciti daleko. Zašto je tako puno mojih đaka prvaka iz klupe još uvijek tu? Oko okretišta moji već prosjedi i izborani vršnjaci zalaze u poštu, mjenjačnicu, apoteku, lutriju, dućane i kod frizera. Čak i fatalna crvenokosa Kristina koja i u trenirci izgleda kao milijun eura. Ona je mogla, da nije okretišta, osvojiti Sunset Bulevar. Ovako kad čekam, na okretištu me lako spopadne želja za lažnom utjehom da sam ja neka druga sorta, da neću još dugo stanovati u ovom razvučenom glavnom gradu s deset okretišta i jednom zabačenom rijekom. Da će se nešto toliko prevratničkog dogoditi, da će me pomilovati ta neobična i rijetka zelena zraka, Milost, pa ću preko noći moći pobjeći kao pustolovka u daleke luke među bijele lađe i još neotkrivene divovske breze i tulipane.

Kad sam već tu, zašto ne napraviti dokument o okrajcima grada? Ja volim sve registre, kataloge, leksikone. Klasifikacija gradskih terminala; mogla bih smisliti klasifikaciju prometnih okretišta. Da, ima različitih okretišta, čak svijetlih i vedrih, kao ono na Savi, blizu Hendrixa. Ima ih posve pustih, dosadnih, recimo Remiza. Ima ih i velikih i prozračnih, nenakrcanih svjetinom, kao ono u Dubravi. Najteža su ona čije je ozračje poput lokacija bivših logora. Iako ga na neki odani, dječji način volim, okretište Črnomerec je ipak kraj svijeta. Neoznačen, ali kraj. Ugođaj poprišta radnog logora prostoru daje masivna kocka Superkonzuma, a još se pari neka moderna tjeskoba iz dimnjaka napuštene Ciglane. S druge strane je uvučena, neugledna zgrada policije. Blizu je i leš napuštene tvornice Grafokarton. Ali stara Ciglana je – za razliku od policije – otmjeno karizmatična, s istrošenom tamnim crvenilom svake cigle i visokim razbijenim prozorima. Iza njena duguljasta tijela krije se obrasla šuma s dva otrovna jezerca za jezerske pjesnike i lokalne lovce na cvergle. Nad zelenim jezerima su u mulj i šikaru zarasli, dobro očuvani njemački bunker, *regelbau*. To je za gradske pustolove.

Sunce kao da stoljećima cvrči po flomasterima zamrljanim površinama, sunča se kamena zmija dugog zidića što opasuje terminal, odavna polumrtva pod otrovom odurne klošarske krame, pod pljesnivim cipelama, starim haljinama, mobitelima i otrovnom bižuterijom. Kao i svakoga radnog dana, na njenim leđima sjede pospani, utučeni čekači kojekakvih besmislenih autobusa. Najupadljivija je ona sjetna i musava stara klatež od vina zajapurenih

lica. Ponekad zastane i nasloni se na zid pokoji katatonični, šutljivi beskućnik s izraslinama istrutih vrećica. Nitko ga ne treba, taj njegov jetki stupor. U svom tom utopljeništvu, jedna se zrelija dama izdvaja iz mora lica. Vitka i uvijek vedra, gospođa S. s licem propale Marlene Dietrich uporno prodaje ne znam zapravo kome stare cipele i užasne malarične haljine. Mota se kao ulična mačka blizu kućice sa ZET-ovim kartama, zeza se, psuje bučno s vozačima. I ljeti i zimi zaklonjena otmjenim crnim šeširom, otresa pepeo cigareta jednako u praznu bocu vina i po svojoj izloženoj *robi*. Netko viče, *pazi murija*. Baš je briga. Ljulja se na podrptim štiklama kao na jarbolu najluksuznije jahte. Svi dežurni na okretištu znaju njezinu navodno veliku i tužnu životnu priču; znalci uvijek naglašavaju kako je ona nekoć – prije propasti i alkohola – bila silno sretna, voljena i bogata vlasnica čak nekoliko dućana u centru. Poderana S. tako postaje vrlo upečatljiv prometni znak opasnosti neambicioznim prolaznicima. Prljave večernje haljine, u obrazima spaljeno crvena, ona je drečava opomena na neopisivu lakoću propasti. Nikada je nisam vidjela da je fokusirala taj sjajni pijani pogled. Zapravo, mislim da S. više ne živi – ona pluta. Ipak, unatoč toj slikovitoj a uništenoj dami koja diže ozračje okretišta u nešto pohabano šarmantno, ništa se ozbiljnog ne događa. Tu smo iza ruba horizonta događaja. Tek ponekad onu tajnu ružu stvarnosti otvore i zavrte mladi pjevači gospela s gitarama i onom novozavjetnom porukom vječnog neba na zemlji. I onda netko napaćen, s tetovažama i ožiljcima, klekne i zaplače zbog Nazarećanina.

Busa nema, ljudi gundaju, to je onaj vječni niskofrekventni cijuk svjetine. Žulja me sve, i bubrezi i rebra i zidovi i sve granice ovoga svijeta. Ma ne trebaju mi ove besmislene vrećice i karta za bus. Iz svakog kruga postoji izlaz – ravna crta, križ. Prekrižiti sve prošlo. Idem stati na raskrižje kruga, nasred okretišta. Vrisnuti i zapjevati „I want to break free”.

Taman sam bacila vrećice u smeće i krenula kući pješice kad me netko pozdravi. Jedva sam toj muškoj prilici u zelenoj trenirci razaznala lice, jer mu je sunce bilo s leđa, tvoreći mu koronu oko glave. Škiljeći mrvu predugo u tu koronu, uzvratila sam zelenoj silueti veselim pozdravom. Napokon sam se sjetila imena. Bio je to visoki Roman iz osnovne, markantni odlikaš iz zadnje klupe. Zbilja rijetka pojava, nisam ga vidjela još od kraja osmog razreda. Koji su se sve faktori morali poklopiti da ga sad sretnem! Rekao mi je da baš slavi rođendan i da me vodi na cugu negdje tu, na okretištu. Uхватила sam ga pod ruku i usput pitala je li ikad vidio zelenu zraku. Ja jesam.

O ČEKANJU

Zaraziti nekog čekanjem, to je najsigurniji način vladanja njime, to znači učiniti ga nepokretnim i bezopasnim potpuno i zauvek, i ta obmana čekanja tvrđa je od svakog zatvora.

Ivo Andrić

Čekanje je zamrznuto stanje bivanja. Još više onaj višak čekanja, kad čekanje prelazi u načekavanje, kad vrijeme zakipi i prelije se preko ruba. Kad tijelo u vremenu postane samo jedna ukočena jedinica za nečije kašnjenje. Zaleđen pokret, slično zarobljenosti u fotografiju. Ta nevidljiva bezizlaznost, nemoć čekača je strašna. Nešto nalik paralizi sna ili paraplegičarevoj želji da potrči.

Do ovog ljetnog čekanja, koliko je prošlo malih ženskih jedinica uzaludnog čekanja svačega i ničega? Tko će precizno računati te pokidane trice prošlosti u ova vrela podneva. Ili rekvizita. Prošlo je stotine svakojakih šišanja, tisuću crvenih ruževa, stotine parova isluženih cipela, deseci rasklimanih štikli, potrošenih parfema i mekih papuča, milijardu lakiranja noktiju i uvijanja kose u čekanju na pravu ljubav. Prošlo je, i proći će još toliko. Kao i svako biće koje umije oprostiti i zaboraviti, a još više čekati – ni nakon deset nataloženih, prohujalih ženskih geoloških razdoblja – ja ne priznajem ni umor ni poraz. Postojanje razmaka, onog mudrog, ledenog doba kao stanke između dva čina. Jer srce je teško ukrotiva, toplokrvna životinjica. Nakon proteklih stotine i desetke stotina parnih šalica kave na stolu, dva piva ili vina, prije oblačenja i spremanja evo me grabim iz hladnjaka rashlađenu bocu vode. Nakon desetke tisuća poslanih poruka kroz godine, evo, i sad palim mobitel zbog poruke. Zurim u ekran, u ikonicu za poruke. On je sad sav moj obzor iako mrzim telefon, taj medij slijepog čekanja i predmet plosnate, lažne komunikacije. Ali u tom predmetu je zapakirana tvoja nova poruka, zoveš me na prvi večernji susret, kod mosta. Nismo se dugo čuli, taman si stigao na more, u vikendicu prijatelja. Moram se lijepo obući. Nakon pedeset ormara u životu, sad odlazim prema ovom unajmljenom škripavom ormaru kao da je prvi. Nakon tristo potrošenih trenirki u životu, brzo se izvlačim iz ove, napravljene za mrljanje čokoladom pred TV-om. Prošli su deseci omiljenih boja kroz moj vanjski život, sad sam se

obukla u bijelo, simbol novog početka. I mladosti, koja odavno više nije moja. Ali tvoja jest. Prenapadno sam se našminkala, kosu sam začesljala u visoki rep, stavila moćnu, zlatnu ogrlicu oko vrata. Ista sam, ali sebi sam posve drukčija. Umjesto ručnog sata uz ovu bijelu odjeću pristaje samo raskošna narukvica, nema veze što je poklon od bivšeg. Pozlaćeni sat je lijep, ali okrutan nakit za čekanje. Jer kao da znam da ću te čekati, a sat će sarkastično sjati i zlatiti se.

Tu sam, u ovom blistavom morskom gradu, nakon koliko unajmljenih stanova i gradova? Prohujalo je tridesetak gradova, prije ovog divnog na obali. Ovako spokojan i živ grad čekala sam cijeloga života. I ljude u njemu, prijatelje. Ovaj grad s mojim starinskim stanom na trećem katu u renesansnoj palači nedaleko blago izvijenog mosta. U ovom morskom gradu je večerima uvijek to neko neizrecivo euforično i meko ljetno ozračje. Zvijezde će večeras pasti među ljude i kliziti im između nogu, koliko sreće osjećam u želucu! Po ulicama su već popaljene baklje one opće, tipične ljetne želje. Zabave, treperenja i valova svjetla, zvukova. Samo daj zabave, i sve bude kao da iza zidina i škura nitko nije na samrti i nikome ne treba zadnja čaša vode. Doba je ovo bez ijedne crne čarape, lepršaju ljetne haljine i fine pamučne košulje, tope se sladoledi, buče kolica, oči neisprane od soli svašta žude i zalaze u dućane. Pa malo virnu u crkve, pa malo u dvor palače, u studene muzeje, a vene se plave i naprežu od želje za iskustvom. Ljudi s fotoaparatima koji su rafalno pucali u srce ljeta sada zalaze u apartmane, presvući se.

Kao i prošlih četrdeset ljeta, i ovo mi se ljeto glasno smije, a nebo je nad gradom zaljubljeno u sve što se da kičasto naslikati. Nad glavama nisko lete zazlaćene ljubavne rečenice uličnih pjevača s gitarama. Vokali i veznici klikću kao galebovi. I ja se – dok se tuširam hladnom vodom – smijem od radosti. Vidjet ću te nakon mnogo čekanja. To je kraj paralizi neiskorištenog vremena. Napokon će iza nas biti mjeseci dopisivanja i telefoniranja. Jalove apstrakcije.

Iako je Krist uskrsnuo od mrtvih, Zemlja se vrti oko Sunca, ptice poražavaju gravitaciju, a smokve rađaju plodove, nazivam te tri puta, a ti se ne javljaš. Možda ti je glas preženskast. Komunikacija samo preko poruka. O kako tajanstveno. Dobro, u koliko? Dogovor je u pola 8.

Evo, budi kod mosta, s lijeve strane. Može! Vidimo se. Bacam mobitel u torbicu, zaključavam stan, daske škripe pod mojim štiklama, srce mi bubnja u mraku. Za manje od deset minuta evo me kako spremno čekam kod mosta. Skulptura. Da se zabavim, osluškujem komadiće razgovora, strane jezike, egzotične naglaske oko sebe. Nekom djetetu pokraj mene pala je igračka, nisam se sagnula i podigla je. Izvana sam djelovala uspravno i prepassivno. Pomalo ukočeno kao kreditni jamac. Goleme minute prolaze, velike kao napuštene kuće. Čekam te u nekom rastućem prigibanju, kao klonula dulja kazaljka. Trepćem nervozno pod kapima znoja sve se više grbeći, svijajući, skrivajući povrijeđenu utrobu. Slastičari me vide i kažu – ljudska štrudla s nadjevom od čekanja. Ubrzo se moje čekanje pretvara u načekavanje, dobro staro jadno čekanje. Ono za budale. Ono naivno i smotano čekanje kad noge natiču kao očni kapci rasplakane djevojčure. Sandale žuljaju kao lanci. Vruće je kao u boci ostavljenoj na suncu. Već kasniš 27 minuta. Divan mladić. Nazivam te, ne javljaš se. Nastojim misliti na probleme poljoprivrednog sektora, nogometno prvenstvo, narodne nošnje. Vadim tjeskobom načeti *smartphone* i slovkam ti: Daj, pa gdje si? Ne možeš promašiti, prepoznat ćeš me izdaleka. Imam bijeli sako. Sve to bijelo postaje samo svjetionik samotnog tijela. Časni! Stojim kao stražar ispred svoje nade, štiteći svoju naivnost. Tvoje mi poruke slijeću u *inbox* kao musavi galebovi. Pa tu sam. Zar me ne vidiš ? Ne. Zašto me zezaš?

Prolazi stotine buduće djece u trbusima, oni su tisuće budućih uspomena. Mašem, kako me ne vidiš? Na rivi sam. Na ulazu u grad gomilaju se svi, golemi ranci stranaca, znojna čela, putni kovčežići i taksisti. To turisti dolaze i odlaze. Trčim prema rivi. Ljudi odlaze i dolaze na rivu, na orgulje. Kao i naše SMS poruke. Tu sam. Ne vidim te. Ni ja tebe. Na rivi sam. Pa nisi, ja sam tu. Ne, otišao sam sad kod mosta. Zašto se mimoilazimo? Nerafinirana lukavost balavca.

Ulični svirači na obližnjem trgu nisu svjesni da neke od nas kažnjavaju iskrenim veseljem. Opet sam kod mosta, zadihana, raščupana, samu sebe podsjećam na Aschenbacha. A kod mosta čekača ima tek nekoliko. U početku zagledamo nemirno oko sebe, a kasnije nam cijelo tijelo drhti i trza, da bi naposljetku nastupio smiraj, umor, klonulost. Nema veze, ja to mogu, čekam te sad već duga dva sata i na srcu mi je naraslo debelo salo vremena. Jer ti si, kako se daje zaključiti, istodobno i na mostu i na morskim orguljama. Kvantna fizika je dokazala da je to moguće, biti na dva mjesta istodobno. Divan mladić, s modernim sposobnostima. Pa kako me ne vidiš ? Pa kako te ne vidim. Budalo. Naivna budalo, napisala bih najradije sama sebi poruku.

Užas, evo i njih dvije. Loš znak. Kao neki jeziv motiv u *noir* filmovima, bliže mi se one dvije naše glumice koje uvijek srećem kad nekog uzalud čekam. Mlade i nezaposlene kokete Ina i Mina. Veselo dovikuju izdaleka, zovu me na piće. Odbijam ih, odlučujem još malo pričekati. Gdje si? Možda je već Božić. Istina, zadarski je most osvijetljen svečanim žaruljicama, vlada ugođaj ljetnoga Božića. Na mostu nedostaje samo putujuća kazališna družina u kupaćim kostimima koja svima želi čestitu sreću i radost. Ili onaj pokojni francuski filozof, R. B. da, zamišljen, sjedeći na ribarskoj stoličici sa svojom najdražom majkom, peca s mosta i dobacuje one svoje mirisne i uredne mudrosti o ljubavi i čekanju. Onako lako, kao upecanu ribicu. *Mon chere*, fatalni identitet onoga koji voli nije ništa nego *ja sam onaj koji čeka*. Onaj drugi *nikada* ne čeka.

Gdje si, bitango, ne možeš me promašiti. Jedina sama posve raščupana žena u bijelom, zastala na mostu, s kosom koja od tuge gotovo svijetli u mraku. No ti si, čini se, vječito s druge strane mosta. Kako god ja okrenem most, uvijek si drugdje. Kao u lošem snu – trčim, letim na drugu stranu mosta, ali most mi klizi, kao da mu je površina od neotopljenog leda iz tvoje čaše. Most koji mi ne da da prijeđem iz stanja čekanja u dočekanost. Ovo je pravi most za čekanje, vječno čekanje. Nazivam te još tri puta, ne javljaš se. Imaš daljinski. Ja sam navođena lutka koja trči, trči na mjestu, trči ukrug, ne stiže nigdje. Lica se tope, obrisi. Svuda oko mene razmrljanost prostora, nigdina.

Trgovi se prazne, svjetla. Noć, noć mrtvog čekanja me ugrizla u vrat. Ispijena, napokon odlazim kući. Epiloško teški, spori koraci u usponu stubištem. U kupatilu ću gola čekati da mi se napuni kada toplom vodom, da mi se očisti razlivena šminka, sva razlivena šminka ikad. Čekala sam te uzalud jer je to već negdje bilo dogovoreno prije, u galaktičkom Uredu za nespojive parove. A ja to nisam znala. I zato nije bilo čak ni varke, lijepe iluzije tvoje lijepo iskiparene, sportske ruke koja mi maše s druge strane mosta, ili s rive.

O ČAROBNOM BRIJEGU

svim neznanim junacima

Ponekad, kad se razboli, tijelo je tamna avlija, kućica noći. Da, tijelo i dalje bude tvoj kutak, ali najmračniji kutak svijeta. Kad je pogođeno izvana, tijelo se pretvori u kamen koji je nateže dići. I ništa drugo više nije važno, kad je tijelo nekom vanjskom, nerazumljivom nepravdom protjerano iz tebe, tvoje zaštite u daleki i nepoznati mulj, u neprohodne šikare, vrele pustare da se snađe. Da se samo bori, vrišti bolom kad ga napadne čopor sitnih pasa, škorpiona, nevidljivih zmija. Onih bića što se vide samo pod mikroskopom, a koja žele biti veća od tvoje kuće, tvoga tijela. I voljela bih da ga mogu čvršće zagrliti, uvjeriti ga da ga volim, da ga nisam htjela izdati.

Iako je prije četiri godine parkovima vladalo rajsko proljeće, u Maksimiru sam se zarazila – da li preko krpelja ili tigrastoga komarca ne zna se – paklenom bakterijom pompoznoga, gospodskoga imena – *Borrelijom burgdorferi*. Ali ne, ona nije nikakva kraljica ni dama. Ružna spiroheta, zmijica.

Da se odmah razumijemo, ta borrelia je ponajprije podmukli *alien*. Evo i zašto. Kad se naša isisana krv u zatku krpelja pomiješa s tjelesnim tekućinama u kojima živi borrelia, ona nanjuši ljudsku krv kao morski pas. Shvati da se crvenom rječicom može s lakoćom ubaciti u sustav naivnog domaćina. Ono što je već polje rubnoga žanra, što je *hard core SF* u ovoj mikrobiološkoj priči, njezina je hematološka i glumačka stručnost: brzinom svjetlosti napravi test kojeg vam je krv tipa. Kao da je doktorirala hematologiju, razumije se u krvne grupe i faktore. Jer zna da će je na ulazu napasti vojska antitijela. Kad je antitijela zapaze na radaru i krenu u boj, ona vješto maskira, promijeni svoju površinu i upada bez karte i izbacivača na naš meki teritorij. Prava lukava invazija u stilu *body snatchers*.

Prvo mi je bila napadnuta lijeva noga, a mjesecima kasnije cijela ja. Bolest mi je prekasno dijagnosticirana da bi je u oralnoj ofenzivi pobili antibiotici i to je ostavilo, pokazalo se, trajne posljedice na moja tkiva. U dane kad su me ruke, prijateljice kojima pišem, a i ostali udovi već počeli izdavati, a svaki je pokret bio čista kristalna bol, uz pomoć znanih i neznanih prijatelja odlučila sam pokušati s liječenjem u jednoj od najboljih europskih klinika za lajmsku bolest. Bio je kraj travnja 2017. Čim sam stigla na prag, počela sam s liječenjem

na mom Čarobnom brijegu, u njemačkom lječilištu Vital Klinik.

Unatoč općoj pekućoj boli i stalnom nabadanju iglom nas *lajmera*, u klinici je atmosfera bila topla, čak radosna. Kukanje je često bilo praćeno žarkocrnim humorom i vicevima. Nakon intravenoznog primanja klaritromicina i male šetanje parkom, svakoga dana naša *Lajmska internacionala* za zasebnim stolom u velikoj blagovaonici imala bi vruću sjednicu tj. ručak. S rukama u zavojima, žustro nabada i nova iskustva i bogatu salatu čudna blijeda svita – Šveđanka, Irac, Australka, Njemica, Austrijanka, Nizozemka i ja. Sjedali smo i dizali se svojih stolica da bismo iz hladnjaka dohvatili jogurt ili puding, a jedino je lijepa Iman, pacijentica iz Saudijske Arabije, mirovala u svojim kolicima. I jedina nije imala onaj beskrajno dug zavoj oko šake, jer su joj vene za ubadanje iglom preslabe. Sjećam se, tog se utorka većina nas patetično i bez imalo duha žalila na užasan umor i bol. Na pucanje žila, na ovo, na ono. Ona ne. Pitam oprezno, *a ti Iman?* Uprla je svoje blago nakošene čokoladne oči u mene i rekla: Život je uvijek lijep.

Ponekad mi se činilo da i nisam bolesna. To je bilo u prilikama kad bih vidjela istinski napadnuta tijela. Prekrasne ruševine. Jedne je večeri pokraj mene za stol sjela vitka sjena nekad očito vrlo zgodnog, profinjenog muškarca, s karizmom rock zvijezde na rehabu. Rekoh *sjela*, no to je pogrešno. Šveđanina su sestre dovezle u kolicima. Čujem da je jučer stigao na novu kuru antiviroticima. Nakon ne znam koliko godina kura antibioticima. Gotovo da nisam mogla jesti pokraj tolike krhkosti. Nosio je lijepe, ali najdeblje naočale koje sam ikad vidjela, s najtamnijim mogućim staklima. Od liječnika sam saznala da je posrijedi hiperosjetljivost na svjetlo, kao i na zvuke. Sjedio je kao skulptura od tamnoga stakla u tim kolicima, polako je jeo rižu i nije pričao s nama. Kapsuliran u svom ni sa kim drugim djeljivim tijelom, šutljiv u svojoj borbi. Krhki junak.

Kad je iduće večeri opet stigao za naš stol, pokušala sam uključiti Krhkog u naše čavrljanje. Unatoč oprezu i oklijevanju da ga uznemirimo, naši su glasovi oko stola, oblikovani u oštre kuke upitnika, probijali fine čepiće u njegovim ušima. Slušao je i, začudo, odgovarao. Štedljivim, mirnim glasom. Jedva čujno. Jedan od odgovora bio je – sedam aktiviranih virusa. Pokušala sam predočiti tu borelioznu dvorsku svitu kako hara hodnicima njegova tijela. Nismo komentirali. Nismo znali što reći. Kad znamo da je u stadiju kad je borelioza upalila previše koinfekcija, a da bi... A vitka sjena motrila nas je iza onih golemih očala boje nafte i rekla da je ovdje na liječenju pola godine. O svome trošku, odvojen od djece i žene. Od svijeta, slova i zvukova. A najviše od svega voli čitati. I da će, kad se vrati u Švedsku, tužiti svoju vladu za pogrešno liječenje. Tamo su ga šopali antidepresivima, govorili mu da je samo

depresivan. Opet sam pomislila, junak.

Ipak. Nisu svi ljudi junaci na isti način. Prije nešto godina, supruga Helmuta Kohla ubila se zbog sličnog nestanja. Bolovi, nepodnošenje svjetla. Ali opet, tko može tvrditi da ona nije junakinja?

Danas, dok ovo pišem, prošlo je godinu dana od Čarobnog brijega. Moje je tijelo došlo natrag meni, vratilo mi se na svjetlo. Zagrlo me; uostalom, toliko sam se molila za njega! Zdravlje mi je puno bolje, iako se crne dame borelije nisam posve riješila. No ne sumnjam da će svanuti i taj dan oslobođenja, vrlo skoro. Ali još se znam s tugom sjetiti, osobito u šetnji gradom ili napornom vježbanju, prizora tih nepokretnih, srušenih tijela, od čudne bolesti zauvijek otetih ljudi. Tih bolesnika koji su ležali u nezamislivoj tami oboreni zmijolikim uljezom na dno. I tako godinama čame živi zakopani u tvrdoj čahuri guste tame i gluhoće. Uzalud lajm protesti diljem svijeta. Tisuće i tisuće glasova. Velike ali u zaključcima kontradiktorne konferencije po velikim gradovima na temu kronične borelioze. Nove metode liječenja, sjajne alternativne ideje. Jer mnogi paralizirani i dalje leže u srcu tame, ali ne samo svoje. One tame neznanja i nerazumijevanja u koju ih zavija većina svjetskog medicinskog establišmenta. Ta kasta u bijelom kaže: žao nam je, ali vi ne postojite.

O KAVI

To što su mnogi već pisali – i šire i bolje – o kavi, ne priječi me da se i ja raspišem, na svoj način. Jer i ja sam odmalena pila sok iz tog srca tame. Kao i mnoge žene, kavu me naučila piti baka. Bijela lica, u vječitoj crnini za mužem, a britka i vedra baka Ana inicirala me u pripovijedanje uz kavu još za ljetnog ferija nakon šestog razreda. Čim bi prije mene ustala, skuhala bi u kužini tursku kavu, a onda bi dovikivala u mlaku sobu: *Diko moja, ustani, popij s bakom kavu*. Sad se ne mogu sjetiti kakav su okus imale te prve nevine kave, ali vjerujem puno drukčiji nego danas. Naprosto zato jer ih više ne kuha ta baka, već zorom dupkom puna slatkih, duguljastih, šiljastih, račvastih, krckavih riječi i uzdaha.

Boje su duša tvari. I cimet i sol, papar, duhan i čaj izdišu boje svoje biti, tako i kava nameće svoje posebne boje. Prikazuje li se na platnu ili fotografiji, čini se da kava najbolje pristaje uz crno-bijele fotografije. Ili u crno-bijele filmove, kao što je cijeli niz monokromnih radova: *Kava i cigarete*, i *Kava u Berlinu*. Tako da dan dijelimo na jutarnje bijelo i kavino crno. Oni koji vole crnu kavu, i još pjevaju o njoj – kao Ella Fitzgerald – vjerojatno su dušu uvili u crno. Zbog ranjene ljubavi i tužnih nedjelja. Ta crna kava teče kao crna žuč, rastaljeni ahat. Iz nje sja malo crno sunce, čije nam zrake mirišu, a baklje nas razbuđuju. U nju utječe žuta rijeka naše pospanosti i postaje crni, bistar uspon u dan.

Ono bijelo kod kave je jutro, budnost. Ako se izuzme kasta radnika u večernjim satima, pomoću kave današnji se čovjek-stroj razbuđuje za jutarnji rad. Kako to o dizalici kavi pjeva Dolly Parton u stvari „Od 9 do 5”. A ako je pak besposlen, kavom bježi od jalove dosade. Čovjek-putnik je voli piti na kolodvorima i aerodromima, njome polijeva vrijeme čekanja da dobije akceleraciju. Nema mi draže kave od one kratke na aerodromu, prije leta. Čovjek-dijete pak nad kavom brblja o tricama, tračevima s prijateljima, dokoličari, dangubi, što je nije daleko od prakse Čovjeka-predsjednika koji građane zove na Kavice s predsjednikom. (Ta udvorna institucija kavice s poglavicom, naravno, ima naivne, a jedva čujne konotacije utopijske familijarnosti i jednakosti.) A kad smo kod jednakosti, famozna kava u gradu bila je duže vrijeme rezervirana samo za muškarce. Srećom, to više nije tako; pogledamo li današnje kafiće, tko bi rekao da je ženama ikada bio zabranjen pristup kavicama u onim – u

otmjenom dekoru, finom drvu i plišu obloženim prostranim kavanama – čak do 18. stoljeća. Bit će iz straha da ne bi možda – srčuci kavu – zapalucale račvastim jezicima. Dakle, dok su muškarci psovali, razračunavali, grlili se i dokoličarili po bučnim kavanama, žene su kod kuće mučkale glavom – u toplom basu samoće – pjevušeći i kuhajući novu emancipacijsku strategiju. Iza velikih tamnih ormara i komoda, nizovi svjetloružičastih, oker i sivo-žutih lica, s podignutim šakama iskrzanih noktiju lupalo je o stol. Uz šalicu čaja, izvikivale su se strategije prava na javnost, glas, ime. Tako je upravo ta nesretna zabranjena kava igrala važnu ulogu kretanja prema ženskoj borbi i autonomiji, posebno u Njemačkoj. Tamo su kavane dobile naziv *Kaffeeklatsch*, nešto kao ženske *tračionice*. Na ovom se mjestu odvajaju rukavci mnogih mogućih povijesti kave. Zapravo, neki bi maštoviti kavopija, da si dadne truda, mogao ispisati najrazličitije povijesti, pa i feminističke, samo prateći put zrnca kave svijetom, poput drevnog Puta svile. Mrko se zrnce dade slijediti kroz povijest filozofije opijanja, izmjeti u začudne silogizme i fantazije, sve od pastoralna do urbanih legendi. Jedna od njih je da možeš počinuti ugodan suicid popivši 100 šalica kave.

Ali krenimo s kavogenezom, ili odakle prvo zrno? Njezina službeno poznata povijest počinje u devetom stoljeću na tlu današnje Etiopije. Grm kave je otkrio, naravno, nepismeni pastir. Nevin joj je i životinjski početak, lišen svih mogućih pristranosti i sumnjičavih svojatanja. Dakle, crni je pastir imenom Kaldi primijetio da su mu ovce cjelonoćno tancale nakon što su se nakusale crvenih plodova s vitkog stabalca. Kao da su se opile maslom vrućih afričkih zvijezda. Nakon kušanja plodova, Kaldi je i sam osjetio popajevsku snagu, pa je sav znojav i izgreban jurio s tim otkrićem do koptskih redovnika u obližnji samostan. U trenu optočivši jezgre zrnja njihovih brojlica, ponoćna se kava svidjela isposnicima. Počeli su sušiti plodove i raspačavati ih po obližnjim samostanima. Naljepnica: *oštri koncentraciju pri molitvi*. Od onih što se u životu oslanjaju na koljena, ubrzo se u afričkom narodu proćulo da je nađena biljka koja osvježava. Brzo je taj reklamni krik skupa s kavom preplivao Crveno more. Možemo zamisliti, kroz filter sepije, prašni prizor broskog potpalublja u kojem se sudaraju prve, eksperimentalne bačve pune zrnja buduće tekućine nemira, crnje od rastopljenog katrana. Sa sitnim ožiljcima od dugih putovanja, kava je doputovala i u Arabiju odakle, navodno, potječe ovaj napitak kakvoga danas srčemo do besvijesti. Munjevita joj evolucija – od usta kože do usta papa i predsjednika.

No priča nije tako glatka. S kavom nije sve jednoznačno, nedvojbeno. U njoj, možda na dnu

taloga, čuči nešto svadljivo. Neka tvar što muti međuljudske odnose. I koja tjera neke besposličare da iz tog blatnog taloga proriču i gataju, iz mikro slikarija sa stjenki šalice navještaju krađe, razvode, klevete i smrti. Svađa, jer za kavu se dugo ozbiljno svađalo i krvca se ozbiljno lila. Kava je, osim trgovačkih uspjeha, ostavila za sobom bolne mrljice na povijesnom atlasu; ne samo opečene, već i odrezane jezike. Naime, protiv te opskurne stimulatorice sveto se ratovalo i u kršćanskom i u muslimanskom svijetu. Niz je to grotesknih zgoda; u Istanbulu je 1475. otvorena prva kavana na svijetu, Kiva Han, pa je bio red da s tog tla počnu i kontroverze. Prava bespoštedna borba protiv kave započeta u 16. stoljeću za Selima II. (smatralo se da je kava dangubljenje za sultanove podanike) završila je naredbom Murata IV. o zatvaranju i rušenju kavana u Carigradu. Iza carskih svjetlećih kruna vukle su se tamne smeđe ruševine. Jer kava se bila premjestila s tupog ruba nedopuštene vjerske prakse u središte. Naime, zbog cjelodnevnog ispijanja kaffica dramatično je opala posjećenost džamija. Usput, zar nisu puni kafići i danas neobično blizu vjerskim objektima? Automatizmom prihvaćanja ljudskih strasti i slabosti, stroga je zabrana s vremenom ukinuta, pa se opće pijuckanje nastavilo. Burne su bile plime i oseke kave, i grozničavi ciklusi dozvola i zabrana. Do očito neuspjelih pokušaja da se kava zabrani došlo je i u Engleskoj za Karla II. Kako je to pokušavanje izgledalo, ne znamo. U Francuskoj se 1679. vodila oprekama ošamućena javna rasprava protiv kave. Stisnutih usnica, Friedrich je Veliki pokušao zabraniti kavu u Njemačkoj. U mračnim sutonima, potaknuti iracionalnim napadima intuicije, ljudi bi šaputali da su to mljevena zrnca propasti. Zbog navodne ukletosti kave čak je 1511. održana crkvena sinoda. Tko zna zbog kakvog poštivanja robe, trgovine i stranosti, ipak je presuđeno u korist crnog taloga. Meč kave sa strahom, ali i uvidima.

S druge strane, neki su Arapi tako grčevito čuvali svoju tajnu spravljanja kave, a za svaki pokušaj krijumčarenja biljke bila je pripremljena čak ljuta smrtna kazna! U sjeni zanjihanih čempresa na uljeza vrebao je mrki bodež. Između dubokih pogleda, lukavih namigivanja, čuvari kahve bdjeli su nad njezinom tamnom nečitljivošću, nad opojnošću koja bistri um, ali suši vodu i slabi bubrege. U ručnom mlinu za kahvu melje se – vino. Ne zaboravimo, kod kave se radi o vrsti vina. Istočnjaci pjevaju o *arapskom vinu*, jer njezin današnji naziv kava dolazi od arapske riječi za *vino* i *uzbuđenje*. Nedugo nakon doseljenja u Europu tako je i nazvana, jer je otkriveno da plodovi kave mogu fermentirati i da se na taj *alkoholni* način kava u početku i spravljala. Vidimo da je sve je oko tog napitka moralo biti čudnovato, teatralno, puno izlazaka i neočekivanih ulazaka u ljudsku povijest. Pa i na visoko podignut ulaz uma, logosa, ideje.

Ovdje to ne možemo, no bilo bi zanimljivo pomnije istražiti intelektualnu povijest kavana. Bio bi to zabavan sat kulturološke arheologije, vijugava šetnja periferijama povijesti. Uroniti u fenomen kavana, između ostalog, kao zadimljenih malih sveučilišta (Penny universities) gdje se za novčić ili dva moglo satima sudjelovati u idejama vremena značilo bi izaći iz povijesnih apstrakcija. U dimu i žagoru, silno izoštrana fokusa i nadraženih živaca tada se moglo pronicati u dalekosežna značenja bremenitih riječi, zvučnih sintagmi. Nešto je manje to danas budući da pružaju *wi-fi*, ali kroz stoljeća kavane su bile jezičave i uzbuđene *hot spots*, mjesta društvenog razbuđivanja, pisanja pisama i romana, kovačnice romantičnih revolucija i avangardnih ideja. Ali možda više minhauzenštine, sanjarija i pseudopolitičkog trabunjanja. Šankerskih i đanerskih analiza. A tko će se latiti velikoga posla i proučiti ulogu kave u povijesti znanosti i umjetnosti?

Kao da im nikad od hiperkafenisanja nije pozlilo, mnogi se ovjereni genijalci kunu da ne bi ništa napravili u znanosti i pisanju da im mozgovi nisu plivali u juhi kave. Spregu znanosti, točnije matematike i kave skromno je izrazio mađarski matematičar P. Erdos rečenicom: *Matematičar je sredstvo za pretvaranje kave u teoreme*. A što se ima novoga reći o povijesti bezbrojnih kofeinskih agonija i ekstaza u filozofa i umjetnika? Baš kao i ambasadorica kave aromatična lica, kanadska spisateljica Margaret Atwood, i suludi fantast David Lynch ima svoju liniju kave jer je znan kao notorni kavopija, s normom od dvadeset šalica dnevno. Kava je ipak benzin svih neurotičnih i britkih filmskih policajaca i čudnih detektiva, ne samo zahvaljujući onoj kultnoj sceni samotnog detektivskog ispijanja kave iz *Twin Peaks*a. (Usput, čini se nemoguće pobrojati sve dobre knjige i filmove koji u naslovu imaju riječ *coffee* ili *cafe*. U moru aromatičnih naslova, meni su najdraži *Coffee Therapy*, *A Coffee in Berlin* te *Bagdad Cafe*.)

Odavna otrcani stih *I have measured out my life with coffee spoons*, rekao je na rezignirana usta svoga lirskoga subjekta T. S. Elliot. Žličice, musave žličice, kakva mjerna jedinica za životna iskustva! U tom su se smislu izmiješala u džezvici vremena zrnca slavних imena desetljećima trovanih kavom, pa je možda onaj višak u umjetnosti nastao iz *pozadinskog zračenja* kofeinom. Zamislimo samo užurbana noćna gutanja mljevene arabice iz žlice kao hitnu pomoć u zapelom skladanju ili pisanju; žvrljajući po papiru uzmućanih, suhih usta nove genijalne misli, padaju u slatke nesvjestice, ne obazirući se na naticanje trbuha i tamnjenje pigmenta, trešnju ruku, sepse i lupanje srca. Prenadraženih čula, u velikoj džezvi zajedno se

kuhaju u rečenice i glazbu izmljeveni Balzac, Bach, Goethe, Jean Paul, Voltaire, Alexander Pope, Kemal Monteno i tako dalje... Navodno je rekorder Voltaire pio pedeset šalica kave dnevno, pa njegovim žilama nije tekla krv već čista, racionalistička kava. Ne, prosvjetitelj svakako ne bi prošao kao dobrovoljni davatelj krvi. A i krv današnjega svijeta je dobrano posmeđila; danas se u međunarodnoj trgovini kava kao proizvod nalazi odmah iza nafte, donosi vrtoglavi profit. Starbucks je *fast-coffee* kraljevina biznismena i hipstera s računalima u krilu; i općenito je već duže hit obavljati poslove u omiljenom kafiću. Naravno da se na vrhu kavopijske ljestvice stvorila *creme de la creme* coffee snobova. U Melbourneu, primjerice, jedan takav kafić poslužuje *dekonstruiranu* kavu. Skupa i dekonstruirana kava, pa i ona od cibetkina izmeta, traži naše tromo, pospano tijelo za svoj dom. Možda baš zato oni uvek kontra, punk band Quincy Punx u žestokoj stvari „I hate coffee“, sebe nazivaju vojnicima protiv kave. Preljepa, nadlijepa i svelijepa kineska glumica Fan Bing Bing željezno je izjavila za javnost da ne voli kavu, ni išta kafenizirano. Kao da je kava jedna velika suvišnost ružnoće, crna bradavica na nosu svijeta.

Ipak, većina kavu patetično i opsesivno voli, osobito na radnom stolu i opasno blizu računala. Postavlja se pitanje: odakle baš toliko obožavanje kave? Možda je za tu histeriju presudan njezin fatalni miris, gusti zemljani kâd koji su probrani aromatolozi i olfaktolozi proglasili najljepšim na svijetu. Ili je to utjecaj ako ne moćnih i slavnih kavoholičara, papa i careva, onda ona obična pospanost koja je pomogla kavi da sleti i na Mjesec s N. Armstrongom i posadom Apola 11. Jer, znamo, i čaj razbuđuje, čak i jače, ali nema takav smolast, gust eros, tamnosjajni glamur oko sebe. Ruku na srce, i sama sam pokušala prijeći na crni čaj, ali nije išlo dulje od godine. Iz nekog su tajnog uvida, još prije nekoliko stoljeća talijanski vjernici – možda zbog tog tamnog erosa – tražili od pape Klementa VIII. da kavu zabrani. Ne znam kako, ali dokazivali su da se radi o đavoljem napitku, no bezuspješno. I njegova se navodna papinska nezabludivost zaljubila u njezinu aromu te ju je pokrstio u kršćansko piće! Jedan od najvećih poklonika kave ikad, a daleko najzaslužniji za njezinu svjetsku ekspanziju bio je francuski kralj Luj XIV. U njoj kao da je našao sam izvor mirisa najrjeđih tijela i zlata, pa je iz ljubavi prema delikatnom drvcu kave koje su darovali nizozemski moreplovci dao podići prve staklenike na svijetu. Tako je postao prijenosnikom posebne vrste zaraze. (Simptom su uvijek smeđi zubi.)

Ne utječe ona baš na sve svoje žrtve jednako dobro, znam ljude koji se povremeno – u

drhtanju prenadraženosti – mogu prepoznati u onoj klonuloj izjavi pjesnikinje Anne Sexton koja se požalila: *Ovo ja radim: spravim kavu i potpadnem pod suicidalni nihilizam. Ali ne brinite: poezija je prva*. Je li doista tako, draga Anne, s obzirom na tvoj tragični kraj? Neki tankokošci ne bi smjeli piti kavu, uključujući i mene. Možda je i Kierkegaardova egzistencijalna tjeskoba bila pojačana onim njegovim svakodnevnim brdom šećera prelivevim vrućom kavom. Tahikardija, anksioznost, znojni dlanovi koji ispisuju *ili-ili*. Zanimljivo, *vražjim napitkom* su je nazvali i neki svjetovnjaci, i to pokojni trgovci limunadama iz Italije. Nakon najstarije europske kavane Florian, oko 1760. godine u Veneciji je niklo čak dvjesto kavana, pa bi se za nju moglo reći da je grad na kavi... Jesu li taj rogati nadimak trgovci zalijepili kavi samo zbog konkurencije svojoj limunadi, tajna je koja je zakopana s njihovim kostima s okusom limuna. No, čini se da će njihove kosti doći na svoje, jer su britanski znanstvenici iz Kraljevskih botaničkih vrtova na temelju istraživanja najavljivali da će do 2080. nestati gotovo sve plantaže biljke arabice zbog posljedica globalnog zatopljenja, rasta temperature za čak pet stupnjeva.

I ne samo arabice. Na toj će temperaturi nestajati vjerojatno mnoge meteoropatične životinje i biljke, topiti se ruževi, i razlijevat će se maljava prsa jutarnjih radnika, a bijelo će jutro iz kave nestati. Tako ćemo uskoro – bilo s predsjednicima, bilo bez njih – srkati u uredima, na klupama i kolodvorima samo žućkaste prozirne limunade, u boji vjetra, i to smrzle, ledene. I bit ćemo, poraženi veličinom gubitka, budni.

P. S.

Slavko Mihalić

KANTATA O KAVI

Molim te, kavo, ti ostani
samo ono što jesi: prva jutarnja nježnost.
Tako ti nenadmašivosti tvoje boje
i plemenitosti otrova kojim me osvješćuješ,
ni ubuduće ne spominji mi svoje časno
podrijetlo, tegobe puta do mojih usana,
tajne namjere. Ionako sve što bi mogao

dokućiti razum, blijedi pred ravnotežom
koju, s jednim gutljajem, uspostavljaš
u mojoj sobi. Sve je u pokretu oko jednog
središta, i sve je središte, svjetlucavo, zvučno,
nepopustljivo. Nikada vrijeme ne bude toliko
poistovjećeno s voljom kao kad ti strugneš,
mala crna životinjice, preko ruba
moje utrobe. Iz vlastita sluha, tada,
ja upravljam šumom krošanja pod
prozorima. Ali krošanja kojih više nema,
i to je ono što ne bih htio izgubiti stalnim
ponavljanjem povijesti, obavljenih uzroka;
sposobnost da se bude tamo gdje se nije,
potpunu prevlast stvari bez značenja. S kavom
pred usnama ostarimo za svu ludost svijeta
i osjećamo kako slatko žežu korijeni.

O NEPCU

- 1 Juha od kornjače, uz juhu poslužen sherry Amontillado.
- 2 Blini Demidoff s kavijarom od jesetre. Uz pjenušac Veuve Cliquot iz 1860. godine.
- 3 Prepelica u mrtvačkom sanduku s umakom od tartufa.
- 4 Salata Pellegrino.
- 5 Baba od ruma sa suhim smokvama.
- 6 Kava.

Jelovnik *Babettine gozbe*

Što pokreće svijet? Glad. Sve živo je gladno. U općoj gladi, razlikuju se samo vrste gladi, i vrste hrane. Što je jesen? Jesen je nešto fino za jesti. Ljeto je ohlađeno piće, a jesen je neka gusta a laka hrana, recimo, kesten-pire. Počinje li se tekst o hrani kratkim, uvodnim meditacijama o jeseni, treba započeti u dobroj staroj tradiciji školskih zadaćnica. Jesen je stigla u naš grad. Točnije, sa šlagom debelih oblaka u ustima banula je kao lijepi i genijalni fotosenzitivan epileptičar nad gradsku rivu. Sa svojim žutim sokom i medom odozgo, sunce mu svakoga dana dublje izmiče, pa mu Grad plazi svoj kameni jezik namočen u preslani šampanjac mora. Razumijem ga; odmalena mi je bliska njegova stoljetna slatkoslana drskost. Zato svakoga dana rado skočim malo do rive i Palače, po par žlica maslinastog i slanog splitskog duha.

No danas je grad, kao što je njemu sunce, jako daleko, daleko kao i Ural i Okinawa, od moje sobe. Naime, pokvarila sam jedini želudac koji imam nekom strašnom jetrenom paštetom s popusta, i moram cijeli dan sjediti doma, gladna za računalom. Zatvorena među oglodanim kostima zidova stana na periferiji. Može me spasiti samo neki aromatičan susret, sastanak s nekom osobom koja ima okus po vinu, bajamima i grožđu. Čini mi se to nemogućim...

Jedem ja tako *ništance s gledancima*, kako već ručak gladi zovu u gore u Zagorju, mljackam praznim ustima, dok pašticađom nasićena zaigrana dječurlija ciči vani. Zamišljam kako duboko, armirano betonsko korijenje bijelih dvokatnica u mojoj ulici zadovoljno šalje zlačane sokove stabilnosti i uzemljenja gore na više katove, tu, u kapilarnoj žilici na periferiji krvožilnog sustava grada. Te su bijele obiteljske kuće kao zdravi zubi – oni u zubno meso

zemlje dobro urasli, funkcionalni zubi – kese se na mene kao golemi sjekutići i kutnjaci pokriveni jezicima crvenih krovova. Bi li me te kabaste kućetine pojele za doručak da mogu? Znam, ne pripadam posve ovdje. Vidi me, sa svojom samotnom sudbinom sam teška, teža i od svih tih kuća; a opet prelaka, budući da nemam korijen, kao što ga imaju ove uredne kuće pune obiteljske galame. Kao i svaki samac, bez korijena sam i sile teže, jer ovdje nemam zapravo srce – zajedničku trpezu. Nemam komu kuhati, osim sebi. Iako ovdje nerijetko susrećem divne prijatelje i znance, i ponekad ručamo skupa, nedostaju mi svi oni važni odnosi koji su se godinama odvijali za zajedničkim stolom. A to znači i ljubav. Na dobro poznati način postavljen stol je ipak ljubavno okupljalište.

Ipak, ovdje samaštvo nije nimalo tužno i moji su dani lijepi kao zajednica. Nakon kave sa šlagom vani s dragim prijama, na starom kauču uglavnom čitam klasične i potresne američke romane, nakon kojih odmaram oči slušajući radio i buljeći s balkona u kompaktni, zbijeni Mosor. Ili pak u ljude.

U tijela ljudi je ipak nekako lakše gledati, jer su, kao i moje, krhka i prolazna. U svojim gladima, u bolima i žudnjama manji i od anđelova nokta. Kao što je lako gledati i u galebove, koji u nevinoj pohlepi slijeću na musave kontejnere pod balkonom. Glad leti, trči, hoda, šepa. Nekad puži. I tako se svuda uokolo, umotana u svoju ranom probijenu gazu gladi, kreću ukrug mnoga živa bića. Vrz maju se od jutra do mraka oko vrućih kaša sa svojim zažarenim jezicima, oblizivanjima. Žene gladne svojih vječito odsutnih muževa, majke gladne pola sata mira. Momci gladni nove utakmice. Već se mjesecima dolje na Velebitskoj cesti, neosjetljive na zvizdan, motaju oko kontejnera suhonjave starice u još starijim crnim džemperima, žene koje vjerojatno nikada nisu jele i pile, srkale rosu delikatesa u svilenjnoj večernjoj toaleti. Te babe Pepeljuge kratko se osvrnu pa u rupu gurnu čvoravu ruku, i mrenastim se okom zagledaju kontejneru u musavo grlo. Kontejner im plazne *beeeee*, izloži im se kao manijak smrdljivom utrobom. Nekad nešto u zgužvanom papiru i izvade, pa odlazeći čvrsto gnječe napunjenu vrećicu u ruci.

To je glad propasti. A glad časti? Je li grijeh što nisu svi ljudi gladni iz ljutog jada kruljenja i nestašice? Evo, sublimna glad, ona iz čiste slobode, može biti izrazito lijepa. Kao viša, idejna glad-poruka raznih asketa i štrajkača. Ili onih zakletih mršavica. Zgodne splitske tinejdžerice u bijelim starkama plemenito su i suvereno gladne, moderno gladne; s golemim ručnicima za plažu i bijelim konversicama trče na bus br. 7, s duboko tutnutim bijelim slušalicama, nalik špagetima za ušne školjke. Netko bi zloban mogao reći da se do večeri te ribe prže na suncu dok ne porumene, onda se maknu s vatre i spremne su za posluživanje. Čini mi se da im je u

tim godinama bitno samo da nemaju tri stvari – prišteve, karijes i celulit. Naravno da – omamljene opojnim plinom anoreksije – ništa pod nebom ne jedu, osim ujutro pola lista blitve i pola zelene jabuke. Uglavnom, pola nečega na rubu ničega. Druga polovica toga, *ništa s ničim* na pijatu, kul je i lijepa je kao Kate Moss. Glad kao hrana!

Didovi i babe ovih krajeva ne znaju za muke Kate Moss, i uglavnom suhi i nezamijećeni hodaju okolo sa svojim jezicima krutim od penzionerske gladi, jezicima kao na batine naviklima na grah iz konšerve i kvarat bila kruva. Babe su, meni, uvijek bile za jednu šaku dirljivije. Uglavnom su to usamljene, vonjave i klimave babe, kakva je bila i moja, koje na svojim povijenim kičmama nose nevidljivu košaru punu natrulih gomolja savjesti debelog svijeta. Zamišljam kako ta osušena sućidarska baba siše navečer pod žaruljom u kužini to malo kruha s parizerom utješno i slasno baš kao što ekscentrični bogataši u otmjenim restoranima srču kao zlato žutu juhu. Ali ne od vegete, već od peraja morskoga psa. Ili oni gastro vampirčići što, uz tanke svijeće i Mahlerovu *Petu* – s posvećenošću starih krvoločnih Asteka – u ritmu svoga srca sporo sišu dobro izdinstana pačja srca, mala srca s u društvu s taman opranim jagodama.

Moja je glad prava razapetina. Nema tu sredine. Naporan je taj razmak; odmalena mi je um, duša, mozak, svikao na delikatesnu hranu, što znači na najbolju prozu, filozofiju, poeziju, ali je želudac navikao – osobito u studentskim danima – na plebejske salame i tikvice, kokošja jaja. (Čast onim danima kad ga ipak okupam, na raznim prijemima i festivalima, aromatičnim kapima ptičjeg mlijeka i kajganom svetog Petra.) Ne opirem se ni ja prečesto svom nepcu bonvivana, finoj dekadenciji. I ja bih da na moj prag zaluta i ostane jedna vješta Babette.

Kako me od jutra boli želudac, tako mi se nameće – kroz patnju – taj prazni mišić kao najvažniji organ spoznaje svijeta. Što me, po automatici sprege partikularnog i univerzalnog, odvodi od mog želuca do svih njih. Navodi me na kojekakva potresna i tmurna razmišljanja o svim ljudskim želucima svijeta. Općinstvo želučadi. I nebaca. Danas, kao i jučer, sedam milijardi smrtnih želučića želi biti napunjeno sve do sutra. I to je vrsta zjapećeg problema koji se nameće već u osvit svakoga dana našeg života. A jezik još pritom želi – u punjenju donjih gastro cijevi – po mogućnosti, kazanovski uživati. Razmišljam o čudu sline, enzimima, o velikim i malim npercima i jezicima, o gastronomskoj profinjenosti, ali još više o zakirutosti, potresnom neiskustvu većine ljudi. O svoj toj neuslišanoj slini što se stoljećima cijedila niz brade, o brojnim nezamiloanim npercima. O mogućoj *oralnoj* i gastro podjeli svijeta na one s jezičnim pupoljcima i one s jezičnim korovom.

Nujno refleksivna a lirski gladna, počela sam pisati neku bijesnu pjesmu o jeziku, a godinu kasnije sam je objavila u pjesničkoj knjizi. Meditiranje je to ne samo o vrstama oralnoga raja, već o oralnoj ekstazi pohlepe. Zapravo je zabavno nekome s uposlenom žljezdom književnicom primjećivati kako nepce nekih ljudi, diktatora, kraljevskih rizničara i mogula, ima neke osobine beskraj, nezajažljive slave. Sublimno nepce oslikano je začinima i namirnicama kao svod Sikstinske kapele, a jezik im je ukleta utvara koja ih progoni iz sitosti u novu glad svakih pet sekundi. I nekad mi sine ta onirička tlapnja slika kako im odveć rascvali jezični pupoljci polako venu i trule u Michelinovim zvjezdicama zasutim svjetskim restoranima. Što hoće dokazati taj nadjezik? Svemoć, moć nad ukupnošću svih namirnica svijeta.

Dakle, iz sveopćeg oceana jezika, iz kozmičke juhe, strši taj našiljeni jezik visoko u neko olimpsko nebo, s babilonskom zbrkom okusnih pupoljaka. To je obelisk, zadebljani jezik raznih meritokrata, azijskih i afričkih diktatora, mafijaških velmoža. Jezik ovih loše pozlaćenih obliguza sklizav je komad pustinje, što vonja na sirovu asafetidu. Na klizave piste tih jezika slijeće samo japanska mramorna govedina od krava koje u Kobeu slušaju Mozarta dok ih masiraju raspjevani i zalizani mesari. Tope se samo kavijar albino beluge i morune, pastruge, pomno birano devino meso, gušćja jetra, brideći odresci kita, skupocjena vijetnamska *Anki fu* juha od *vagji* junetine s ručno branim klicama graha i rezancima od mesa rijetkog plavog jastoga. Ili se piju suze pečenog flaminga s datuljama. Kao da tužni pariški genij nije znao za jelovnike s pečenim slavujima, E. Cioran je u svojoj apologiji svjetske tuge pogriješio rečenicom: *U svijetu bez melankolije slavuje bi pekli na ražnju*. Recimo, divnu pjevicu, vrtnu strnadicu, u Francuskoj vole maznuti u jednom zalogaju, zajedno s kostima. A naravno da se peku, peku se svijetom i slonovi i ljudska tijela punjena rižom i larve mrava. Gladni sve peku, a ponekad i savjest.

U vječnom palucanju strasti, svijetom hoće vladati ukrućeni jezik naoko otmjenih barbara, raznih spiljskih snobova. Primjerice, omiljeno jelo Pola Pota bio je paprikaš od kobri. Za ostale žestoke momke, razne gastropate i gastroavanturiste, tu su vratolomije kao što je dimljeno meso gorile, pečeni tvor punjen orasima, žirom i kestenom, islandski hakarl, kineski divovski daždevnjaci, pečeni škorpioni, tajvanski skakavac orošen azijskim bosiljkom, pečene tarantule s limetom i paprom, srce islandskog pingvina. I nikako ne zaboravimo pečene divovske karipske žabe!

Tako još od zapadnonilskih i antičkih vremena na drevnoj dinastiji divovskih jezika skupa pjevaju korale bogu Delikatesu proslavljena pašteta od nesretnog kud baš slavujeva jezika,

mozak pauna i fazana, skliski brkovi barbuna, drozdova prsa, gljive judinog uha, juha od gnijezda čiope, svakojaka ptičja srca, pečeni ševini jezici. Liske, čavke. Glazirana golublja prsa s medom. (S livadnim?) A tek ikra morskog ježa, pečeni papagaj i sadržaj šljukinih crijeva! Dosta! U crijevima mi je počelo klopotati, u želucu škripati.

U blagoj vrtoglavici, prišla sam onom velikodušnom prozoru sobe što gleda samo na more, poluotok Vranjic i nebo. Čistina. Razmišljam o jednostavnosti kruha i vina. O ulju. Vodi. Soli. Dvije-tri masline. Možda Béla Hamvas jest odveć ezoteričan u svojoj *Filozofiji vina*, ali je barem naivno zanosan i jednostavan.

Kako rekoh, u crijevima mi je počelo klopotati, u želucu škripati. Koliko god da moja glad odjekne glasno kroz dimenzije i svjetove, nikoga neće dirnuti ni zanimati. Posebno ne one koji bi – samo da mogu – skupo platili porciju deset deka srca leptira. I svjež i but mladog jednoroga, da postoji. Glodali bi, da mogu, njegova pečena golema krila. Ovako se razni oligarsi, gazde, švapski iluminati, japanske jakuze, kineske trijade moraju zadovoljiti onim tankim, kao ahat crnim indonezijskim kokošima i ne prejakom pečenim paunovima.

Dok ja upravo pijem vodu iz špine, diljem svijeta s kuta bogatih usana modernih epikurejaca kaplje vijetnamsko rižino vino, i to s otrovom zmijske, i cijedi se slinavi puding od malih golupčića. Simbola mira. Gorka se tajkunska savjest blaži blagoumilnim šušnjem antikancerogenih gljivica šitake. Na dekadentnom jeziku mračno sjaji, kao zalizani potiljak japanskog konobara, pečena jetra raže i meso morske mačke, jedri zebrin but, kuhani testisi pijetla i prenježni krumpir *La Bonotte* koji francuski seljaci gnoje morskim travama i algama da ne umre od okrutnosti crne zemlje. Kao fini snjegovi Kilimandžara, tope se kriške skupocjene *densuki* crne lubenice, a okus slasne *yubari* dinje ne potječe od sunca, već od vulkanskoga pepela.

Nesumnjivo, u erosu opasnosti i graničnog iskustva, negdje u tajnim misijama, za adrenalin dobro dođu kockice kuhanog meksičkog kaktusa kakvu povjereniku ili špijunu koje dobro idu uz pitu od krokodilskog mesa, a egzotiku umiruje skupi sir od magarećeg mlijeka ili pečeno kravljje vime. Puf.

A negdje drugdje, iza brokatnih zavjesa, onaj eros, eros otmjenosti, poliže sve boje. Sve je tu bijelo; kokain, umjetni zubi, bijeli tartuf se bijeli kao afrička slonovača, bijeli stolnjaci i bijelo vino, u *thanatosu* rascvala se raskošna mrtva priroda, bijeli biseri i obrazi iberijske svinje. Jestivi su listići zlata kao i *matsutake* gljive čije drvo nagriza pravednički crv *Bursaphelencus xylophilus*, kontra bjelini likovno su raskošni argentinski zec u mlijeku,

jastog i fazan s narančama i orasima. Za seks kamenice Rockefeller, a za smrt bogatih preljubnika na najistočnijem otoku tu je otrovna *fugu* riba, najotrovniji bezukusni obrok na svijetu. Iako im je na meniju ponuđen i nevini odrezak dupina. Bacaju se tisuće dolara za nešto drame izbljuvane krvi na stolnjaku. Japanska je okrutnost ono što je nama nježnost.

Zamišljam kako nakon deset sljedova s rajskoga menija, na neki od čikaških, tokijskih, londonskih stolova dolazi ekstravagantan desert. Da, kao klimaks, prije izlaska iz restorana ravno na pločnik Leibnizova najboljeg od svijeta, još će dobro doći koja skupocjena kapljica i kakav ekscentrični desert... Recimo, do vrha napunjena zdjelica maorskoga oraha makadamija, čokolada od tasmanijskoga meda, nadut kolač s dvadeset osam vrsta kakaa, i, za bržu a bučniju probavu, u svega pet sekundi posrkana vruća šalica kave od izmeta slona. Ili, dajte čovjeku skupi uvarak od neke manje beštije, recimo, pjenasti espresso od cibetkinih fekalija, a za damu svakako mlaki čaj od pandina izmeta.

Zamišljam kako, nakon veselo probuđene probave, to Veliko Nepce u mekim šakama nosi sa sobom na WC neke važne novine i dok se bučno prazni, čita članak o onom rekorderu za Guinnessa, nekom tipu koji je popio dvije, tri litre *alea* u samo pet sekundi. Dekadentno nepce se cokući divi, dok njegov masni mali prst mrlji tekst sa zadnje strane, zanimljivost iz neke rubrike tipa Bizzar, da svakih pet sekundi u umre od gladi jedno dijete na afričkome suncu. Pet sekundi.

Kakve sve krajnosti stanu u pet sekundi.

U pet sekundi stane i rečenica *volim te*. Najhranjivija rečenica u svemiru. Iz refleksije i zavidničkih moralističkih sanjarenja prenuo me prodoran zvuk slijetanja SMS poruke na mobitel. Vidim ime pošiljatelja pa otvaram poruku polako, kao najdraži bombon. S pravom. Netko mi je, tko ima okus na bajame i grožđe, napisao velikim slovima najjaču hranu i da se vidimo uskoro, u gradu.

Čudo, ne boli me više želudac. A i nekako se napunio. Krepko grabim veću torbu, jurim vanka u prvi dućan po namirnice za večeru. Bogatu. Na mom je nepcu, sada šareno oslikanom, odjednom svanulo vruće i žarkim pijeskom pohano dalmatinsko sunce.

O NAJUSAMLJENIJEM ČOVJEKU NA SVIJETU

Postoje fotografije koje te gledaju. Ravno u oči. I u utrobu. I ti godinama ne možeš odvratiti pogled. Iako izvana ne prikazuju ništa tebi blisko. Kako je to moguće? Objašnjenje je jednostavno: zato što na njima živi, uhvaćeno i izloženo, nešto što živi i u tebi. I ta se dva mjesta sa svojih skrivenih točaka motre. Obično je to neki tvoj tebi tajni život, čežnja nepoznata tvome svjesnom ja, tvome *ratu*. Nepoznata tvojim vještinama i znanjima, navikama, poslovima, sadržaju tvojih razgovora s prijateljima, načinu zabave, odijevanja i hoda. Svim pristojnim ambicijama i očekivanjima.

Prije nekoliko godina, u čitanju mnogih ženskih biografija pustolovki, točnije – za vrijeme istraživanja materijala za zbirku *Kafkin nož* – nabasala sam na seriju fotografija jednog lijepog, ali ružno lijepog samotnika. Ili lijepo ružnog. (Teško je izraziti taj rub i to očito preklapanje.) Naoko, posrijedi je samo poetična ali sirova, punokrvna muška priča o radu u neljudskim uvjetima. U životnoj pripovijesti komponiranoj u dvadesetak fotografija, dana nam je na gledanje jednolična ali veličanstvena svakodnevica obrazovanog i iskusnog, od velike i moćne države zaposlenog pustinjaka. Više je od trideset godina ovaj čovjek vjerno plovio na ruskim brodovima, prije nego je dobio u službu sanjivu arktičku meteorološku postaju, nalik svemirskoj. Jako daleko, dovoljno daleko od svoje žene u Arhangelsku i plosnatih sjevernih gradova. Svakoga jutra on ulazi u more s mjernim instrumentom, opipava mu puls i disanje kao kakav moderni Neptun. Motri obzor s licem od čistog srebra, očima od akvamarina. Uzima mjeru prirodi oko sebe.

Zašto zurim u te fotografije tresući se iznutra? Ja nemam nijedan tako važan mjerni instrument i talent za ekstreme, živim posve drukčiji život od Vjačeslavovog. U vreći kafića i gradskih ulica, u toplini radne sobe s televizorom i pozadinskim šumom svakodnevnih razgovora, pa ni danas ne znam zašto me to strano muško lice i ta polarna priča tako potresla. Ili zapravo slutim, ali ne želim priznati jer me taj radikalni i pustinjački dio moga bića ponekad plaši.

Autorica fotoreportaže je mlada Evgenia Arbugaeva, i sama odrasla u golemom ledu, u arktičkom gradu Tiksiju. U *New Yorkeru*, ispod zapanjujuće lijepih fotografija tek je nalijepljen kraći tekst naslovljen „Meteorolog”. Foto-biografija je to ne samo o samotnom meteorologu (ruski *polarnyku*) na Arktiku, već i o toj prirodi. Strašnoj, gotovo nezemaljskoj. Onoj koja ne zna da na svijetu postoje ljudi.

U nekoj mješavini zavisti, divljenja i ljutnje pitala sam se, kako ovaj meteorolog ne skrene od te savršene samoće Barentsova mora? Kako ne poludi od tih uvijek istih sitnica razbacanih po radnom stolu? Kako to da se baš nikad ne poželi, u napadu kojekakvih noćnih kriza, dok svuda oko njega zavija i brije polarna oluja, baciti s vrha svjetionika? On kaže reporterki da se osjeća ugroženim samo dva puta godišnje kad boravi u gradu, u posjetu supruzi. Ne može dočekati povratak na svoju meteorološku ispostavu. Kao što ja, nakon lijepih druženja s prijateljima, ipak ne mogu dočekati povratak u svoju sobu.

Koji su njegovi motivi? Što on hoće dokazati? U svega nekoliko ispisanih redaka, fotografkinja Evgenia svjedoči da ovaj čovjek nije pobjegao u pustaru, nije ranjen teškim životom niti je bolno usamljen, već da se s nekom neobjašnjivom radošću izgubi u tundri, u snježnim olujama. Za potrebe reportaže boravila je s njime dovoljno dugo da se u to uvjeri. Tajna je u tomu da gospodin Korotki nema osjećaj sebstva kakav imaju drugi ljudi. Kao da je i sam vjetar, more ili oluja. Ovaj je meteorolog zapravo ničim prestrašena niti ičim uljepšana, ona elementarna priroda. Usamljen je i povučen taman koliko je usamljena i ona. I Vjačeslav se daje svijetu onoliko koliko se i ona daje. To je davanje kroz nizove očitavanja mjerenja brzine vjetra, padalina, razine mora, visine temperature. Shvatila sam. Lijepi je, elementima jedva načet i izrovan, Vjačeslav očito neko drugo biće. Ne, nije kao mi, on je Sjever koji je povjerovao da je čovjek.

O ZAKRIVAČIMA LJEPOTE

Šeću ispod dubokih šešira i crnih sunčanih očala. Nema tu patetike, ni poze. Intenzivna ljepota ponekad u sebi krije nagon za skrovitošću, čak paradoksalno, samozastiranjem i uništenjem. Možda nije fer da vam to otkrijem; ipak, moram pjesničke pravde radi, jer evo pišem nježne meditacije o ljepoti koja se skriva: žao mi je, ali najvjerojatnije nikada nećete vidjeti najljepšeg čovjeka na svijetu, K.-a. Nećete, a mogli ste. Naime, jedan od najljepših i najinteligentnijih muškaraca kojeg znam, ako ne i najljepši, petnaest godina ustrajava u nevidljivosti. To je, u nekom smislu, kao da ga ni nema. Predivni K., iako je savršena živa umjetnina, ne postoji kao živo biće za veliku većinu ljudi svijeta. Ne znam kako je to moguće, ali taj čovjek utjelovljuje jednim udarcem lica sve ideale ljepote, od antike do danas. Ipak, danas, kad je već prevalio četrdesetu, vjerojatno njegovim tijelom preteže prašna i melankolična ljepota uzvišene, predivne ruševine. Od jednog rođaka načula sam lani da taj genijalni K., nagrižen nekim navodno finim (plemenitim?) ludilom, već dugih i širokih petnaest godina ne izlazi iz roditeljske kuće. Uhvatio se za predmete svoje sobe kao plemenita zelenkasta plijesan. Fatalni dečko u kojeg sam bila godinama odano zaljubljena čak i na daljinu, u one kasne tinejdžerske dane, povukao se – bez pomoćnih kotačića ustanove samostana – od iluzije svijeta. Razmišljam, kakva velika šteta! Ne samo za mene. Propušteno je zauvijek da nepatvorena ljepota zaista bude u oku i to puno promatrača. A ne u mrtvom oku nekog starog televizora na kojem mu ćaća gleda nogomet. Protraćeno je nešto trijumfalno što su svi živi svijeta trebali vidjeti, i zapanjiti se, utješiti se. Najljepša lica svijeta tješe zaboravom. Blaže svojom pojavom ovosvjetske rane. Jednostavno, ljudi su trebali vidjeti to Božje stvorenje ljepše od proljetnog jablana uz rijeku, od piramida, od koloseuma, od Lorcine pjesme. Takva je sublimna ljepota rijetka kao južnomorski biser. Sjećam se, svi smo u tom kraju bili preko ušiju zaljubljeni u njega. Dodijavali smo mu na telefon, praćenjem i anonimnim pismima. A on je bio možda više od svih zamađijan svojom pojavom, pa ga je u par godina u prah skašila vlastita ljepota. Svijet je bio pretežak i preružan za njega, i on je bio pretežak i prelijep za svijet.

Nije to nikakva pohlepa, gramzivost što bi ljudi htjeli biti nekako blizu onih koji likom nadilaze prosječno. Kao i istina, dobrotu, i ljepota je neugasiva lampa u mraku. Oboljeli od unaprijed zadane prosječnosti svijeta, svi bismo mi htjeli da na nas što češće svoju toplu, ljekovitu svjetlost sipaju oni zapanjujuće, zasljepljujuće lijepi ljudi. Oni filmski, nepotrošivo *karizmatični*. Naravno, u nekoj djetinjoj sebičnosti, mi bi da nam u svojoj božanstvenosti i

beskonačnoj slavi fizičke prisutnosti budu uvijek nadohvat oka. Ovdje i sad. I da ih stalno, bilo namjerno bilo slučajno, susrećemo posvuda u gradu. Da baš nas, od svijetu, u prolazu pogledaju duboko i važno. Čak da se okrenu za nama kad smo se već mi okrenuli za njima. Kao neki znak odozgo, da nas nježno okrznu na zebri, da nas zaskoče srdačnim pozdravom ispred banke, ili obasjaju na naslovnicama, stanu ispred nas na blagajni, sjednu do nas na klupi u parku, stoje do nas na koncertima i u kinu. Svi bismo mi da nam oni budu susjedi ili kolege, da se dugo i intenzivno družimo s njima. Pričamo o dijete, o teorijama zavjere i aktualnoj politici, a po mogućnosti što češće se cmačemo srdačno na rođendanima, da se fotkamo barem usput, a na domjencima s njima pijemo i jedemo – a ako je one najveće sreće – i oženimo njima. Ili barem da se jako zaljubimo, ali ono što je nemoguće u slučaju da je nesretno – da ostanemo živi i čitavi. I da lijepi ljudi nikada ne idu u bilo koji zaklon, svojoj kući, obitelji i poslu. Ili još gore, u zatvore, bolnice, laboratorije, tamo gdje se ne mogu lako vidjeti. Jer oni formacijom lica, tijela, onom neshvatljivom austom oko te zadivljujuće arhitekture kostiju svjedoče o – celestijalnom. Kao i kroz glazbu, kroz ljepotu se izražava Nebo. Lijepi svjedoče i nekom nadzemaljskom izvoru geometrije tijela, o ekstazi izvornog, prvog oka. A oko je najvažniji organ duše. A duša je pak želudac koji se hrani ponajprije dobrotom i ljepotom. Pritom nam je nevažno jesu li ti lijepi ljudi sretni ili ne. Baš nas briga. Zapravo, mislimo u sebi ono najlogičnije, ako su izdvojeno i jako lijepi, moraju biti i ludo sretni. *Moraju.*

Voljela bih da je to tako. Da im je to nagrada. Ali nisu svi ti krajnje lijepi ljudi uredno i sretno lijepi, korisno, pouzdano kao dirigentski štapić i tlocrt gotičke katedrale, planinski potok, ili sretni zubni konac filmske zvijezde. Bilo bi lijepo da pouzdanošću svoje sreće smiruju nas ostale.

Rijetki su oni koji nam zakuju pogled u kvartovskom bircu, u kutu, ali ima ih. Nedodirljivi kao dekor, zidna slika. Neki su ljudi razorno, toplo i potresno lijepi, zanosni kao američka plešuća tornada, kao požar na brokatnom kazališnom zastoru, kao crni tahićanski biseri, kao beskrajna apokaliptična kiša nad Amazonom, kao Arija Kraljice noći u napuštenoj tvorničkoj hali. Ponekad ih možeš vidjeti kako sjede u kutu kafića nad knjigom, nakrivljeni kao predivno napukle ali skupocjene kineske vaze, a sve se oči gostiju, poput stotine čičaka, uzalud lijepe na njihovu kožu. Dok i oni ne podignu pogled.

Postoje i oni čija je hladna ljepota pomalo sablasna, stišanog i hladnijeg kolorita, tiho su dramatični i prostrani iznutra kao neonom osvijetljene goleme kirurške sale i veliki betonski aerodromi. Bave se arhitekturom, režijom, glazbom. Motre te odsutno, kao da si na nekoj

stanici, u njima su vodotornjevi i goleme cijevi, prazni zimski bazeni i bršljanom obrasla aristokratska dvorišta. Imaju taman miris po prolivenom benzinu, okus po modricama. Naravno, u takve sam se pomalo odbojne ali karizmatične muškarce znala zaljubiti na prvi pogled. Bila bi to, naravno, i prva greška u nizu grešaka. Ludost, kao da se sad zaljubim u danas najvećeg genijalca, ali pobunjenog i izoliranog matematičara Grigorija Perelmana. I on se skriva, bježi, odbija nagrade. U licu je nalik čupavom Raspučinu.

Uopće nije lako nositi kao brokat tešku ljepotu. Padaju mi na pamet sve one odviše lijepe žene koje, gurnute teretom javnosti, naglo siđu za horizont. Odu tiho, a bez pompe bučne završnice nagrade za životno djelo, bez baršunastog purpura zlatnih godina, unučadi, ljetnikovca na jezeru... Kako to već, pomalo rasterećeno danom, meko Sunce zalazi. Taj napon između nečije ljepote kao proizvoda i smrti kao viška, nigdje nije tako jak i očit kao u modnoj industriji. Za razliku od glumica ili pjevačica, manekenke su krhki narcisi. Neke od najljepših žena, vodećih svjetskih manekenki na vrhuncu su karijere odlučile mučki ubiti svoju ljepotu, i s njom, sam život. Lista suicida je neobično duga, kažu da ih ne postoji ni blizu toliko ni u jednoj drugoj profesiji. Nadahnuta fonetski zvučnim, lijepim imenima koja su ostala zvoniti iza njih, napisala sam bila i pjesmu „Smrt u Milanu“. Ovdje ću, njihovim životima i imenima u spomen (biblijska „Pjesma nad pjesmama“ kaže: *Ulje razlito ime je tvoje*), navesti samo ta neka prolivena ulja: Gia Allemand, Margaux Hemingway, Lina Marulanda, Viveka Babajee, Miyu Uehara, Helena Belmonte, Nafisa Joseph, Kim Yu-ri, Cheyenne Brando, Ruslana Koršunova, Hayley Kohle, Kuljeet Randhawa, Cibeles Dorsa.

No nisu zanimljivi samo slavni domaćini lijepih tijela. Ima onih anonimnih žena koje u običnom koračanju gradskom ulicom prema općini, banci ili trgu svojom pojavom popravljaju iskrzanu, izguljenu okolinu punom ljepotom. Nekom elastičnom životnošću i crtama lica koje je izvukao netko veći i od savršenih putanja zvijezda. Dok puše, gledaju vas duboko u oči, a jednako fino pričaju o djeci, sobnim biljkama, ručku, filmovima i knjigama – kao da muziciraju – kao što i čak do WC-a hodaju kao lomače na kojima gori sva ružnoća svijeta. A onda se – odjednom i na opću žalost prijatelja i znanaca – povuku u svoje sobe s bocom i TV-om. Bankrotirale i ostavljene, ugase se kao ovlaženim prstom, bez dima. Epilog je to kao da su odselile daleko. Kao da su zakrile plahtama sve svoje slike, rasprodale sprave za vježbanje, izbacile telefone i kofere, poklonile sve nadražje haljine. Onda se odaju hirovima i neobičnim hobijima.

Baš me zanima kako izgledaju otpaci u tim privatnim ženskim sobnim pustinjama. Jesu li nastanjene samo čudnim predmetima, tragovima zaumnog kolekcionarstva, ili i blesavim

ostacima naručene hrane, prljavim maramicama, odrezanim noktima. Negdje sam pročitala da je velika Garbo – koju ću kasnije opet spomenuti – u svom samotnjaštvu opsesivno skupljala svakojake bezvezne pepeljare i kičaste igračkice. Teško je zamisliti divu kako se igra pokemonima. I kako oko nje, u polutami musave sobe, lebde pramenovi prašine spale s lopatica stropnog ventilatora, a po podu se valjaju istrgani udovi igračaka. Ali to su samo granice moje mašte.

Što željeti kao *svoje* u samoći? Možda jezovite primjerke taksidermijske vještine, preparirane paunove, lasice i labudove? Ili sarkofage. To su već banalne asocijacije. Baš me zanima kakve su šalove zatočeničkih žudnji, čežnji, uvrnutih želja plele sve te lijepe usamljenice u tim pustim godinama... Zapravo desetljećima, onako nepočesljane i čađave u dimnjaku samotnjaštva, s cigaretom u kutu usana? S već bezvrijednim hrpama novčanica u madracu ili starim čarapama. Ruku na srce, nekih velikih želja, u klasičnom smislu, u toj zagušenoj glamuroznoj ljepoti više nema. Uobičajeno shvaćano, civilizacijski iskrojeno jastvo, veličanstveni ženski ego ovdje se rašiva i nestaje, a na njegovo mjesto dolazi tko zna što. Tajna.

I među pjesnikinjama je mala vojska onih koje su odbacile široku zajednicu i uvile se u gnijezdo neke elegantne, velike kuće. Spomenut ću samo nekoliko. Karizmatične spisateljice i pjesnikinje Rosemary Tonks, Flannery O' Connor, Harper Lee ili Emily Dickinson. Ostala su samo pisma ili glasine. Puno knjiga.

I tko zna koliko je za javnost obezličenih Nefertiti zbijeno pod zastorom jedne mikrogeografske točke. Kuće. A oni su nešto Veće od kuće. Koliko ima onih dostojanstveno anonimnih, povučenih krasotica. Poput moje izuzetno lijepe mame koja se povukla iz čista mira u kuću prije dvanaest godina. (Tek je lani opet počela živjeti i vani.) Čista, počesljana djeca koja odlaze u školu ne primjećuju povučenost svojih majki. Sve one nezaposlene žene s Kleopatrinim licima, ma milijuni njih koje kraj prozora ostaju same sa svojim tučenim bjelanjcima, pregrijanim glačalima, sudoperima i mikserima, džemovima i krpama i poslijepodne piju zelene, o tako zelene normabele. Žive kao neki naopaki vodencvjetovi koji – nakon što su jedan vjenčani dan opojno letjeli s prozračnim, prožiljenim krilcima u zraku svijeta – zađu ispod. Te se žene uranjaju pod strop dnevne sobe, kao pod vodu ili zemlju. Gdje im je ujedno sigurno i toplo, ali i s godinama ustajalo, smradno.

Tu je još jedna, meni dobro poznata vrsta zatočeništva onih nekoć zdravo lijepih. Zdravlje je onome koji ga uživa uvijek tu, ali nevidljivo, nečujno. Kao voda. Nikad na vrijeme osviještena ekstaza tjelesnoga bića, a kad se naruši eto uvijek je prošlost. Tko zna koliko je onih

nezaboravnih ljepotica čija se čvrsta baza, snažno tijelo pomoću kojeg su radile i trčale, odjednom trajno razboljelo. I odjednom vise nemoćno pribijene na njega. Moja susjeda i draga prijateljica iz djetinjstva, nazvat ću je Petra, već sedam godina radi bolesti ne izlazi iz kuće. Zatvorila se u svoju djevojačku sobu, kao zastrašujuća diploma za svoje nemoćne roditelje. Iz protesta, iz bijesa. Neko je prokletstvo okamenjenosti probilo, prvo male, a onda sve strašnije tunele kroz te jedre, mlade stanice. I počelo je inače gipko tkivo pretvarati u kost. Kameni svatovi. I ponekad noću, na drugom katu visoke zapuštene kuće u nizu jeftinih prigradskih kuća, zatreperi na njezinom prozoru plavo svjetlo televizora. To Petra iz već kašastog kreveta gleda ugašenom sviješću kvizove, krimi-filmove. Ali ujutro je prašna roleta preko prozora spuštена. Prozor žmiri iz protesta, iz bijesa. Protesta koji se, ipak, nikad ne uspne do suznih kanala, čula sam. Preponosna je. Krasna i preponosna da plače, zapomaže, uzima tablete, da prihvati liječenje, bilo kakvu pomoć. Punjena dobrim genima – a ne samo zato što se profesionalno bavila fitnessom – Petra je odmalena bila zapanjujuća ljepotica. Osobito su punokrvi muškarci njezino lice i tijelo nazivali pravim remek-djelom prirode i trčali za njom kao ždrepci. Znam jednog prosijedog, bogatog poduzetnika koji joj je čak nudio dijamante. Samo da Najljepša bude njegova. Uzalud. Znam mladog slikara koji je trčao i pokušavao zaustaviti tramvaj kad ju je ugledao unutra. Uzalud. I tako je uvijek bilo burno oko nje, muškarci su ludjeli za tim oblinama, sve do te nesretne degenerativne bolesti kostiju. Čak i tada, neki je visoki ljepotan vidio njezinu fotku negdje, saznao tko je ona i odlučio je pošto-poto pronaći. Našao je adresu, namirisao i zalizao banuo na prag i nije mu smetalo što mu je vrata – nakon duljeg čekanja – otvorila invalidna, zapuštena žena. Tek duboko svijena sjena te lijepe žene s fotografije od prije par godina. Nije mu smetalo da se istoga časa jako i odano zaljubi to što je Petra znatno propala izvana. Ali njoj je smetalo, odbila ga je. I ne samo deset puta. Odustao je tek nedavno, nakon pet godina pokušavanja, čula sam od njezinog brata. Uvijek sam govorila da je odbila nebo, dar milosti. Mislim, komu od nas stasiti crni stranac, visoki tip iz snova dolazi na vrata s pitanjem *jesi li ti Petra?* I ne da se iz sobe otjerati godinama? Vikala mu je da ode, da mu ovako bolesna nema što za dati. Da bježi daleko dok može. Ipak, da se ne osjeća tako izdanom od života, Petra bi se – s obzirom na fazu bolesti – još mogla vani nauživati sunca i ptica. Družiti, izlaziti među ljude. Čak i šetati, iako polako, kao lijepa kornjačica. Ne, odlučila se za crno-bijelo rješenje. Ili sve ili ništa. Ništa.

Ono što me kod moje lijepe Petre podsjetilo na spomenutu filmsku zvijezdu bio je odgovor na važno pitanje. Za jednog od posjeta njenoj zagušljivoj klauzuri, na pitanje zašto barem malo ne izađe van na danje svjetlo, među ljude, odvratila je da napokon uživa u miru. Dio mene je pomislio *pa da!*, a dio, *je baš u mirnom dupetu mraka*. Što ju je toliko izmučilo? Obično teške

bolesti kostiju nastaju od dubokog osjećaja odbačenosti. Želim da zna da je ja nisam ostavila. S ruba raspadnutog kauča motreći njezino blijedo ali stoičko lice, sjetila sam se – naravno – fatalne Grete Garbo i njezine slavne rečenice: *Ostavite me svi na miru*. Ostavite me. Jer ste me već ostavili.

Samoća je često podloga furiozne kreativnosti. I sama znam što je magnetično privlačan zov života usamljene umjetnice, ali, nasreću, još uvijek nije dovoljno jak. Zato u neke mirisne, zabavom obećavajuće sutone – nakon cjelodnevnog landranja gradom – banem na Google po malo elektrošoka. Uхватim se čitanja svakojakih aromatičnih i pomaknutih biografija. Na velikoj svaštari Wikipedije sve je puno nepunih, nedovršenih priča o slavnim pustinjacima, uglavnom ljudima bogata nutarnjeg života koji su izluđeni blebetanjem svijeta zašutjeli i povukli se. Bilo da je to vjeveričje uvlačenje u samotno deblo svoga porodičnog stabla koje daje hlad, ali na njima završava, ili pak skitnja, nezavršljivo potucanje globusom. Često su i klasično rješenje šume i zabačeni pusti otoci. To su oni predivno hrabri robinzoni što su pobjegli od rafiniranosti urbanosti pa se nasukali goli na neku pustu obalu. Od tada samo opaljeni gacaju usijanom plažom, monotono sišu samo neko tropsko voće i školjke. U plavom rone i izranjaju. Nakon što se rešetkasta kapija svijeta zatvorila za njima, oni samo postoje. Dišu. Više nisu ni prljavi ni čisti, ni lijepi ni ružni, ni siromašni ni bogati. Ili oni što ne odu baš na put oko svijeta – tako se zapravo odričući istog – već se pak, na vrhuncu ljepote i blistave karijere, odjednom odlome pa ugrade, kao živi kamen, u strogi ledeni samostan. U šutnju i kontemplaciju. Kratko vele da je to bio poziv odozgo. I klik. Poput naše Edite Majić.

Zapravo, oni koji su tako *teško* lijepi i sami traže jaku ljepotu. Jaču od svijeta. Možda drukčiju u svemu od svoje. Ili one naše očekivane, kao što su lijep auto, lijepa kuća, lijep muž, lijepa djeca. Nije to uvijek to. Jer i posve bijel prozor, lanena zavjesa, samoća i tišina su oblik ljepote. Osim što straši, tišina nekad očarava više od prepletene žice glazbe.

Svi ti lijepi duhovi, povučeni tankoćutnici, zapravo su baštinici jedne drevne i lijepe, fantastične civilizacije, gdje nema zapetljanog i bučnog prometa, poziva iz ureda u ured, iz kreveta u krevet, nema vremena podijeljenog na sekunde ni kitnjastih ljubaznosti, ni surova proklinjanja ili psovki što padnu na vrat poput sjekire. Nema ni žara hitnje ni leda čekanja, nema formulara, supermarketa s blagajnicama u pelenama, ni novca, moći glupih i krivotvorina identiteta, otrovnih špageta od brašna rekla-kazala. Nema pepela aplauza, moljakanja zbog ovisnosti, sudara zbog natjecanja. Bilo kakvih životnih sirovosti i pozlate. Ti su se zanosni ljudi odrekli svih – za njih prejakih okusa – što ih nosi rutinsko hranjenje odnosima s današnjim ljudima. A i lukavi su. Kad je sklonjena, njihova ljepota u vremenu

nema više što izgubiti. Na čudan su je način uspjeli sačuvati i pojačati. Mašu nam izdaleka, iz svoje nepomirljive udaljenosti.

Dotad, čekamo na njihove monodrame. Jer mi smo društvo spektakla. Čekamo suvišna, jalova, ali možda uzbudljiva objašnjenja. Obranu za sve te *neupotrijebljene* ljepote, njihovo razgolićeno srce prilagođeno sceni puka. Mi smo svi tu dolje vani ta publika, bili u parteru ili u parku, na cesti, u kafiću – publika koja nagađa važne okuke te tajanstvene ispovijesti. Ali ništa od toga. Ma koliko su se ti briljantni pojedinci trebali darovati svijetu – makar *a posteriori* – i to lijepo izvedenim, iscrpnim objašnjenjem za navodno propalo sjeme, čuli smo samo zvuk ključa u bravi. To beznadno boli. Taj izbor odupiranja voajerizmu. Njihova sloboda da ne nude drugima stalno na uvid svoju bujnu reljefnu kosu, neponovljivo ljupka usta, vitke noge, sveto, pametno i kozmičko lice je ne samo za motritelje, estete bolna, okrutna. Baš zato ih tako neuglađeno nagovaramo, poput uplakane djece, u slatkiše života vani. Da naša bol prestane. Ajde, ajde, idemo *tamo i vamo*. Nutkamo im staklene perle; vani neko mekše nebo, sunčane beskrajne livade i papirnate zmajevе, noćne pustolovine, putovanja i najbolje koncerte. Gastronomska drugarstva, bučne krčme s puno pjesme, praznične bulevare, mistična iskustva u karizmatskim crkvama. Ma ljubav Kristovu. Ne. Ne ide. Ako ih sluđeno ali nježno dozivamo, vučemo i namamljujemo na svjetlo razglednosti, otići će. I to u neko još nepristupačnije, mrakom sprženo skrovište. Ipak, čudno je da ti dobrovoljni zatočnici uglavnom nisu očajni, depresivni. Barem ne u klasičnom smislu. Ne, oni nas koji smo vani vide propuštenima, tužnima i mrtvima.

Jesu li sebični? Jesu li ukleti, poluludi, ludi? Umireni? Sretni na način na koji to jako uspješni nikada neće biti? Ili su jak znak za nešto dublje o čemu još treba razmisliti. Tko zna... Ne znaju ni oni, ali to ih neznanje ili znanje uopće ne brine. Samo ih treba, kako reče Garbo, ostaviti na miru.

POHVALA HOTELIMA (vodeno zrcalo i soba poezije 800.003)

HILTON I JA

Putnik uči dok je živ. Nisam unaprijed rezervirala sobu u hostelu, jer sam ponekad i nemarna i naivna u optimizmu. Naravno, kao sportski nepismena, nisam znala da je baš tih dana u gradu K. svjetsko prvenstvo u nekom meni apsurdnom sportu. Više se ne sjećam ni kojem. Ali revni navijači iz cijelog svijeta ne mare za neupućene putnike. Oni su se mjesecima unaprijed pobrinuli za smještaj. Što se tih poštenih ljudi tiče što se vraćam iz tuđine sama a samo sam na proputovanju i treba mi smjesta hostel ili Ibis hotel blizu željezničke stanice. Samo na jednu noć. Već na rubu nesvjestice nakon cjelodnevnog presjedanja i tandrkanja vlakovima, pod blagom kišom vučem kovčege do info centra, jer nadam se nemogućem: čudu da ću pobijediti u rezervaciji neosjetljivu internet tražilicu koja tvrdi da nema nigdje nijedne slobodne sobe. Nula. Barem ne ispod 400 eura. Lijep i ljubazan mladić na recepciji pokušava pomoći, ali ni njemu ne polazi za rukom. Neuvježbani anđeo. Dakle, moram odsjesti ili a) ispod mosta ili b) u jednom od Excelsiora, Raddison Blue, Marriotta i tko zna kojih zvjezdastih čuda. Nema sredine. U mješavini sreće i krivnje zbog takve sudbine, lutala sam sa svojim sparušenim, malodušnim novčanikom među konstelacijama hotela s pet zvjezdica. Na kraju, zapao me ni manje ni više nego blještavi Hilton, pokazavši se najpovoljniji od svih nabrojanih, a i najbliži je kolodvoru. Pjesnikinja s periferije prvi put u Hiltonu! A što, poslije malo svile i kavijara mjesecima samo nešto parizera i suha kruha? Ne mogu sad na to misliti. Tek kad sam se istuširala u veličanstvenoj kupaonici i bacila na krevet kakve će na traci proizvoditi tek u raju, odjednom mi je bilo drago i za goste navijače koji su popunili sve hostele, i za apsurdnost sporta. I da ipak neću morati dijeliti paštetu pod mostom sa skitnicama i duplo mlađim *backpackerima*.

JEZIK HOTELA

Kao i mnogi pisci i putnici, volim hotele i njihove različite poezije. Točnije, neobična pretapanja različitih nijansi ugodne prolaznosti i bezdomnosti, melankolije i kiča, istrlosti i luksuza, otmjenosti i samoće. Uz hotele se neizbježno veže beskonačan lanac asocijativnih nizova, povijesnih anegdota i osobnih sjećanja, naslovi knjiga, filmova i feljtona, naposljetku,

neke fabule sa stranica crne kronike. Kad kažeš *hotel*, u nutrini se zaplete gotovo neraspletko klupko složenih psihograma, informacija i bizarnih detalja. Ali u stvarnim hotelskim svjetovima, na licu mjesta, nema mnogo digresija, komplikacija i nedoumica. Jezik hotela poznaje samo jednostavnu gramatiku. Sav se hotelski promet odvija na škrtom jeziku ključeva s brojem, datumom prijave i odjave, kratkim uljudnostima i rastopljenim vremenom koje kaplje iz nosa sobarica.

Hotel je privremena kuća u kojoj ništa nije tvoje i sve je tvoje. Na recepciji plaćaš slatku iluziju da je to tvoj dom na neko vrijeme, tvoj život koji napokon uređuje netko nepoznat, netko zauvijek drugi, i da će sve sjesti na svoje mjesto dok te nema u toj sobi, dok okolo obavljaš poslove ili kao samodopadni *flaneur* lutaš ulicama. Skrivena od tvog pogleda, neka služinačka bića u uniformi dobivaju plaću od uprave hotela za pospremanje tvog života. I zaista, hotel je ona idealna paralelna dimenzija gdje te bespogovorno goste i poslužuju kontinentalnim doručcima, čistim ručnicima i plahtama, u kojoj te nitko ne kori i ne gnjavi zahtjevima, i u kojoj bi se sitnice i repovi tvoga života nekim čudom trebali zamijeniti nečim boljim. Ili barem nakratko prekriti brokatom. Dok si u hotelu, makar i kratko, nešto bi se svakako drukčije trebalo dogoditi, neka kraljevska ekstaza, neki susret, neki zaborav. Ili ne? *Ljudi odlaze i dolaze, ništa se stvarno ne događa*, kaže stari ratni veteran, doktor Otternschlag, u već požutjelom filmskom klasiku *Grand Hotel*. Iako desetljećima živi u hotelu, u tom pogledu nesumnjivo griješi. Da, ljudi dolaze i odlaze, ali sve i svašta im se događa iza hotelskih zastora i ključanica – ljubavi, otkrića, strahovi i smrti. Tihe, nezabilježene povijesti rame uz rame s onim grandioznim, zapisanim u arhive. Samo hoteli, kao i svaka neutralna podloga za održavanje estetike prolaznosti, ostaju ukopani na svome mjestu, poput svojih dostojanstvenih livriranih vratara.

K POVIJESTI HOTELA

Ne samo zato što je prije nekoliko godina dobila veliku međunarodnu hotelijersku nagradu, trebalo bi napokon sjesti i napisati tu bujnu, dostojanstvenu povijest naše Esplanade. Što bi se tu sve našlo; od anegdota o Hitchcocku, Orsonu Wellesu i Catherine Deneuve do stola, svojevrzne relikvije, za kojim su sjedili Krleža i Sartre.

Opća povijest hotela gotovo da nije uhvatljiva, nije jedinstvena, kao što je recimo, povijest

začina ili povijest frizura. Možda je zbog njezine razvedenosti i brojnih preklapanja još nitko nije zapisao. Koliko je povijesti hotela moguće? Vjerojatno stotine, zanimljiva bi bila ona literarna, pa politička, estetska, ekonomska, filozofska, romantična, čak i futuristička povijest.

Važnim povijesnim razgovorima, događajima i velikim licima nakrcane su arhive velikih hotela kao što su bečki Imperial, njujorški Waldorf-Astoria, londonski Ritz, Cecilienhof u Potsdamu, Taj Mahal Tower and Palace u Mumbaiju, egipatski The Mena House, Raffles u Singapuru, istanbulski Pera Palace itd. U takvim se hotelima sastančilo na najvišem političkom nivou, događali su se prevrati i donosile odluke, potpisivali sporazumi, izbijali teroristički napadi. U luksuznim su hotelima živjeli mnogi kraljevi u egzilu, ili nesretne princeze poput Leile Pahlavi, kćeri iranskoga šaha Reze Pahlavija. Po ritmu preimenovanja nekih ovdašnjih hotela, kao što je hotel Imperial u Opatiji, mogu se iščitavati izmjene vlasti na ovim prostorima. Bajni se hotel prvo zvao Kronprinzessin Stephanie, zatim Regina Elena, slijedi Moskva, zatim Central i na koncu Imperial. No, ljubavne se priče ne daju tako lako iščitati iz hotelskih imena i datuma. Tko zna kolike su se velike ljubavi začele u hotelima i živjele poput repatice, a kolike propale. Uz hotele je često vezana *underground* priča, droga i prostitucija, sjaj i bijeda kurtizana. Sve u svemu, hoteli su tajne riznice svakojakih dramatičnih sjećanja, a hotelsko osoblje čuva zavjet šutnje.

A početak hotela? Kad je otvoren prvi hotel? Po nekim izvorima, prvi hotel na svijetu je Hoshi Ryokan u gradiću Awazu Onsen u Japanu, otvoren 717. n. e. i još uvijek dobro posluje. No, po arheološkim nalazima čini se da stvari zalaze mnogo dublje u prošlost, još u vrijeme zlatnog doba Grčke i Rima; navodno su upravo stari Rimljani prvi putovali larpurlartistički, iz zadovoljstva. Uostalom, iz novozavjetnog izvještaja vidimo da Josipa i trudnu Mariju, na putu u rimsku provinciju Judeju, nisu primili na recepciji betlehemske gostionice, *jer više nije bilo mjesta*, pa se Isus rodio u jaslama. Da je vlasnik tog *inna* bio pronicljiv i pobožan, već bi nekako našao sobu za tu zgodu, i taj bi povijesni hotel do danas više nego dobro poslovaio.

JE LI HOTEL NASTAMBA PO MJERI (KREATIVNOG) ČOVJEKA?

Kad razmišljam o poznatoj životnoj priči britanskoga bračnog para, Davida Davidsona i

njegove žene Jean, koji već 22 godine sretno žive samo u hotelima Travelodge, nameće mi se zaključak da su hoteli idealna nekretnina. Nije čudo da svim rođenim nomadima čak i zidovi dalekih hotela izgledaju kao prozori u svijet, jer hotelske zgrade nisu opterećene teškim pasivno-agresivnim vlasničkim odnosima naših stambenih nekretnina, i njihovom nepromjenjivom okolinom. Odatle i najbezličniji hoteli u ozračju imaju nešto lako i nebesko, pa nije čudo što se hoteli kategoriziraju baš sa zvjezdicama. Nisu bez razloga svoje živote u hotelima proživjeli mnogi ljudi koji ispadaju iz tvrdih okvira; u hotelskim sobama su duge dane i noći provodili osebniji ekscentrici, pisci i zanesenjaci. Lista zvučnih imena je preduga za ovu svrhu, recimo samo da su to, između ostalih, bili Nikola Tesla, general Douglas McArthur, putopisac W. G. Sebald, Howard Hughes, Coco Chanel, Vladimir Nabokov, W. B. Yeats, Paul Henry, James Joyce, Samuel Beckett, Tennessee Williams, Sartre i Simone de Beauvoir su puno živjeli po hotelima, odvojeno. Pa Dylan Thomas, Janis Joplin i sva sila starih holivudskih glumaca. U nekim je hotelima umjetnička inspiracija bila raspršena u zraku kao osvježivač prostora ili dim marihuane. Jedan od takvih nadahnjujućih hotela bio je Algonquin u New Yorku. Takozvani „Algonquin Round Table” bila je zgodna grupa duhovitih pisaca, kritičara i glumaca koja se okupljala za ručak u hotelu Algonquin od 1919. do 1929. nadmećući se u verbalnim igrama. Neki od članova stola bili su Ruth Hale, George S. Kaufman, Dorothy Parker, Robert Benchley, Alexander Woollcott. Otmjen, ali bez ulickanoga glamura, njujorški hotel Chelsea ušao je u legendu kao topli dom brojnim piscima, glazbenicima i likovnjacima. Ako spomenemo samo neke od njegovih neobičnih stanovnika, Dylana Thomasa, Fridu Kahlo, Noru Sumberg, Allena Ginsberga, Boba Dylana, Jimija Hendrixa, Roberta Crumba, Arthura Millera (u hotelu „odsjedio” čak devet godina), Iggyja Popa, Charlesa Bukowskog, Patty Smith, čak i Madonnu, steći ćemo vjerodostojnu sliku. Drumski lovac na Boga, Jack Kerouac, u tom je hotelu napisao *On the Road*, a Arthur C. Clark genijalnu epopeju *2001: Space Odyssey*. Na koncu, vrijedi pogledati eksperimentalni film Andyja Warhola i Paula Morrisseyja, *Chelsea girls*, koji prati avangardne stanare tog hotela. S druge strane obale i inspiracije, blještavi dvorac, hotel Chateau Marmont kvintesencija je holivudskoga glamura. Možda je dovoljno reći da je podignut na dekadentnom Sunset Boulevardu. U toj su ekscesnoj, luksuznoj atmosferi zasićenoj (vinskim) mušicama i hirovima, živjeli, očajavali i stvarali F. Scott Fitzgerald, Dorothy Parker, Tim Burton, Annie Leibovitz, Helmut Newton, Merylin Monroe, Elisabeth Taylor i današnji razmaženi *celebrityji*. Naravno da takav hotel mami filmsku interpretaciju, pa je o hotelu Marmont kao glavnom protagonistu filmske priče Sofia Coppola 2004. snimila oskarovac *Somewhere*. O toj hedonističkoj i dijaboličnoj atmosferi Los Angelesa nariče i vječna pjesma Eaglesa, „Hotel California”. Članovi grupe Eagles izjavili su svojedobno da je pjesma

interpretacija života na visokoj nozi u L. A.-u. Najblaže rečeno.

ŽIVOT I SMRT U HOTELU

Hoteli su mali kopneni otoci pod blještavim suncem neke bolje prolaznosti od one svakodnevne. Tješe i lažu goste sa svojim velikim svjetovnim portalima, mesinganim pismenima, prostranim mramornim prilazima i velikim ploham prozora. Pisac i teoretičar Siegfried Kracauer govori o hotelu kao antitezi Božjoj kući. U osobitoj tišini hotelskoga lobija skupljaju se u određenu jednakost i bratstvo neznanci, lica se skrivaju iza novina, rukama ispruženim uz pepeljaru i šalicu kave. Moguća je svaka vrsta detektivskog ili fantastičarskog zapleta, kao u *Hotelu Bertram* Agathe Christie ili u *Plavom hotelu*. Mnogi su pisci radnju smještali u hotele, jer su svojom formom idealni društveni laboratoriji za testiranje psihe i odnosa. Istina, oni bolji hoteli u sekundi mogu omekšati u svakodnevici okoštalu činovničku maštu pogledom na svoja golemo rotirajuća ulazna vrata. Vrtinja staklenih ploha, ples i zaziv finog prijelaza, metamorfoze. S takvim ulazom u hotelski lobi, sav pepeo i čađa nestaju sa stvari. Lijepi hoteli su kao ona otmjena zrcala s pozlaćenim okvirima u koja želiš ući kao u okomitu vodu i otopiti se u njima, s kovčegom prijeći u neko mondeno prikazanje raja. Za određenu svotu novca u ruke dobiješ ključ i liftom se uzdižeš do svoga kata. Do sobe te čekaju samo tihi i duboki hodnici, svečano nijemi uzani prolazi s izgaženim jezikom dugoga tepiha. Nema mnogo živih bića, tek pokoja sobna biljka u dnu hodnika, u ukrašenoj posudi kraj velikoga prozora. Sve je apstrahirano i svedeno na ugodne minimume; u sobi ili apartmanu nema suvišnih stvari, ni lanaca teških odnosa. Jedini dopušteni lanac u tom svijetu jest hotelski lanac. Dapače, cijeli nizovi lanaca s bombastičnim imenima, Bristol, Hyatt, Ritz, Carlson, Central, Hilton, Savoy, Sheraton. Nešto je oslobađajuće i utješno u tome da vrata hotelskih soba umjesto imena i prezimena na pločicama nose tek dobre stare neosobne brojeve. Soba 23. Radi se o melankoličnoj i uvrnutoj kabali anonimnosti. Zapravo, odvojenost i ugodna anonimnost je ona nevidljiva zvjezdica koju ima svaki hotel. Za sve ono mnoštvo isprebijanih lica umornih od rutinskih pejzaža i poslova, prebliskih ljudi i dana, hoteli su nalik poluzatvorenim očima konobara koji iz blago povijenog poluprofila poslužuju okrepljujuće čašice života. Dekoracija, mini-barovi, mali gutljaji, zalogaji, fini mirisi, restorani, svjetlost velikih lustera, kockarnice, sva ta ekstaza osobite vrste potrošnje, trošenje dovedeno do paroksizma i hiperbole, do svrhe po sebi, do poništenja. Odatle je u lobiju neizbježan i sudar *dolce vite* i *thanatosa*. Ekstaza i agonija, kao u *Smrti u Veneciji*. Neke je slavne egzistencije hotel kao životni okvir nadvio i

zaokružio do bizarnosti. Na primjer, biografi kažu da je osamljeni i nesretni dramatičar Eugene O'Neill, umirući u apartmanu 401 bostonskoga hotela Shelton, iscijedio posljednje riječi: *Prokletstvo! Znao sam, rodio sam se u hotelu i skončat ću u hotelu*. Naime, u sobi njujorškoga hotela Broadway Eugenea O'Neilla je rodila američko-irska glumica. Neka od najsublimnijih i najelegantnijih bića ovoga svijeta umrla su napuštena i sama u hotelskoj sobi krajnje neelegantno. Zamislimo samo očajnog Sergeja Jesenjina koji se prerezanih žila vješa o cijevi radijatora u petrogradskom hotelu Central, pa predoziranu Janis Joplin u sobi hotela Landmark ili umirućeg Oscara Wildea zabuljenog u ružnu tapetu svoje sobe 16 u pariškom hotelu D' Asace... U doba američke Depresije u velikim su se gradskim hotelima iznajmljivale takozvane *sobe na jedan sat*. Shrvani poslovni ljudi bi zaključali za sobom, otpili nešto i skakali s prozora u vertikalnu smrt. A u doba današnje, tehnološke Depresije i umiranje je drugačije; za djecu se programiraju krvave videoigrice poput takozvane *Smrt u hotelu*, gdje je vaš zadatak marljivo i brzo ubiti sve posjetitelje jednog hotela.

O čudnoj povezanosti hotela i graničnih egzistencijalnih situacija dovoljno govori uloga mnogih hotela u olujama rata. Izbjeglički hotel potresno je opisan ne samo u filmu *Hotel Rwanda*, već i u romanu *Hotel Zagorje* Ivane Simić Bodrožić. Još se sjećamo kako je pala pozlata sa svih onih hotela diljem Hrvatske koji su se pretvorili u dugogodišnja izbjeglička geta, tužna utočišta ljudi silom izbačenih iz svojih životnih ležišta. I beogradski je hotel Bristol, čiji je sjaj davno izbljedio, ostao do danas sumorno utočište brojnim bivšim oficirima koji su devedesetih dolaskom u Srbiju ostali bez stanova. U povijesti je sve moguće, pa se za hotele vodio i rat, takozvani „Hotel front” u Beirutu od 1975. do 1977., kao jedna od faza libanonskog građanskog rata. Između kršćansko-konzervativnog libanonskog fronta i ljevičarskog muslimanskog nacionalnog pokreta, te PLO boraca vodila se ljuta bitka za vlasništvo nad hotelskim distriktom Minet-el-Hosnna sjeverozapadnom dijelu Beiruta. U bitci za hotele kršćanski libanonski front je izgubio, jer je podcijenio logističku i vojnu snagu arapskih protivnika. Veliki Holiday Inn je bio teško oštećen, tako da su bitku za hotele izgubili, ni krivi ni dužni, i sami hoteli.

HOTEL SNOVA

U rastućem svijetu hotela sve je više neočekivanoga, karnevalskog i iščašenog. Izgleda da hotel kao forma sve više služi za razbojstvo već uhodanoga sjaja i funkcije te pobjedu logike

sna i mašte. Primjerice, osnovni koncept milanskoga Moschino hotela je – bajka, pa su njegovi tvorci izgradili očaravajući svijet sna, ekscentrične fantazije i nadrealnog. Danas se hoteli otvaraju doslovce svugdje; na visokim granama drveća, u atomskim skloništima, u napuštenom boeingu, duboko pod vodom, u pećini, na napuštenim brodovima i u bivšim zatvorima. Neki hoteli evociraju antiutopiju danas, ali i daleku *high-tech* budućnost. U Japanu se iznajmljuju klaustrofobične sobe-kapsule poslovnjacima u hotelima za spavanje kao na nekom radničkom svemirskom brodu. Hotel Seven u Parizu futuristički je *boutique* hotel s levitirajućim krevetima, optički osvijetljenom tkaninom i dozatorom parfema koji je vezan uz TV-kanale. Iz nekog čudnog egzibicionizma, hotel Standard u New Yorku na 18. katu ima ostakljene WC prostorije vidljive prolaznicima s ulice, koji, navodno, redovito mašu gostima bez gaća.

Kao književnici, najzanimljiviji od svih hotela na svijetu svakako mi je Library hotel u New Yorku. To je zdanje na svojih jedanaest katova podijeljeno po decimalnoj klasifikaciji na jedanaest tematskih područja, a svaka soba na katu posebna je podtema. Na primjer, peti kat je znanost, soba 500.001 matematika a 500.004 botanika, šesti kat je tehnologija, sedmi umjetnost, osmi književnost. Naravno, najviši i posljednji kat, jedanaesti, kao najbliži Bogu, je religija. Svaka soba ima dobar komplet stručne literature i dekoraciju posvećenu toj temi. Sve zajedno hotel Library broji oko 6000 knjiga. I za kraj, pitam se, hoću li ikada moći unajmiti na nekoliko noći ili godina tajanstvenu sobu 800.003, čija je tema poezija?

POHVALA LUČKOJ KRČMI ILI BAR DU VIEUX PORT

Ivanu Hercegu i Marku Tomašu

Kreneš lukom i zapljusne te vjetar starih lučkih priča. Postoji nešto u toj dugoj lučkoj skitnji što te u suton oslobodi strogosti dana koji prikazuje užitke života manjima nego što jesu. Iz debelog pitona, kruga uma izvadi te, izvuče u tankost crte obzora, apstrakcija pučine. Lijepo je motriti kako se ego iz svog krutog stanja – izazvanog nastupima – rastapa polako u ugodno mračnu pravodu, morsku vodu. Lijek za stresove malih razgovora i preuskih ulica obična je šetnja uz beskrajnu obalu, pa uz lukobran sve do svjetionika, i natrag. Promatranje neba kako tamni, kao da krvari modrinu, nabodeno na bijele vrhove jarbola. I nekom tajnom geometrijom, na prava mjesta, postavljene zvijezde. Volim stare luke i lučke gradove. Volim riječ *lukobran* i lukobrane, te divne zidove koje štite ukotvljene brodove od valova. Njihovu mjestimičnu nagriženost, slabost hrđave čelične armature. Ožiljci i otmjena slabost starog branitelja.

No posebno volim lučke krčme i smrad iskusnog mora koji nosi u sebi i onaj specifičan mošusni a slani miris svakakvih marginalaca. Ljudi u lukama su nekako drukčiji, čini se kao da zaista na izubijanim kostima imaju sedam koža, nalik su slavnom kruhu sa sedam kora. Jedna od najzanimljivijih lučkih krčmi moga života zvala se Bar du vieux Port, (ili Bar pri staroj luci) gdje završava južni grad Sete, u blizini Azurne obale. Krčma je to na dnu visoke i stare zgrade čije je pročelje nalik najmaštovitije izvedenoj kazališnoj kulisi za neke dekadentne mjuzikle. Osim običnih stolova, naravno da su u dvorištu nagurane svakojake velike i male bačve koje služe kao stolovi; nešto kao stol na Van Goghovoj slici *Café du Tambourin*. Zbog tog toliko francuskog i toliko slikovitog ozračja, s prijateljima pjesnicima često bih se noću zaputila od svih restorana i barova baš u tu krčmu odmah nadomak otvorenog i ledenog mora. Sjeli bismo za prvu staru bačvu i motrili kako se za šankom skupljaju sumnjive crnokose Dalile čija kosa miriše na uglačane pištolje. Dok slušaš neki bučni i nevješti jazz band u kutu, najednom od sreće poželiš oprostiti neprijateljima, ući u prvu barku, zaplesati i slušati bubnjanje i onog inače nečujnog. Osluškiivati kako na taj ponoćni jazz zveckaju kovanice i kosti tih koščatih noćnih žena u jeftinim i prekratkim

haljinama. I kako u blizini svoj hipnotični blues huči more sa svojim hrđavim brodovima i debelom užadi kao instrumentima. Naručujemo novo piće svakih par minuta, a miris našeg gotovo smrtonosnog pića miješa se s njegovim noćnim, pomalo zlokobnim mirisom koji kao da izbacuje mlade i anonimne leševe sirena i mornara sa sidrima od zlata i ribljim perajama.

U lučkoj krčmi je, naravno, važan ambijent, ali su još važniji gosti. Sjećam se, svake je noći mjesečeva svjetlost obasjavala male hrpice frikova, čudnovatih bića oko stolova nakrcanih musavim čašama. Tu se odvija tajni škripavi život nezabilježenih, nedržavnih bića, alternativnih umjetnika i danguba, svakojakog gradskog podzemlja. Podočnjaci. Podljevi. Ožiljci, loše tetovaže. Da, Isus takve voli. Sve rana do rane. A preko tih brazgotina padaju kao smiješno loša koprena jeftina pozlata, prstenje i teška šminka, briljantin i debele cigare. U kadru je sve zamagljeno, onako starofilmski gusto, obojano i sjetno oko tih silueta. Motrim zidove, prenakićene isto tako jeftinim detaljima. Eh, koliko li se tu okamenilo taloga nećijih prvih i zadnjih razgovora, koliko svađa i tuča za tim bačvama, koliko otrova iz ispijenih kalvadosa, izbljuvanih psovki i otrovnih koktela... Zrak ove lučke krčme natopljen je, nepogrešivo, baršunastim znojem ludog Jeana Geneta i sjajem oštrice noža i oštrice ljljanove laticice. Već prve večeri prilazi nam prenataglašeno našminkana žena. Odjevena je u crni čipkasti korzet s lasicom u naručju i nešto nam živo objašnjava. Njezina su usta uokvirena crnom olovkom, preglasno se smije, konjski zubi bljeskaju na mjesečini. Ne razumijem što želi.

Pokraj našega stola - ljljajući se kao ilegalne barke - prolaze stari *beatnici* i lijepe se za šank svojom nateklom jetrom i upaljenim jezikom kao stare žvake. Neka pijana žena odlazi i psuje na mene, više, naziva me droljom. Shvaćam. Nosim dugu, jarkocrvenu haljinu. To je moje naivno nepoznavanje noćnih kodova, čini se da drsko i neovlašteno nosim tu noćnu uniformu... Uzela sam teritorij.

Nakon svega i svačega, popili smo to prvo žareće piće. Svi obziri i kontrolni mehanizmi padaju. Nakon nekoliko minuta, privučena našom otrovanom krvlju, pojavljuje se žustra konobarica s licem one smeđokose žene, Agostine, sa slike *Café du Tambourin* što ju je - osmuđen zrakom neke slične krčme - naslikao Van Gogh. Ipak, pod svjetlom, to je obično i nevažno lice zrelije bankarice. Lukave, nimalo nalik ovoj luci. Kad smo sve čaše zbrojili, brzo smo shvatili - žustra nas je konobarica opet masno prevarila! Kao i svake večeri. Njezina je

metoda jednostavna: zagleda se u nečije lice, pa veliki račun izbací usmeno – u hiru trena, u zanosu lopovskoga nadahnuća – bez ikakva papira. I mi joj dajemo novac u ruke kao hipnotizirani. Ne gundamo, brzo zaboravljamo njezine trikove jer tu smo ipak da se provedemo a ne da tjeramo mak na konac. Treba paziti na drugi način s džepovima jer za susjedni stol sjeda ćelavac prljavo tamnih i ispijenih zatvorskih crta lica, a zatim stiže i patuljak sivih obraza obučen u uniformu *Iron Maiden*. Visoko je zavrnutih rukava, s tetovažama i nekoć dobro izbodenom nadlakticom. Večer teče dalje, nad stolovima se izdižu oblačci tamnih dogovora, nalik žuboru leda koji se mrtvo topi u čašama. Odjednom ta visoka prikaza. Za šankom nešto otrovno pijucka, nešto žarko poput apsinta, vrlo visoka starija brineta u ironično bijelom ljetnom odijelu. Ispod te anđeoske košulje nadimlje se strašno jedro cirozne jetre, a uz istočkanu nogu privija se, velik i preplašen, anđeoski bijel pas. Činilo se kao da će brineta nekoga skratiti za glavu, samo ako kaže krivu riječ. Ipak, ohrabrila sam se, i pokraj nje ušla u krčmu gdje je dominirao pohabani stol za stolni nogomet. Moji su se kolege uhvatili posla i zaigrali vruću partiju, a ja sam zaplesala. Kad smo se umorili, izašli smo napolje, za svoju bačvu.

Iznenada za naš stol sjeda prištavi i samozvani svjetski putnik, ma neka besprizorna skitnica, i traži da mu platimo pivo. Objašnjava nam da mu to uvijek uspijeva. E pa ne može, ne uspijeva uvijek. Ajmo, crta. Jer ipak, mali prištavi skitnica nije ni diskretan ni karizmatičan kao dobra stara Sophie. Koja Sophie? Vješto zaodjevena misterijem šutnje, to je ona koju ne znamo. Ta je tajanstvena, sitna Sophie stigla zadnja u krčmu, i odmah se vidjelo da je to biće sjajno potucalo, skitnica s aromom. Neokrunjena je kraljica francuske lučke noći, pa iako sjedi nekoliko stolova dalje, osjećamo kao da je s nama, i svima, za stolom. Magnetizirani, pogledavamo svako malo u Sophie. Saznajemo od lokalnih poznanika da je ta žena već desetljećima legenda noćnoga života u ovom južnom gradu. Čim bane u krčmu, svakome upadne u oči sa svojom kratkom, naježenom i žarkom crvenom kosom. Čujemo da je prevalila barem sedamdeset ljeta preko leđa, ali ipak ponosno nosi svježu tetovažu mlade vile na tamnoj i zategnutoj nadlaktici. Iz mirnih crta lica stare Sophie nekim se čudom nije dao iščitati taj nesumnjivo težak, prazan život koji je proživjela od malih nogu isključivo kružeći po gradskim barovima. Netipično za jug, ne priča mnogo, samo sporo puši i duboko motri naše male ljudske oluje, razgovore, s nekog svog unutrašnjeg svjetionika. Vele nam nove znanice, mlade Francuskinje, da se prije dugo bavila prostitucijom, sad je prestara za takve stvari. Motrila sam je, htjela s njom novinarski popričati – kao s egzotičnom vanzemaljkom – no njezine crne oči su spokojno upijale noćnu svjetlost i nisu

odražavale želju za razgovorom sa strancima. Odbila me rukom. Iako bi kakva znalca mogla podsjetiti na neko današnje izdanje one crvenokose, usamljene takozvane *lake* žene što sjedi uz piće s Manetova ulja *La Prune* ili *Šljiva*, ja to ne mogu vidjeti. Zašto? Jer u Sophie nema ni traga one stereotipne ženske cugerske melankolije što kapa s te slike. Baš kao što klasične melankolije i kontinentalnog razočaranja nema ni u jednoj lučkoj krčmi. Čini mi se da sve žitko blato, gorčinu nepravdi, grijeha i uskrata u ljudima slasno pojedu ta arhaična sol i to strašno, lijepo more.

POHVALA POVUČENIM GRADOVIMA

Volim obalne gradove čiju oporu ljepotu ne spašavaju naranče. Koji su stoljećima živjeli slavno i burno, a odaju dojam da im nije stalo do vašarske promocije, ni do sentimentalne biografije. Postoje gradovi republike, veći i od silnog mora koje ih oplakuje, veći i od svoje slavne prošlosti, ali ostaju karizmatični individualci što drže do neupadljivosti. Gradovi koji, da su ljudi, ne bi imali ništa protiv da, umjesto neke inauguracije, sjednu u ružičasti Cadillac kraj ceste i promatraju izdaleka svoje ulice i palače, sanjareći o afričkim lukama. S malo rascufanom cigaretom u kutu usana. Takvi gradovi u svojoj veličini pomno paze na imidž fatalno lijepe, nemarne i neodoljive skromnosti, skoro introvertiranosti, i to ne samo kako bi se držali daleko od banalnih turističkih ruta. Jednostavno, zbog vjere u ne odveć peglan, onaj čistoprjavi život. Nije na prodaju. Ne potpisuje razglednice na kruzerima. Takva je La Superba. Genova.

Početak je ljeta, što se mojih starih suputnika i prijatelja Ivana i Leona tiče, idealno je vrijeme za fine mošuse Italije. Kako to već biva kod starih prijatelja, njihovi ljetni planovi i moje obaveze elegantno su se preklopili, pa su mi odlučili biti družici i suputnici na mediteranskom pjesničkom festivalu u Genovi.

Bez obzira što smo krenuli iz Zagreba, naše putovanje u Genovu počelo je zapravo u plemenito pljesnivom Trstu. Omamljeni lošom vožnjom i sivkastom prijepodnevnim izmaglicom, prvo smo na ulici potražili stabilizator, točnije neko nježno mjesto gdje ćemo se ponovno uspostaviti, smiriti magnetnu iglu. Ivanu je lakše, on je u Superbu odletio avionom. Nas smo dvoje sjeli uz žešći espresso na tršćansku Piazzu Grande i promatrali prolaznike. Zapamtila sam samo muškarca u crnom koji je koraćao praznim trgom ukočeno iza svog kišobrana kao iza kolca sudbine. Kasnije smo na sipkoj kiši tražili Leonovu omiljenu tršćansku knjižaru, i Pavesea na engleskom. Na putu do tamo, Leon mi je kraj fontane uz tržnicu na francuskom interpretirao Baudelairea i, hraneći ih komadićima ručka, lamentirao o gladnim gradskim pticama. To je iskustvo za mene bio bolji uvod u putovanje od nekakva teksta. Naime, Pavese nam je trebao kao svojevrсна kulisa jer je napisao izvrsnu priču smještenu u Genovu, ali ukrcali smo se u autobus bez plijena. Bez te lijepe lektire što bi nas

uvela u jedinstven diskurs i blagu hipnozu nedopadljivog, a magičnoga grada. Nisu ni knjižare što su nekad bile.

Prerezavši Italiju od istoka do zapada skvrčeni u želucu autobusa, stigli smo oko ponoći na đenovški pločnik u blizini Piazze Principe. U mraku iznad nas se, poput stroge savjesti, dizalo nekoliko nizova visokih građanskih vila koje su, ovako propuhane noćnim vjetrom i bijesom zvijezda, podsjećale na ukleta zdanja iz Poeove novele „Pad kuće Usherovih”. S druge strane, preko mosta, nešto nepitko je privlačilo a izmicalo u svom beskraju. To nježno noćno more i njegova meka svjetla kao da su predavali psihoanalizu rijetkim prostitutkama po pločnicima. Naslonjena na kovčeg, zagledala sam se preko mosta u golemu zgradu lučke kapetanije, koja je, osvijetljena reflektorima i svečanom, kazališnom mjesečinom, djelovala kao neko obećanje i nagrada za trud, mediteranski Pepeljugin dvorac. Ipak, izmrcvareni putom, teško i uzalud čekali smo tu malu noćnu vječnost na uskoj improviziranoj stanici da po nas dođe netko iz organizacije Festivala. Naposljetku smo uzeli taksi i odvezli se do hotela. Organizacija ne štima, a to se čudesno vedro i logično uklopilo u ugođaj fine tajanstvene oporosti, izmicanja.

Košcati prsti arhitekture, puder prašine na teškim lusterima, blistava tugaljivost brokata na sofama, ružina vodica u povijesti vaze; već smo u lobiju shvatili da sa smještajem imamo sreće. Hotel Astoria je elegantna zgrada na Piazza Brignole, divno *art nuovo* zdanje. Hotel je to s antiknim drvenim liftom i čipkastim kovanim vratima. Zatiče nas prljave od puta čista i golema trokrevetna soba s prostranom kupaonicom. Otvaramo pivo i brbljamo o prvim dojmovima, a poput batlera šute starinske komode, teški zastori, lampe. Jedino taj otvoren prozor prema ulici živi u realnome vremenu, pa nam tu i tamo uleti noćni koral glasova iz polusvijeta.

Već ujutro, nakon imitacije kraljevskog doručka i puno kave pod arkadama u *sushi* baru Sakura, na Piazza Verdi, dali smo se u nepredviđeno dugu šetnju. Djevičansku, prvu. Na jednoj zebri pojavljuje se čudesna djevojka u suknjici s crnim cilindrom u ruci, u tijelu gimnastičarke, a s licem Gine Lollobrigide. U režiji semafora, pleše minutu pred automobilima i prolaznicima. Iako nas očito zabavlja, djeluje ujedno povučeno. Zastajemo,

ali ja želim za početak vidjeti grad, a ne ljude. Stotinu metara dalje, zagledala sam se u otmjene vile nad morem, građevine dignute na uzvisini što su na lipanjskome suncu djelovale kao mauzoleji za kosti admirala, pustolova i nekih odvojenih, viših bića. Zadržali smo se s fotićima uz zanimljiv spomenik putovanju i kad smo se trebali vratiti u hotel, ja sam Ivana i Leona stala mučiti svojom dječjom čežnjom za morem. Idemo, idemo, još nekoliko metara, dečki, još malo. Preko cijele razvučene ulice Via Aurelia, sve dok pred našim očima nije eksplodiralo golemo, neomeđeno more s jednim jedinim razaznatljivim brodom u daljini. Rekla sam naglas nešto što ni sama nisam razumjela. *Premio vista*. Ivan mi je preveo: nagrada pogleda. Gledala sam u more kroz oči sabljarke koju je netko izbacio na kopno i dao joj cipele i obaveze. A onda je napokon vratio.

Vrijeme je prvog nastupa, čitanja. Na putu prema duždevoj palači, obrisi grada su se počeli oštrije iscrtavati. Na Piazza della Vittoria počinje prostrana Via XX Settembre. Pod visokim arkadama s kasetiranim stropovima gazimo po drevnim simbolima đenovške moći koji su upisani u nesvakidašnji pločnik, sav psihodeličan, zaigrani mozaici miješaju nam šarenice. Na podu ti mozaici čine kao da hodamo po kamenom perzijskom tepihu. Negdje na sredini prolazimo ispod Ponte Monumentale kao ispod đenovške duge; markantni most povezuje četvrt Carignano i park Acquasol. I tko zna što još, kakve sve slasno-gorke priče.

Neka filmski sugestivna para dekadencije dizala se iz palača i pukotina na fasadama, ispod vrata barova i restorana. Da, kad bi bio žena, ovaj grad bi bio rasna, dostojanstvena žena, možda Sophia Loren, samo s brazgotinama po tijelu. I masnicama loše pokrivenima puderom. Ili nešto slično. Iako je sav u sjenama, u debelim zidinama, grad ima nešto u karakteru što se daje, bez zadržke. Pa makar i čudne, blesave ili prijeporne stvari. Ali silno važne. Genova je dala nogomet Italiji. Europi kaznu kuge, crne smrti. A svijetu, naravno, novac banaka; prva banka na svijetu je zasnovana oдавde. Ovdje je potpisan i prvi međunarodni kupoprodajni ugovor. Sve u svemu – lova, igra i smrt.

Atrij duždeve palače pretvoren je na nekoliko dana u scenu za pjesnike i publiku. Svi smo se sjatili oko sat prije početka. Organizator festivala *Voix vives*, Caludio Pozzano, nije se dao upoznati. Imao je lice vlastitog spomenika. Čak kad smo ručali svi zajedno, jedva nas je pozdravio. Ne sjećam se da sam ga vidjela kako se smiješi. Kao da ga je netko davio Schopenhauerovim vezicama kad je bio mali. Posve neobičan Talijan. Veći bi mi Talijan bio

beogradski pjesnik Karanović, onako crn, nalik Cortu Malteseu. I pjesme su mu u rimi s duhom Genove. Organizacija šepa, stvari kasne. Kad izgubim strpljenje za tihi monumentalni interijer Duždeve palače, sjedam vani na kameno stubište i u vrevi zurim u debeli trbuh Palazzo della Nouva Borsa, preko puta. Ili odem na espresso.

Netko veli obavezno posjeti sve znamenitosti. Zašto? Sve te crkve, tvrđave, vile. I ta Kolumbova kuća. Mora se vidjeti, da znamenitost je to; pa ipak, to je samo obična vila, nema u njoj tako nepokretnoj ništa od avanture. Veće je ime od kuće. A ime Kristofor Kolumbo, bilo je to ime puno brodske užadi, kompasa, ime napeto poput jedra. U njemu je pirila aroma neke druge civilizacije. To se ime posebno ponaša u ustima, kao da je komad neke gorke čokolade, nakon duhanskoga dima. I da, da ne zaboravim, riječ *Mediterran*. Naime, na sceni smo pred publikom trebali improvizirati, pričati minutu-dvije o poeziji i Mediteranu, jer to je tema Festivala. Kako to napraviti a da ne upadneš u neke pretjerano pametne banalnosti, fraze. O Mediteranu se ne klepeta samo da publici prođe vrijeme, o tom se prostoru pišu potresne knjige, brevijari i karte nad kojima se treba s lupom svijati desetljećima. I tako smo mi nešto spRTLjali, i bili smiješni sami sebi. Srećom, slijedilo je čitanje. Redali smo se s našim imenima i pjesmama kao autobusne stanice.

Ne vidim prodavače novina. Ni lutrije, ni suvenirnice. Na osunčanoj Piazza delle Erbe već oko podne ljudi sjede na velikim terasama i gledaju utakmice. Prvenstvo je. Baš smo prolazili ulicama kad su igrale dvije jake repke, Njemačka i Italija. Očekivala sam više vike, urlanja. Većinom ozbiljnih lica, šutke, Talijani su motrili svaki pokret na ekranu. To se zove profesionalna, zadana agonija i ekstaza. Onaj oblik sportske religije koji mi kao obični navijači ne razumijemo.

I mi smo pjesnici, poput reprezentacije, ručali svakoga dana zajedno i to nekakve gastronomske trave zaborava u restorančiću ispod crkve Sant' Agostino, blizu Piazza delle Erbe i Piazza Negri. Na velikoj terasi pjesnici iz cijele Europe posjedali bi sa spremnim osmijesima. Ipak, nakon kurtoazije, druženje bi se većinom određivalo po jezičnome ključu, a engleski je većini nepoznanica. Moji briljantni suputnici, Leon i Ivan, pokazali su svu raskoš koristi od poliglotske vještine. No već nakon nekoliko sati ta se erudicija i akrobatika počela

zloupotrebljavati. Naime, trebalo je prevoditi, i to simultano. Jezik se pod nepcem mrštio. Da, nije lako pametnima.

Nakon rakije i trećeg porta, momci se odvajaju u jedan od barova gledati nogomet, a ja odlazim sama u istraživanje gradskog krvotoka. Kako se u ovom krvotoku snalazi dimnjačar, kako poštar? Ubrzo sam osjetila neku vrstu izgubljenih leptira u trbuhu. Jer ne, ovaj grad ne zavodi cerebralnim, urednim urbanitetom, čvrstom mrežom ulica za turističku kosu, prijateljski ravnim drvoredima; on ima nešto uzvišeno neuredno a prostački zabavno u sebi, daje ti kod prvih vrata dozvolu za lutanje, stihijsko ubijanje vremena. Snalaziš se trbuhom, ne pomoću karte. Da možeš slobodno primjećivati čega ima, čega nema. U gradu nema obeliska, puno velikih fontana, nema štandova sa školjkama ili pestom, niti bilo kakvog urbanog kiča, viškova, pretjeranih vitica, štukatura. Ali zato se mračnim strmim ulicama provlači egzotičan odjek neke gorko-slatke trubadurske kancone, ili himne otpora. Pjesme koju je možda, izvedenoj u antiglobalizacijskoj ljestvici, pjevao Carlo Giuiliani sekundu prije no što ga je karabinjer ubio. I zato svuda miriše na *popolo*, na goli život od krvi i mesa.

Na Piazza Dante ipak je drukčija atmosfera, tu se sunce odbija o kockaste mramorne i staklene zgrade, na stotine vespi izdaleka su nalik apokaliptičkim skakavcima, vije zora dvadeset petog stoljeća. Trg kao da ne nosi ime ekscentričnog Dantea. Kreneš samo malo dalje da bi te preplavilo olakšanje, osobit užitak prolaska kroz dimenzijski portal. To je iskustvo prolaska ispod dostojanstvenoga para srednjovjekovnih kula, Porta Soprana u staru Superbu. U Republiku. Kad kreneš lijevo od gradskih vrata uskom ulicom Via di Ravecca, dođeš do Piazza Sarzano. Posve se spustiš do prljavog prometa, i onda se, nakon vizualne stanke, opet uspinješ po Mura della Grazia. Zid milosti. U ritmu hoda, oči udaraju malo apstrakcije mora i neba bez ičega ljudskog, pa malo slike teških metala grada. S lijeve strane su brodice, jahte, pa šine, željezo, čelične konstrukcije, kranovi. Znoj, hrđa, ispljuvak. Isprljan dlan i žulj. Na stupovima naljepnice s porukama. Anti-ovo, anti-ono.

Jedno sam poslijepodne šetnju posvetila samo denoveškim grafitima. Grafiti su zapravo naslovi grada, riječi koje bi grad rekao u zatvoru ili na smrtnoj postelji. Ili viknuo tonući u more, kao Shelley. Ovdje su grafiti neobično česti, poklapaju jedni druge, nadrljani i

zabrljani, u žurbi i bijesu. Nalik su vojničkim, ratnim tetovažama, bez ljepote i dopadljivosti. To je stvarnosna poezija. Oko trga San Bernardo skupile se ulice s malim dućanima, tetovirnicama, mesnicama. Iznad geoloških slojeva grafita, naginju se nad tjemena kovani balkončići, koji ne gledaju u ništa. Ispod neupadljivih uličnih lampi posvuda vise napola iščupane instalacije, besmislene žice kao iz ruku počupane žile. Kako bi takav raskrznani urbani pejzaž danas opisao najveći putnik, Marco Polo? Kad smo već kod M. Pola... Smještena u predivnoj Palazzo san Giorgio, nekoć je poslovala pionirska *Ufficio di San Giorgio*, najstarija banka na svijetu, sa samog početka 15. stoljeća. Kasnije je palača poslužila kao *predivan* zatvor, a njezin najslavniji zatvorenik bio je sam Marco Polo. Kao i mnogi drugi pustolovni Venecijanci. Upravo je među ovim zidinama diktirao svoja putopisna sjećanja *Putovanja Marca Pola* kolegi Rusticianu, dok su skupa tamnovali. Nije čudo da je, iako zatvoren, ovdje nadomak đenoveskog mora osjećao putopisno nadahnuće.

Osjećaj zaljubljenosti. Pokušavala sam samoj sebi objasniti zapanjenost ovim gradom. Čitala sam da je Genova stoljećima privlačila svakojake veličine – Rubensa, Van Dyka, Caravaggia. Između nogometaša i ostalih trudbenika, Genova je grad glazbenika, umjetnika, velikih pjesnika. Recimo, Paganini je iz Genove. Pjesnik Eugenio Montale se rodio u Genovi. Dante je godinama boravio u gradu. (Vjerujem da je u njemu vidio elemente i raja i pakla u plesu kao nigdje drugdje.)

Radi dobrog panoramskog pogleda, Stendhal je volio odsjedati u starome hotelu u Via San Luca, na broju 10. A valjda sav opijen, sanjiv u vrućoj adi, Honoré de Balzac je napisao: *Ako je negdje lijepo biti u ponoć, to je svakako u Genovi. Kad pada kiša, cijeloga jutra pada, u bujicama, i kad se čistoća mora bori s čistoćom neba. (...) Kada sjaje zvijezde, kada se valjaju valovi Mediterana kao ispovijest žene.*

I Heinrich Heine je napisao lijep stih o Genovi: *Genova se smjestila na moru kao kostur divovske životinje koji se opire valovima.*

Dječje zakliktan, zanesen, Richard Wagner je u pismu datiranom 1. rujna 1853. zabilježio: *Nikada nisam vidio ništa slično Genovi! To je nešto neprocjenjivo lijepo, grandiozno, osebužno: Pariz i London će, u usporedbi s ovakvim božanskim gradom, nestati kao jednostavna konglomeracija kuća i ulica, bez ikakva oblika! Ne znam odakle početi s dojmom koji me i dalje drži: Nasmijao sam se kao dijete i nisam mogao sakriti svoju radost! Svatko mora vidjeti Genovu! Slično oduševljenje Genovom dijeli i Charles Dickens u svojim*

Pismima iz Italije, grad s čijom se ljepotom može usporediti samo Venecija. I za nujnog Čehova je Genova najljepši grad na svijetu (kako kaže jedan od likova njegove drame Galeb), a Mark Twain, koji je odsjedao u slavnim hotelu Croce di Malta, razmišljao je ostati u Genovi samo zbog lijepih žena: Rado bih ostao ovdje, ne bih išao dalje. Od stanovništva Genove dvije trećine su žene, a najmanje su dvije trećine žena lijepe. Dobro odjevene, uredne, graziozne kako samo anđeli mogu biti. Usput, u spomenutom hotelu odsjedali su i Giuseppe Verdi, Gustave Flaubert, Henry James (on ga je nazvao neizmjereno prostranim, ali prljavim), a Sthendhalu je bio odbojan; stigavši u zoru nakon prekomorskog putovanja tri je puta mijenjao sobu, a onda je dugo lutao po Via Balbi i Strada Nuova. Nešto je trezvenije i Alexandar Dumas pisao o gradu i odsjedao u Via al Ponte Reale, nestalom Hotelu de France. Famosna George Eliot (Marry Ann Evans) je voljela Genovu tako da je nakon jedanaest godina izbjivanja zabilježila: In Genoa again, on warm, bright spring morning! After Adlergasse in Nurnberg, surely no street can be more impressive than the Strada Nuova and Strada Nouvissima at Genova. Nadahnut aromatičnošću grada, Paul Valery je napisao: hoda nam životom komplicirana od dubokih snatrenja kako ući u more, u crno dno neobično nastanjenog oceana. Impresije iz arapskih bajki. Koncentrirani mirisi, ledeni mirisi, droga, sir, pržena kava... Brzi prolaznici po tlu isklesanom dlijetom.

Genova je bila posljednje talijansko boravište Lorda Byrona, jednogodišnji dom prije daljnjih avantura u Grčkoj. U isto doba je i Mary Shelly tamo živjela tražeći utjehu Mediterana. O Genovi je napisala: *sjajno mjesto koje se zrcali u azuru Mediterana. Litice i rtovi, svijetlo nebo i veseli vinogradi moj su svijet...* Bila je nastanjena u studenoj vili na brdu Albaro za koju je napisala da je usamljeno, vjetrovito. Tamo je žalovala cijelu godinu nakon utapanja svoga muža Percyja. Nesretnik se utopio u Livornu, na brodu koji je uletio u jaku oluju. Ironično za pomorsku silu, brod je bio napravljen za njega upravo u Genovi.

Bojama umazani Paul Klee je 1901. napisao u svoj dnevnik po dolasku u Genovu: *Morska mjesečina. Zrak u sobi je veličanstven. Atmosfera je svečana. Visoke kuće, po trinaest katova, uzane uličice u starome gradu svježije su i mirisne, u večernjim satima zgusnuta gomila, danju gotovo samo djeca.*

A Gustav Flaubert smatrao je Genovu toliko lijepom da razdire dušu. Napisao je, između ostaloga, *Kako se još od đenovske četvrti Voltri vide kuće, sve najavljuje veliki grad. Uskoro se pojavljuje luka i vidite kako se prekrasan grad stere u podnožju: svjetionik Lanterna, kao minaret podsjećajući na neke orijentalne zbilje, i vi mislite na Istanbul.* Suvremeni nizozemski pisac Ilja Leonard Pfeiffers, koji je više godina kao imigrant boravio

ovdje, odabrao je ovaj grad kao ljubavnicu, kao trajnu inspiraciju za svoju nagrađivanu prozu. Njegov roman *La Superba* kao da je sama Genova napisala.

No nisu svi bili tako oduševljeni, recimo, Montesquieu je u svojim *Putovanjima po Italiji*, točnije u pjesmi „Adieu à Gênes” popljuvao grad i njegove stanovnike, pišući s prezirom o lakomom plemstvu i buržoaziji. On se vjerojatno bolje osjećao u nekim drugim četvrtima, s mirisom na prolaznost, mast i siromaštvo. Da, daleko od slave Via Garibaldi, njezinih konzerviranih palača, zlata, tamjana i smirne, kvartovi su u kojima nema ništa od slave aristokracije i buržoazije. Nema čak ni puno danjeg svjetla. U distriktu Caruggi, osobito u Via Maddalena, skupljaju se prostitutke i svakojaki polusvijet. Pravi je to grad u gradu. Taj je vječno stari dio omeđen na istoku s Via delle Fontane i Porta dei Vacca, sjeverno s Piazza della Annunziata, na jugu s Via del Campo, a na Zapadu s Via Lomellini. Zračće je to mjesto granice između sna i jave, magija otpadništva. Svaki drugi ugao miriše na sitan lopovluk, na prostituciju, na subverzivne ideje i anarhiju, na pobunu neke izmučene posade, a od sredine šezdesetih je jedno od najvažnijih *trans* zajednica u Italiji. (Postoje priče o svojedobnom ratu *transića* s mornarima, koje je pokrenula jedna nesretna *one night* lučka ljubav, i da, pobijedili su prvi.)

Nas troje neumorno se izlažemo Genovi i pod žarkim suncem. Nakon ljudskih trgova, vila i nastambi, opet sam ožednjela za morem. Nakon šetnje zlatnom Via Cesarea, s mini-kafićima po sredini šetnice i šandovima s knjigama i antikvitetima, razilazimo se u malom samotnom kafiću na uglu. Naravno, Leon, Ivan i ja imamo različite apetite, planove. Opet se navodim po intuiciji, pa iako ga ne vidim, osjećam da je more blizu. Ništa me bolje ne može dovesti do otvorenog mora od moje kontinentalne klaustrofobije. Ubrzo me instinkt za prostornom slobodom doveo do palmama uokvirenog stubišta Scalinata delle Tre Caralavelle. S vrha stubišta vidi se golema zelena pustinja parka i nasred nje usamljeni sivi slavoluk Arco della Vittoria. Srce mi tuče, već trči prema vodenom obzoru, prema moru, a preko stubišta dolazim u rajske vrtove Giardini F. Coco. Samo stepenica više i zatičem se na prostranoj terasi ulice Mura delle Cappuccine, odakle pogled kao ptica polijeće prema moru. Vodenom nebu.

Kad sam se opet vratila starome gradu po asocijacije i priče, mojoj se mašti učinilo da usudom na tim starim ulicama upravlja divovska igla, tamni kameni svjetionik. Slavna La

Laterna je neobično ozbiljnog, asketskog izgleda, kao opat. Dolje, na tlu, šareno se mnoštvo s plesnom lakoćom kreće promenadom, usporava uz klupe okrenute moru, zastaje i dovikuje se preko velikog prostora Piazzale Mandraccio, što staje tek kod Porta Siberia. Ovaj je trg okružen zidinama Malapaga, što se steru sve do zatvora. Stara luka, Porto Antico. U njoj su izložene goleme lađe Neptuna, Kolumbovi brodovi, a to su prave morske barokne poganske katedrale, s raznim morskim božanstvima na pramcu i krmi. Kontrast svjetioniku. Ono što odavde fascinira na obzoru nisu samo duge igle jedara i svjetionika, već i velike kugle. Nedaleko od Akvarija, najvećeg u Europi, smjestio se golemi prozirni mjehur, kao od futurističke, *SF* sapunice. To je u drevno more uronjena velika staklena sfera od stakla i čelika, puna začudnog bilja, a potpisuje je domaći arhitekt Renzo Piano. Bilo bi lijepo nekoliko dana živjeti u velikom mjehuru.

Blizu Porto Antico, pomalo umorna od motora percepcije, sjedam na jednu od kružnih klupa. U crnim grozdovima tu sjedi na suncu stotine Senegalaca, Marokanaca, i pokoje dijete s bakom. U šarenim dugim nošnjama, zbijeni jedni do drugih, s kopicama, nalik su folklornom ansamblu. No ti se mršavi muškarci odmaraju od svoje mučne trgovine tricama, poluuзалudnog rada na cesti. Ipak, nema traga pelina na licu, vidim, velikodušno se smiju psovanju, dobacivanju neko pijanog starijeg Talijana s vrećicama u ruci. Kao da se ne ljute na nikog više, kao da su im preko lica, na drugu stranu, prešli anđeli.

Sjedim na klupi i žmirim, pokušavam u glavi zamisliti grad, oblik. Ne ide. Genova nije labirint u smislu drevnog, apstraktnog kretskog labirinta, ili neki borhesovski univerzum. To je sklisko tkanje, labirint kojem uzorak ne vidiš ni izdaleka.

Čak i kad se popneš na neki od vidikovaca, oko je nemoćno sve i da ima moći ruke. Nedostaje neki zadnji odgovor na tvoje traženje, dohvaćanje, grabljenje. Ostaje neutažena požuda za oblikom, obrubom, krajem; nekom jednostavnom, dohvatnom simetrijom, urbanom Rorschahovom mrljom. Ali to nije loše, to je dobra vijest, jer Grad je nalik utjesi beskraj. Ne možeš ga sagledati, kao što ne možeš ni mali beskraj vlastitoga tijela koje se njime kreće, ni golemu pučinu pred njim. Ta amorfnost Genove nije nešto što uznemiruje, nije nalik razjedaњу tkiva, već je to savršeno, bujno i utješno bezobličje, ono koje u sebi nosi stotinu oblika. Na primjer, katedrala svetog Lorenza. Spuštam se makadamom do njezinog boka. Ispred katedrale svetog Lorenza golubovi, ljudi i lavovi. I kameni su lavovi prolazni, a

katedrala kao i svaka druga, manifestira eone. U ove se crkve za promatrača odvijaju čudne igre percepcije s lukovima i nizovima crnog i bijelog mramora, prave esherovske zagonetke i zavrzlake. Pa ipak, umjesto da to odvraća od misli na Boga, podsjeća na njega, više nego svi grifoni i kipovi svetaca.

Talijanski mi se ulijeva u uši kao ljekovita smola. Nažalost, ne razumijem ga. Iako u Trstu nismo našli Pavesea na engleskom, nasreću, Ivan je ponio zbirku pjesama Pavesea prevedenu na hrvatski, uz talijanski izvornik. U noćima kad bih se vratila u hotel sama, prije moja dva suputnika, čitala bih naglas u krevetu Pavesea. Njegova poezija miriše na jugo u suton, na sijeno, na mlaku smokvu, na osunčan list masline. Kad čitaš Pavesea, čitaš ljeto. I samo se na talijanskom može pisati o ljetu. Neko staro a vječno talijansko ljeto piše pjesme. Volim kad je poezija materijalna, organska. Razmišljam, je li on volio ovaj čudni grad?

Prije drugog javnog čitanja sastali smo se svi ispred Duždeve palače. Prije nastupa odlučili smo popiti još jedno piće sa Zvonkom Karanovićem u Doge baru na Piazza Matteotti. Veliki nam je pjesnik pričao o svome imenu, i uopće o imenima, i o knjigama koje silno fokusirano piše. Odjednom se nasred trga pojavljuje putujuća umjetnica, skromna kostimirana djevojka s cilindrom u ruci, u tijelu gimnastičarke a s licem Gine Lollobrigide. Graciozno pleše pred prolaznicima i gostima restorana. Sjeti me Ivan, pa to je ista ona koju smo vidjeli u prvoj šetnji, blizu Brignole. I onda skopčam. Ta djevojka, to je Genova.

Spuštam se makadamom do slavne katedrale. A ondje skup prolaznih bića; ispred katedrale svetog Lorenza golubovi, ljudi i lavovi. I kameni su lavovi prolazni, a katedrala kao i svaka druga, manifestira eone. U ove se crkve za promatrača odvijaju čudne igre percepcije s lukovima i nizovima crnog i bijelog mramora, prave esherovske zagonetke i zavrzlake.

Ne vidjeti Rapollo! Jednoga smo se slobodnijeg dana složno namjerali s ručnicima na kupanje i to u navikani Rapollo. Negdje na pola puta uhvatila nas je kiša, pa smo na kiosku kod stanice kupili crvene kišobrane umjesto da se vratimo. Koračali smo na prstima, trudili se odgojiti oči na staroj kuli, na fasadama, morskim prizorima, ali uzalud. Rappolo kao da je izgubio sve od značaja, od šarma koje je imao kad su u njemu živjeli Nietzsche, T. S. Eliot i Ezra Pound. Nema veze, barem smo otišli na kavu s našim stručnjakom za Eliota koji je

upravo ovdje bio na kongresu o Eliotu i Poundu. Između dva snažna dima, stručnjak mi je otkrio tajnu da je Eliot volio boks. Od Rapolla ću se sjećati s radošću samo talijanskog sladoleda na maloj terasi uz more, šetnje uz melankolično prazne ležaljke i bazene pod kišom. A osobito naljepnica za 1 euro; na automatu uz šetnicu sve troje smo kupili dječje tetovaže naljepnice, predivne kičaste leptire, i zalijepili smo ih na ruke. Nismo razmišljali o nekad prisutnome Nietzscheu.

Posljednji dan i posljednje javno čitanje, stanica Nervi. Taj Nervi je sublimna, svečanija i čišća četvrt Genove. To otmjeno lječilište i mjesto bijega za mnoge slavne neurastenike ostavljeno nam je za kraj. Stigli smo lokalnim vlakom, i ubrzo našli hotel s prostranom terasom i nešto publike, a voditeljica je već čitala najave praćena svirkom na nekom čudnom tanjurastom instrumentu. Kao da sve oko poezije ovdje mora biti dvorski otmjeno i neobično. Pomalo staromodan koncept.

Nakon luksuznih čitanja zaputili smo se mediteranskim raslinjem natkriljenom šetnicom uz more, dugom dva kilometra, tzv. Paseggiatta Anita Garibaldi. S uzane staze nad plažama i morskim stijenama pogled seže sve do poluotoka Portofino.

Koračajući tlom letimo i ne stajemo sve dok ne dođemo do carstva čempresa, do odmorišta njegovanih, raskošnih vrtova. Gubimo se stazama u tom aromatičnom svemiru odijeljenom biljem od svake grubosti. Ipak, i u njemu vrijeme neumoljivo prolazi. Iako ne čujemo njegovu buku i ne vidimo ga, kao inače.

Pada mekan sumrak, zvijezde se luče na koži neba. Leon i ja lovimo fotićem pun Mjesec između dvije palme, smijemo se tom žutom zrnu. Ne slutimo da su svi posjetitelji otišli, da smo ostali sami i zaključani u vrtu. S upaljenim krijesnicama. U šutnji se radujemo rojevima krijesnica, kao da nam je neko čudo poslalo djetinjstvo u sitnim svjetlećim kukcima. Srećom, sa svom revnošću spasitelja, mladi Talijan iz organizacije s licem i držanjem fratra, shvaća ozbiljnost situacije i odvodi nas negdje u tamu izlaza. U nekoliko navrata nas je požurivao u pokušavanju da nas izvuče van, bezuspješno. Kao u filmovima, u zadnji čas smo uspjeli nekako naći izlaz, pomoću tajanstvene plavuše koja je naišla. Kao ljudska krijesnica. Moja je sreća što nismo previše kasnili na čitanje. Sjela sam na jednu od stolica ispred svečano

osvijetljene saracenske tvrđave, i čekala svoj red s pjesmama u ruci. Naravno, razmišljajući o krijesnicama i čarobnom parku.

Parchi di Nervi je park koji je nastao od nekoć samo plemstvu dostupnih vrtova Ville Grimaldi, Ville Gropallo, Vile Serra. Ozračje sanjivog luksuza i noćnih bajki s čarobnim otrovnim, mudrim biljem nije uspjelo uništiti ni ovo naše digitalno doba.

Kao romantičarska priviđenja, iza najljepšeg lišća i granja naziru se sve sama romantična zdanja iz 19. stoljeća. Osim stotinu vrsta ružičnjaka i visokih, vitkih palmi oči vesele oblici svakojakog tropskog, egzotičnog raslinja. Nije čudo da je Nervi bio svojedobno kulisa za najveće baletne svečanosti svijeta.

Ipak, govorena poezija nije balet, uistinu je ponekad duhu dosadna, osobito kad se čita na nerazumljivom jeziku spojenom s neuspjelim pjesmama. Mikrofon svašta trpi. Babilonsko čitanje uz pokoje maratonsko prenemaganje traje u gluhu noć. Opet organizacija škripi, nema dovoljno automobila za ponoćni povratak, nema broda, nema helikoptera. Nemamo se kako vratiti. Povučena i tajanstvena, Genova nije lako dohvatljiva, ne možeš je tako lako imati. Motamo se pustim mini-kolodvorom, čitamo sporo i pažljivo red vožnje kao nečije krvne nalaze. Nisu dobri. Pa ipak. To nije tako loše. Opet ta fina nesusretljivost, oporost.

Iz kombija kojim upravo odlazi organizator C. Pozzano vidi se kako Leon, Ivan i ja sjedimo na klupi kraj tri visoke palme, pjevamo sami u noći i čekamo posljednji vlak za Genovu. Sretni.

POHVALA SJEVERU

Motreći me sa strane, ništa se posebno ne zbiva. Naoko samo skitam satima u bezazlenoj vanjštini turista na dekstrozi i Red Bullu. Hodam samo naoko pustim ulicama Stockholma, a zapravo osluškujem tu punu prazninu prostora. Velik je ovdje Sjever. A Sjever šuti. Ne samo zato što tamo nema mnogo ljudi. Sjever šuti, jer ne mora progovoriti ni riječi da bi bio magnetičan. Šarm juga je u buci, vici. Svisoka, Sjever nam se tajanstveno osmjehuje, pokazuje zube od savršenog leda. Mudrost permafrosta dublja je od mudrosti sekvoja. Na Sjeveru ne vladaju prvenstveno ljudi. Vladaju moćnim porukama zaoštrene metafore prirode; dani i noći prevrnuti, kao prvi čamac svijeta. Polarni dani i noći, crni dani i bijele noći... Dan ne gleda, kao u nas, na dva oka, jedno crno drugo bijelo, već je jednook. Jednoznačan. Jasan. Sjeverni dan je okrutan; svom silom oštru bijelu svjetlost upire čak i u ponoćne šetače, a kad je sjeverna noć, nema ni hrabre munje da je poslijepodne rasvijetli. To je neka zasljepljujuća i istinska jasnoća, radikalnost naravi svjetla i mraka. Bespoštedna priroda kojoj čovjek, sa svojim ritmovima, nije ni u perifernom vidu.

Početak je studenoga u Švedskoj, a kraj moje ljetne pregrijanosti. Kraj nateklosti od mutnih i bljutavih planova i nada, baš kakva je ona izmučena voda u plićaku gradske plaže. Švedska kasna jesen; to je dvostruka, podcrtana studen koja istjeruje svaki suvišan detalj iz okoliša. I iz srca. Pogledu ostaje samo nužno; fine zgrade, stabla, ljudi. A i ljudi svojim vitkim stasom i providnom kožom nalik su tom mjesecu studenome. Gotovo bijela kosa nalik je siječanjškome suncu. I da, ljudi Sjevera su oduvijek bili jaki, ali ne kao slavenska psotka, već kao oštrica mača. Elegantnih i ozbiljnih kretnji punih dostojanstva, svečani poput same riječi *sjever*.

Da, osim stanara planina, šuma i pisaca kriminalističkih romana, u Švedskoj žive zaista tvrdoglavo lijepi ljudi. I ta sjeverna ljepota bi trebala biti prva i dovoljna atrakcija za svaki turistički vodič po skandinavskim prostranstvima. Centar, trebalo bi odmah na prvoj stranici bedekera u kurzivu ispisati: *U Stockholmu je Svjetski centar lijepih lica*.

Te sam nedjelje, možda i više od druženja, kave i skupih ručkova sa stranim pjesnicima, željela nekoga od tih vilinskih primjeraka *uhoditi*. Zapravo pratiti; mučiti se kao detektiv po mostovima, širokim ulicama u neupadnom motrenju velikog akvarelnog mozaika, u

portretnom obilju švedskih lica. Motriti kao da su ta lica živi spomenici, umjetnine, najvažnija gradska znamenitost. I više od znamenitosti.

Hodam, ali sve jači vjetar mi ne da; runi mi, tanji kosti iglama svoje brade. Vjetar Sjevera mizantropski rastjeruje obične ljude, briše od mesa kraljevske ulice. S čime usporediti takav ljubomoran, opor vjetar? Svakako s nekim ostarjelim, lijepim i narogušenim bićem. Ovaj štokholmski vjetar kao da je gonjen duh neke stare namrštene klizačice; kliže i noževima nam siječe dlačice lica, struže šminku. A ja bih se, kad sam već u glavnom gradu lijepih ljudi, rado zaljubila u nekog introvertiranog, osjetljivog prolaznika... Možda šetača. Pjesnika. Trkača. Svakako ne sjedača.

Jer što žele svi ti sjedači? Svakako ne promjenu, potresenost izmjenom prostora. Trkači ipak nešto izazivaju. I po ovakvom neljubaznom vremenu poneki usamljeni trkači ledenim gradom sijeku zrak, uzvraćaju mu za udarce, ponosni s tananim slušalicama u ušima. U ekstazi grčeva mišića trče u tu neku bestjelesnu slobodu kao sjeverni bolidi, vitka koplja u blještavim trikoima. Sve se na njima kreće; samo im lica mirno i fokusirano stoje, kao da odbrojavaju sekunde do neke unutarnje eksplozije. Znamo što je posrijedi, to je sportsko opijanje. Ne samo zato jer nema alkohola. Već jer je kinetika najjača droga.

Pored moga tijela u šetnji protrčala je vitka mlada žena. Pišem joj kasnije u hotelu.

Lijepa si, svoju si plavu kosu skupila u konjski rep i galopiraš gospodskim Ostermalmom kao grlo engleskog punokrvnjaka, trčiš kao da si doručkovala tenisice Usaina Bolta. Tvoje tijelo iznutra pjeni, črčka, u stanice se otpušta endorfin, leptin. Pucketaju mjehurići, krv se vraća i teče, nalijeva se u bačvici tijela kao sok od grožđa, u ritmu tvojih nogu srce pumpa crvenu rijeku i tuče u bubanj života, u organe. Trčiš, trčiš, spuštaš se niz nutarnje brzace, slapove, u pjenušac limfe, likvora, hormona, u vrenje pod kožom. To je sve brža igra spajanih, sudaranih molekula... I odjednom, bum, kao čep šampanjca, nešto je finoprsnulo u tijelu. Upala si u trkaći trans, tijela kao da više nema. Tvoja se mreža žila spaja s cirkulacijom, s mrežom grada. Naoko si samo mokra trkačica, a ti zapravo rastačeš u nešto eterično, opće.

I ja se rastačem u nešto opće i elementarno dok me slabo odjevenu šibaju elitni sjeverni vjetar i kiša. Nije ta bol od kiše neugodna kako možda zvuči. Možda čak i ima nešto otrcano a pogubno poetično, ma autodestruktivno poetično, rubno i gotovo riskantno u višesatnoj šetnji po jakom vjetru i hladnoj kiši uzvišenim gradom. Neka skora upala pluća, mada ne ona

od koje mi je tako glupo umrla prijateljica. Glup rizik da ti tijelo osude bijesni i odlučni sjeverni elementi na mini-slom, na opću upalu. U tom riziku je, naravno, ona dobra bol borbe, sportske upornosti, revanša. E nećeš. Neki inat što ga imaju i sve dramatične ljubavne veze. Ovaj te protočni i rafinirani grad, pomoću otpora naglih okuka i vjetra, pustih parkova i pedeset sedam mostova, na svoj način izaziva, razbija i razumije.

Ne znam zašto, ali štokholmska kiša svojom sjevernjačkom odrješitošću kao da ponajprije ispire s kože sve taloge propalih ljubavi. Ali i lažne tragove svih onih slučenih, ali nikad sretnutih, nikad doživljenih, udahnutih i izdahnutih ljubavi.

Kako je i za očekivati, Sjever kažnjava nutarnju nepokretnost i mlakost. Bijući vjetar i hladna kiša na otvorenom najprirodniji su dvojni element za rađanje neočekivanih unutrašnjih promjena. Otkrića. Rastanaka. Takva kiša mora na neki oslobađajući način staru tebe oštetiti, gurnuti, pa da virneš što je tamo iza neke stare mlake i ustajale, a kobne rane. Ovakvo sjeverno nevrijeme ne dopušta ono turistički mirno, perceptivno oslobođeno uživanje u gradsku panoramu koja opija i tješi poput bajke. Recimo, udubljen i zanesen pogled na otok Riddarholmen s aristokratskim palačama, crkvama u kojima leže kraljevske kosti. Takva agresivna kiša ostavlja trag u srži kosti, tamo gdje je tvoja bit. Sva pozlaćena slava ulice Strandvagen prolazi u toj boli kao dim cigarete ili prah kokaina, dok izmračena gacaš uz dokove gdje se ljuljuškaju bijele brodice sa švedskim krunskim zastavama. Što sam ja bez svoga štitonoše u ovom stranom, sjevernom gradu? U ovom minimalizmu svega, samo trun smrle južnjakinje, anonimna ljudska maketa nošena nasumično ulicama nekom – iz dokumentaraca, priča naučenom – fascinacijom Sjeverom. Ovako nasilu smanjena na sebe, ohlađena, kao da sam ništa više od utjelovljene suze nekog neutješnog turista zarobljenog u namočenom gradskom vodiču.

Kad se sve presušilo iznutra dobro smoči i ispere, ostaje samo tvoje oživjelo tijelo u kretnji, i oči koje gledaju u druga tijela i kretanje. Kad se gradski kiša i vjetar smire, odjednom postaje vidljiva mekoća i plemenitost odjeće ljudi u dućanima, kafićima, galerijama. Oni neobjašnjivo jaki kaputi što ih nose neki Bjorn, Oskar, Astrid, Elsa, Olaf, Ingrid, Lars. I taj mutno svijetli obris velikih vrećica s božićnim nakitom i plemenitost finih prstiju u prolazu. Plemenitost atoma, jer oni većinom nisu više oni stari Vikinzi; oteli su se u ljevaonici stoljetne kulture odveć mišićavoj fizionomiji drevnih divova. Grijem se u predvorju Akademije, a Šveđani u dugim ravnim kaputima prolaze ulicama elegantno, kao vitke, tek izronjene školjke. Bijele, uglačane školjke iznutra pune golemih, sjenovitih prostora za razgledavanje. Dok tako

lagano hodaju, izgledaju kao da ih je u prolazu lako uhvatiti za tu njihovu nadsjevernu ruku. Ali uzmiču. I kao da se s njima moguće susresti – u oblaku mirisa *arabice* – za *kafferep* ili *fiku* samo slučajno i senzacionalno, bez prethodnog dogovora. Milost proboja zrake nečeg nebanalnog, kao kad nenadano naiđeš na rasplesanog leptira iznad betona i asfalta pred zgradom policije. Mnogi sjevernjaci izgledaju kao da su mjesečinom obasjani jezerski pjesnici, i da se kod kuće, nakon dugog posla, odmaraju u obiteljskome sefu skrivenome iza debele crvene zavjese. Svi su oni davno opjevani Hiperborejci, sjeverni narod koji živi sretno i u izobilju, a životni vijek im je najmanje tisuću godina. Zar nije? Poput svoga Sjevera, Šveđani su uglavnom bijeli, s malim mrljama fine tame. Zapravo, nalik su notnome papiru. Lica im, bez izuzetka, izgledaju kao prečkaste galaksije. Svi se kreću neraspadljivo, kao drevni junaci iz čijih se tijela – poput izdisaja – odapinju divne strijele na neprijatelja. Kad se smiju, vidi se, puni su bijelog vina sjeverne svjetlosti.

POHVALA VLAKOVIMA, OSOBITO NOĆNIM

Večer je kišna, čitam u sobi roman *Noćni vlak za Lisabon*, a u daljini se, nedaleko od stare ciglane, čuju vlakovi... Ili mi se čini. Tko ne bi, čitajući tu knjigu, uživao u glazbi vlakova, tih uzanih, teških i dugih, elegantnih muškolikih strojeva. Mislim na profesora kojeg u filmu glumi Jeremy Irons, i prisjećam se nekih svojih prijelomnih noćnih putovanja... Takva su najljepša. Moje je prvo putovanje u životu bilo u spavaćim kolima, u krilu moje majke Pere. Bila sam živa svega mjesec dana, tek komadić života u tom noćnom vlaku za Düsseldorf, i nisam se mogla radovati jutru u tom gradu gdje sam u jednoj od uličica i začeta.

Iz nešto kasnijeg djetinjstva rado se sjetim zelenih sjedala, zastora i atmosfere noćnog Marjan expressa i melankoličnog lica starije suhe žene pod zagasitim plavim svjetlom. Je li bila spisateljica? Čini se da se žene, osobito osjetljive spisateljice, najviše vole voziti vlakom i kroz prozor promatrati iza horizonta zapravo prizore svoga života, iz te svoje glave i u putu izmučene ukosnicama, maramama. To je i bila namjera one uberkul američke spisateljice Jenny Diski u putopisu *Stranac u vlaku*, u kojem, s vlakom i cigaretama, đira kroz cijelu Ameriku, ali zapravo putuje unatrag, u sebe, kroz reminiscencije i fine analize. Ta je Jenny stvarno putovala, dvoslojno putovala, i tako se oživljavala. OK, ne trebam podcrtavati da razumijem Jenny. I žao mi je što nas dvije vjerojatno nikada nećemo popiti pivo kraj zagrebačke pruge u podrtoj birtiji „Cug” kod Kluba željezničara.

Čak i kad sama sjednem za stol na terasi buffeta „Cug”, opet se ne uspijevam zavarati da mi vlak kreće za pola sata, da idem. Ne znam zašto, ali kad nikamo ne putujem, kao da je i sva ljubav u mome životu sjela, zastala. Usne mi se stanjuju kao vrijeme koje curi nekontrolirano i uzalud, nevino kao mokraćna djevojčica. Bolno sam svjesna da kroz poderane kućne papuče propuštam te divne, a tuđe, toliko strašno tuđe putničke noći. Te žuto istočkane noći na obzoru, iza prozora moje sobe, postaju nagrade onima koji večeras putuju, nude se kao duboke, sve crvenije čarobne cipele, a opet su plave i tople kao jestiva smola ili ikra svjetlucavih morskih životinja. Gore, visoko iznad noćnih vlakova, zvijezde se migolje u crnoj plazmi neba kao planktoni i gumeni bomboni.

Ako neki noćni vlak putuje na sjever, tada su oštre, iskrene zime u koje ulazi sigurno toplije za ruke živog čovjeka od tromo zagrijanog uzduha sobe. Nije tako hladno sve što je bolno

hladno. I nije svaka toplina ona koja ti treba.

I tako, u nepotrebno toploj sobi čitam na drukčiji, prozračan način topao roman *Noćni vlak za Lisabon*, a u daljini se čuju vlakovi... Ili mi se čini. Nije važno. Važno je da profesor Raimund Gregorius, nakon susreta sa zanosnom strankinjom na mostu u jednom danu ostavlja svoj dosadni, determinirani život i usred noći sjeda u noćni vlak za Lisabon. To se zove početkom dobre priče. *Vlak odlaska*, a ne povratka.

Od svih književnih klišeja i fraza, ako je to moguće reći za frazu, najljepša je ona: u daljini se čuju vlakovi. Ne samo zbog njih, zbog svih tih ljudi u njima. Svih tih prošlosti i budućnosti. Tko zna što će se sve u njima u nekoliko sati ili dana dogoditi. Nekada je to život, nekada smrt, nekada ništa. Neki jure, kao kristalima optočene sjekire s kugom prema dnu, prema svojim Kasandrinim mostovima, kao fatalni nagibni vlak za Split prije šest godina. Neki vlakovi u sebi nose svađe, vjenčanja, pljačke, čak i rađanja, kako to pjeva Arcade fire u ludoj pjesmi „Born on a Train”.

Kad stišam glazbu, čujem taj noćni zvuk vlaka sličan lupanju srca. Vlakovi, njihovo je glasanje lijepo i kompleksno kao jezik kitova. Onima koji ne putuju često to je glasanje neodgonetljivo. Tko može odgonetnuti taj čelični kлокot pun priče, vjerojatno netko tko upravo čita krimić koji se događa u slavnom noćnom plavom vlaku, *Le train bleu*, luksuznom francuskom expressu u kojem je, vjerujem, svaka žena nalikovala nerođenoj kćeri Agathe Christie. Ili ga može prepričati netko pjegav tko je u stanju smisliti cijeli dječji čarobnjački roman dok putuje vlakom, netko sa zarolanim, koturajućim imenom J. K. Rowling.

Za razliku od moje prijateljice Ivane, ne znam kako je to živjeti preko puta pruge. Ipak, nakon samo par turskih kava u njezinom stanu, čini se da je to pravo mjesto za život, odmah pokraj njegove metafore. Osluškuješ li vlakove, velika je šansa da ćeš razumjeti onu važniju, ljepšu prolaznost koja se toliko uzvišeno razlikuje od puke prolaznosti automobila, bicikla, pa čak i pješaka dolje na ulici, da ju je moguće opisati samo njezinom vlastitom glazbom, kloparanjem čelika. I ta je prolaznost ona koja oslobađa, okrepljujuća kao dobra rakija ili jaka juha.

Ne znam kako, ali u meni su, zajedno s tom višom prolaznošću, od prošlog rođendana utihnuli primordijalni ritmovi teških strojeva za prijevoz. Sve stoji na gluhoj provincijskoj stanici žmirkavih svjetala, a opet, sve bi istoga trena drsko krenulo, ostavilo neugodnu nepokretnost slike u prozorskomu okviru radne sobe, što stoji za nepokretnost sudbine. Poput profesora Gregoriusa, moje bi tijelo krenulo noćnim vlakom u neki dublji, važniji život na gradskom brdu iznad zaljeva, u neko sveto ispočetka puno čudnih podudarnosti, otkrića, sinhroniciteta. Slatko iscrpljeno nakon nekoliko revolucija, zatvora i progona, slave, djece, unuka i sličnog, doživjelo bi duboku starost u nekoj stranoj sobi visokih stropova natopljenom u *art deco* glamur s pogledom na bijela jedra u luci.

Radi se o mentalitetu dozvole. Da, kovčeg je u ormaru spreman, ali na mom radnom stolu nema dozvole za odlazak, putne karte, nema čak ni razglednice, makete zgrade Glavnog kolodvora, nema pištaljke, nema male figure željezničara. Čiju dozvolu trebam? Vjerojatno to znači da nema hrabrosti onog oživljujućeg neposluha. Svuda oko mene po kući samo neputničke siluete knjiga i bilježnica, a kraj desne ruke hladi se smeđi, hrđavi čaj *roibos* za putovanja u mjestu i gužva se na rubovima karta svijeta za peglanje zemlje u ravnu ploču. I svi ti posve predvidljivi poslovi i mjeseci ispred mene, u šinama tuđih očekivanja. Sve su moje vještine zapravo dosadne, građanske. Netko će reći da su svi poslovi oko vlaka isto tako dosadni, nema puno poezije kod posla kočničara, oko knjige naredbi, lokomotivske liste ili kontrole instrumenata. Ipak, morala sam se sjetiti iskričave hrabrosti moje vršnjakinje i prijateljice Aleksandre iz Bad Ischla, koja je nakon srednje završila školu za vlakovođu, točnije strojovođu, zaprepastila sve svoje znance i sad već više od desetljeća upravlja vlakovima vještije od muškaraca. Kao znatiželjnoj ženi i ratnoj izbjeglici, Aleksandri nikad u životu ništa nije bilo predvidljivo.

I baš me briga za ono predvidljivo i stvarnosno u tzv. stvarnosti. Iako se čini, kad se smjestiš u neki smrdljivi kupe, da je sve oko vlakova mnogo stvarnosnije, dosadno, banalno, pa čak i okrutno, da se u njima voze ipak najčešće šutljivi radnici i ona slavna pileтина u masnim plastičnim vrećicama, studentarija i učenici, musavi bekpekeri, ali i heroin, oružje, ilegalci, ljudsko roblje i ljudski organi, vlakovi su ipak uporno patetični, romantični kao i stari pjesnici koji u kaputima gledaju za njima. Zbog te divne otrcane veze pisaca i vlakova, voljela bih da svaki vlak u putnicima budi uzvišene priče, ili barem da izaziva snažan doživljaj, kao onaj iz jednog od prvih filmova na svijetu *Ulazak vlaka u stanicu* koji je silinom

rastjerao dio kino publike. Divno bi bilo, barem u svrhu poezije, da je svaki vlak karizmatičan kao da ga u noć goni neki ružičasti bič, žestoki vjetar novog života. Ali, istina je, mnogi su sumorni, šutljivi i česti kao mrlje opušaka i ispljunutih žvaka na podu. Nalik su ljudima koji ne vole slobodu i ne podnose promjene.

Ali kad ljudi žele radikalnu promjenu, čime sanjare da će brisnuti? Vlakom, jer vlakovi su stvoreni kao preludij u velike prevrate, rezove, za Andrijine križeve gdje se kao žile sijeku ceste, gdje ponekad neka naša otrovna ljubav mora umrijeti, iskrvariti na šine.

Osim za ostavljanje izrezanih repova iza željezničke rampe, vlakovi su idealni za uvlačenje u beskrajne meditacije o neočekivanim krajolicima, o ljudima koji su mijenjali svijet, o metafizici, ljubavi i glazbi. To može biti lagano tonjenje na dno uz klopanje, može biti unutarnji odron kamenja, ali i podloga za zapisivanje črčkarija koje vode do iznenadnih uvida uhvaćenih u crni notes na koljenu.

A tek velika ljubav, mogućnost presudnog ljubavnog susreta u kupeu ili u hodniku uvijek je izgledna. Prije više od petnaest godina dogodilo mi se susret u noćnom vlaku iz Splita za Zagreb. Visok i plav muškarac, pomalo nalik na Richarda Harrisona, bio je trgovac koraljima i nakitom. Ušao je u moj kupe, sjeo do prozora preko puta mene, i cijelim je putem poput zmaja na koljenima pridržavao poluotvorenu kartonsku kutiju punu hvarskih crvenih koralja. Neumorno smo brboljili o životu, glazbi, pjesništvu, propalim ljubavima svih osam sati puta koliko je trajala strpljiva masna pruga koja nas je upravljala iz najljepšeg morskog grada do suhe metropole. Slušala sam hipnotično njegovu eruditsku *spiku* i gledala u stršeće grančice žarkocrvenih koralja nalik krvarećim žilama i kapilarama dok se nabacivao duhovitim vampirskim pričama o svojoj bolesti krvi, trombocitopeniji, i svim ostalim detaljima njegova života. Uglavnom, autobiografski žanr. I sve što je bilo poslije među nama bila je jaka metafora tih koralja, vlaka, uzbudljivog putovanja kroz noćni krajolik.

To me dugo i kondenzirano udvaračko razgovaranje sjetilo da postoji, otkad je vlakova, čudesni lanac neprekinutih putničkih ispovijedi; tko bi mogao znati koliko je samo tisuća strašnih, augustinovskih ispovijedi ostalo lebdjeti u vagonima kao dim cigarete... Ne, u zraku aviona i broda nema te nervne maglice iznenadne intime, čudnih erupcija istinoljubivosti izazvanih tajanstvenim serumom istine... Jer, treba postaviti pitanje (čiji odgovor zapravo

nije važan), zašto baš u vlaku lebdi mistika suputništva s neznancima koji, čim prođu prva stanica i kondukter, pred vama, zajedno sa sendvičem, razmotavaju beskrajne životne ispovijedi, duboka priznanja, tajne? Dijeleći tajne i sendviče, uz prozore postajete čudna *onenightstand* braća i svećenici. Čar je u tome da se više nikada ne vidite.

Kao svaki profesionalni samotnjak, u stankama za kavu, iz radne stolice čeznem za oblicima svakog kretanja jačeg od obične šetnje, kretanja koje je predokus gubljenja kilograma na velikome putu oko svijeta. Kad nikamo ne putujem, ja sam ljudska ličinka, korisna sebi koliko i stilitima monaški stup. U sobi sam zaključana poput pisca francuskih romana, poput ovisnika koji se skida, proganja me ona dalijevska žena s deset ladica u tijelu. Postajem stablo koje rađa neke nevažne spoznaje, a moje tijelo zaboravlja na divnu neudobnost puta. Poput lunaparka za odrasle, noćni me vlakovi izdaleka mame slutnjom jarkih svjetala vagon-restorana sa zamišljenim, zaljubljanim konobarima, i vinom zalivenim stolnjacima na kojima je netko ostavio rukavicu s inicijalima. Ti su zvuci obrisi nekog drugog, gipkijeg, a opet čvršćeg svijeta, koji nabacuje čađu oko prozorskih okvira vagona, čađu dalekih lučkih gradova što putnike prlja obećanjem euforije daljine, kao med guste i debele daljine, gotovo geografske onostranosti.

Poput ulaska u dobar film, dok čitam knjigu, vlakovi me mame hladnim neonom osvijetljenim prozorima, čudnim zveckanjima, mašu mi lepetavim zelenim zastorima dok zaspalim putnicima iz šale zapliću ruke i vratove u zastore kao da će ih iz vica zadaviti. Kako se u snu može umrijeti u vlaku? U starom, dobrom Orient Expressu lako.

Sjetila sam se jedne bizarne zgrade prije dvije godine na putu za Sete na međunarodni pjesnički festival. Tko zna, možda se takve stvari događaju češće u zemlji egzistencijalizma, u Francuskoj, nego u zemljama pozitivizma. Kako bilo, vlak iz Pariza prema jugu nakon gotovo dva sata odjednom je stao usred ničega. Dugo smo čekali rješenje zagonetke, a onda nas je kondukter obavijestio da se u vlaku ispred našega dogodilo samoubojstvo. Čekali smo na pokret više od sata, dok profesionalci nisu došli na očevid i odnijeli tijelo muškarca koji se propucao u WC-u. Razmišljala sam o njemu. Je li bio mlad, prenačitan? Imigrant? Ili je bolovao od neizlječive bolesti... Da nije bila fatalna ljubav u pitanju, kao kod kolegice mu Ane Karenjine?

Sanjiva djevojka preko puta nas rekla je tiho da je to već treće stajanje zbog samoubojstva u vlaku koje je doživjela na toj relaciji, te godine. S razlogom sam se pobojala povratka.

Kad nikamo ne putujem, ja sam kao i svaki povratnik. I to je sad moje sitno zadovoljstvo, na istom smo. S tom putničkom knjigom u ruci, osjećam da s ruba grada, kao s ruba treće dimenzije, vlakovi otklizavaju nekako prelako niz tamno predgrađe s potleušicama u drugi, ugodno pust i mirisan svijet. Na zvuk pištaljke, odljepljuju se od kolodvora kao zadnje utjelovljene želje ostarjelih pustolova, a nakon nekoliko minuta poništene karte u jednome smjeru odlijeću kroz prozore kao djeca rascvalog maslačka na vjetru. I komu treba taj antiklimaks bumeranga, ta povratna karta? *The end*, kraj putovanja, kočenje, povratak u zastoj, gdje se i lišće u dvorištu Arheološkog muzeja jedva baca s grana. Ima nešto u tome da je kofer uvijek deblji i tromiji na povratku.

Noćni putnici, čekači vlaka i željezničari svjedoče kako lokomotive prodiru kao ljekoviti bodeži kroz salo tromih stanica, sve se tih trenutaka u ustajaloj atmosferi čekaonice uzburka, našilji kao plodna kometa, bozon, muško sjeme.

Stajanje, nekretanje izaziva dušobolju i kostobolju. U životu se ne smije zbog udobnosti puno stajati na nekim rubovima; treba samo šibati, huktati i ne davati povoda da o tebi Čehov piše u višnjicima neke provincijske rekvijeme. Na nekim dalekim kolodvorima, mrki vlakovi bježe iz zamki predugog stajanja, da se ne bi uhvatili u mrežicu za kosu onog sporog građanskoga života i ostali zapišani na nekom slijepom kolosijeku.

Nakon dolaska u stanicu, već nakon nekoliko minuta odlaze lako, bez puno oklijevanja, ispljunu isisane koštice kroz prozor i govore, baš kako bih voljela i ja u nizu pisati i ući u te riječi pune pepeljara ispod prozora, imena poput naslova romana i pjesama: *Intercity Alta*, *Indian Pacific*, *Eurostar Paris*, *Transsibir*, *Tundra express*, *Transcantabrico*, *Rovos rail*, *Maharajas' Express*, *Great southern rail*, vlak *Grande vitesse*. Da sam vlak, voljela bih biti Transibirska željeznica koja reže sedam vremenskih zona, vlak koji putuje kroz vrijeme...

A oni koji ne samo da putuju kroz vrijeme, već na magnetnim jastucima lebde iznad tračnica? Dugi, pupčanom vrpcom povezani levitirajući vlakovi u Kini večeras ulijeću u nove vrijeme-prostore sa stotine bundi, zamašćenih kragni, hipsterskih brkova, crnih kovčega i šešira, odlaze bez moje nabrekle arterije. Kako se osjećaju oni koji se voze letećim vlakom? Možda bezveze. Možda im nije do levitiranja. Ali ta magnetna levitacija čelika odvozi te brzinom od čak 500 km na sat iz nečeg prvog u nešto drugo. Ja volim brzinu, jer brzina u

sebi ima kvalitete odluke, krika, udarca šakom u stol. Neki su japanski i drugi međunarodni vlakovi brzi gotovo kao zvuk, brzi kao britve sjevernih vjetrova koje savršeno raskriljenih oštrica u širokoj noći odsijecaju sve izbeljene, tupe sjene.

I ja sada oko sebe bacam neku tupu sjenu, koju nema što izbrusiti. Čitam roman, i shvaćam da samo čitam sva ta slova kao statist priče, da ni u snu nisam ona tajanstvena lijepa žena iz romana koja općini profesora, žena u crvenom na mostu, i ne oblačim mantil za put, već svladana osjećajem dužnosti prema formularima, natuknicama svoga života, nastavljam stajati kraj prozora kao noćni portir svoje rutine. Izvana vjerojatno izgledam kao do stadija knjiškog papira problijedio noćni leptir. I što će mi sve te knjige u sobi, složene jedna do druge kao mauzoleji, spomenici nekoj tišini, čitateljskoj i spisateljskoj kartuziji... Nije čovjek jedini stvor koji šuti, ali je jedino biće koje usprkos jeziku šuti iz svoje slobodne volje ili njezinog lijenog nedostatka.

I nije taj čovjek, to ljudsko brbljavo *ja*, taj putnik uvijek centar svega svijeta, čak ni u putničkom vlaku. Osluškujem ne bih li čula kako vlakovi tule od vrtoglave sreće ulazeći sve dublje u sudbine i sanjarenja tih ljudi koje negdje odvoze, ali još se više nadam čuti, vjerno zamisliti kako usijecaju svoje gole čelične kičme u nešto plemenito neljudsko, u sjeverne šume, u planinske tunele, ili u guste crne šume juga, kao u crne svadbene torte šumskih odmetnika.

Znam, oštrice tih teških noževa u noćnom krajoliku čovjeku je teško uočiti, toj voajerskoj životinji neobdarenoj noćnim vidom. Taj elegantni prodor mašine kroz prostor vide i radosno pozdravljaju, kliću u špaliru samo grmlje, aromatična stabla, tise i borovi, terebinti, crnika što strše i njišu se nad nepomičnom zemljom. I mrki borovi, svi ti borovi što se drže kao neodlučni skakači nadvijeni nad morem u kojem je u modrini skriveno svašta tajno i važno, svo to sablasno dno s potonulim kostima, lađama iz svih ratova i svakog mira. Vlakovi idu kroz krajolik, gledani od krajolika.

Sva su ta stabla ljepša i važnija od mnogih bezvrijednih knjiga koje je čovjek tiskao na bijelim, poderivim ploham a njihove smrti. Srećom, *Noćni vlak za Lisabon* nije takva knjiga, u njoj je ubijeno drveće poprimilo drugi oblik i nastavilo živjeti, čak putovati.

Noć je meka i vlakovi diljem svijeta odnose ljude s knjigama u rukama, a sva su ta stabla uz prugu poput spomenika svakom posjećenom stablu. Spomenici ne samo srušenim stablima, već kao počasna straža ili uspravni vijenci – u svome radosnome miru – odaju počast svim pokojnim vlakovođama, čudnim bićima čije su ih umorne oči bezbroj puta, iza stakla, pozdravile.

POHVALA BILJKAMA ILI ZAVJET ŠUTNJE

Ptice po granama kao da nešto slave, duboku i svijetlu provaliju zraka. Ponekad, čak se kroz zatvoren prozor čuje snažan pjev. Pjev ptica. Ovlašan dodir neba. Duge ptičje jazz sesije smiruju, ti mali motori zvuka s nutarnjim sagorijevanjem. Osjeti se kako ljetni zrak – bez ustezanja – kipi od bistrine, prazadovoljstva. Ipak, ponekad je taj zatvoren prozor loš stražar ušiju. Čekići, bušilice, pile, varenje. Iako nužan, ponekad zvuk nečijeg fizičkog rada ima svoje stranputice, ode i do nevinih, pa pili živce. Recimo, posebno je strašan zvuk kosilice iz susjedova dvorišta; tako valjda zvuče jadni zaklani slonovi.

Bilo lijepi, bilo grubo, čini se da su zvuci svakojakih života uvijek tu. Ali nisu. Iako su rijetki, ima onih gluhih, pomalo tjeskobnih dana kad ne čujem nijedan glas, ni ljudski ni životinjski. Ne čujem se i ne vidim ni s kim. Kartuzija. Ili ono, svima poznato, gluho doba dana. Ponekad su to, osim noći, vikendi. Nesvjesna tišine, samo čitam i pišem, plutam kao u moru bez otoka. I ta me duboka gluhost, nalik odrazu lica u dnu dubokog crnog lonca, odjednom – dok posežem za kavom – preplaši snagom svoje tvrde čarolije. U naletu panike da ću potonuti na samo dno tišine s kojeg nema povratka, brzo palim radio. Ustajem, plešem i pjevam. Ili nazivam prijatelje po abecednom redu. Želim dati uhu *fast fooda*, čuti bilo koji živi glas, pa makar i neugodno škripav, otegnut ili ravnodušan. Ne moramo pričati o Todoriću, Madonni ili Kantu. U gluho doba dana nečiji glas je potrebniji više od vode, od svjetla. Ponekad mi se čini da se sve doživljeno želi ugurati, procijediti u glas, u zvuk. Jer ispušten zvuk prazni, oslobađa tijelo. Odatle vrisak. Odatle smijeh. Dozivanje. Lavež, cvrkut, siktaj. Sve želi pretvoriti barem mali dio svoga zatvorenog bića, barem na tren, u rezonantnu jamu iz koje u svijet naviru bujice glasova. Dodekafonija. Ponekad i buka. Hihot. A ponekad i tupa, neugodna šutnja.

Ni kartuzijanci ne šute stalno. Ni gluhi. Sve što je živo, želi se glasati da ga se čuje. Ali tko živi, diše i pritom cijeloga života ugodno živi u nekovrskom Zavjetu šutnje? Biljke. Od svih živih bića, jedino biljke dostojanstveno, opušteno šute. Kao da su se dogovorile da ni hrast neće ništa reći. No ta biljna šutnja nije ona koja se čuje ili koja smeta. Ta je šutnja u svojoj naravi podrazumljiva i lijepa, ali iz nekog razloga, čini biljke nezanimljivima kad se dosađujemo. Odatle većina ljudi, iako u čekanju zuri na nekoj zamusanoj stanici u mobitel ili tek neku točku, ne primjećuje stabla, cvijeće, grmlje. Svu zatravljujuću ljepotu i slavu biljke. Nemam drugog objašnjenja. Kao da duboko kontempliraju, biljke se, ako ih ništa ne pomiče, ne okreću oko sebe, ne bježe, ne jure, ne love, ne napadaju međusobno. Ipak, svi znamo da

se unutra nešto slinavo, mliječno i tekuće giba, curi, kola, leluja. Nešto teče, pucketa, putuje, izmjenjuje se možda čak u ritmu klasične glazbe. Tko zna kakva se organska simfonija odvija u brezama, a kakva u borovima.

Ali nekad bi – makar posijedile – trebale vrisnuti! Ili čak zarikati. Zašto biljke, i kad ih grubo čupaju, sijeku, svakojako zlostavljaju, uporno – barem ljudskim ušima – šute? Zašto su gradska stabla, kad u njih netko urezuje srca i inicijale, stoički otmjena kao batleri ili kao kraljevska počasna straža. Možda odmah opraštaju nestašluk ljudi ili to shvaćaju kao *kul* tetovaže. Možda se na neki način ipak požale nekoj bukvi do sebe, preko SMS-a korijenja. Ipak, pročitala sam u nekom prirodoslovnom časopisu da biljke stvaraju ultrasonične zvukove – nešto slično panici – najviše kad im prijete umiranje zbog nedostatka vode. Inače stoički podnose sve. Neki biljkama puštaju klasičnu glazbu, najčešće Mozarta. Čak postoji i tehnika nazvana *sonic bloom*, tretman pjevom ptica da bi biljke bolje rasle. No bi li biljke izvodile – da mogu muzicirati, pjevati – isključivo Mozarta i klasičnu glazbu? Da mogu pjevati ili svirati, bi li nevine visibabe mumljale Chopina? A ruže i makovi Carmen? Bi li palme pjevale serenade, balade, a orhideje izvodile refrene Lize Minnelli. Naravno, borovi pjevali božićne, a kaktusi repali neke oštre rime? Ili derali punk? Ove su asocijacije previše predvidljive. Postoji vrtlar koji tvrdi da biljke vole *heavy metal*.

Pustimo nagađanja. Odakle ta opća tišina flore? Tko im je zatvorio usta? Ili je to posve pogrešna formulacija. Ne, nisu one s neba ušutkane, ili je to plod kletve neke zavidne ptice, kiše, vjetra. Biljke su ušutkane odozdo, iz zemlje. Nijedna ne laje, ne pjeva, ne viče, baš kao i njihova mama zemlja. Mučaljivost ta i poniznost – na prvu – djeluje kao zeleni odljev bezuvjetne ljubavi. Simbol strpljenja. Kad kažeš *biljka*, kao da si rekao *tkivo mira*. *Utjeha*. Kao da si rekao *tiho*! *Psssst!*

No, u tom čudesnom svijetu flore nije sve ni tako ponizno ni pastoralno milo. Ne bi Isus bezveze prokleo neplodnu smokvu. Pretvarala se, gurala je kolegama užasno natapiranu frizuru lišća pod nos. Ili onaj golemi i smrdljivi cvijet sa Sumatre, Titan arum, koji se na latinskom zove *bezoblični penis* a koji se natječe u smradu samo još s raflezijom.

I da, ne šute sve biljke iz samozatajnosti. Kako bi ocrtale neka druga raspoloženja, ima biljaka koje tiho prijete. Neke čudno izvijene grane, oštri uzani listovi i biljke uvečer, kad se svjetlo spusti a sjene dignu, djeluju kao podignuti bodeži Lucie Borgie. Ili se naginju kao napaćene siluete Ane Karenjine. Ipak, čim sunce grane, sva ta noćna prijetnja nestaje. No neke su biljke i usred bijela dana, pod bljeskom ljetnoga sunca makabrično dramatične. I što sva ta opaka stabla imaju tako nevino izgledati? Sjetimo se zamamnog Stabla dobra i zla iz

edenskog vrta. Takvih je varalica na desetke vrsta. Recimo, otrovno a buckasto drvo *boca*, pa pankerska južnoamerička bodljikava palma, zavodljivo arhetipsko stablo koje kod nas zovu „mala jabuka smrti“, to jest Manchinel drvo s rajske Floride i Kariba. Čak i kad po koži padaju kišne kapi s njega, mogu izazvati opekline. Dakle, neka su stabla lijepa isto kako je bila i Snjeguljičina jabuka. Zračeći kao biserni pištolj, mirisni nervni plin, ukleta pljoska E. A. Poa.

Bura je očistila zrak, zove na šetnju. Sve izgleda kao da je otvoreno, nezatajeno, javno. Ljekovita bezazlenost ljeta. Šetam ponekad uz onaj dio zadarskog mora, s druge strane mosta, gdje je Maraska, uz niz starih aristokratskih vila. Raskošni i uređeni vrtovi, čipkasta vegetacija. Mnogi bujni grmovi kroz kovane kapije zovu da ih se dotakne. Tako ja tu i tamo dodirnom prstima slano lišće oleandra. Oprezno, kao što bih dotakla porub male crne rupe, da me ne odvuče u ponor svojih pora. Negdje sam pročitala da čak i udisanje dima gorućeg oleandra može izazvati velike smetnje. Sjetite se, listovi su oleandra elegantni, sjajni, nalik nauljenim strelicama, a na ljetnome suncu blistaju kao da nekom tajnom, svemirskom tvari pune skladišta pora. Cvijet oleandra je nevino zanosan, cvijet neke adolescentske vedrine. Dok nam se onaj cvijet smješka, ubojiti softver u žilicama listova osnažuje se za smion pothvat, za nečiju posljednju večeru. Neupadljivo miješa u žilicama otrov, i kroz našiljene antene listova cilja kakvog neupućenog, znatiželjnog turista. Fokusrano se sunča i čeka na žrtvu, osnažen strpljivim, nepomičnim pogledom obližnje kamene zadarske Sfinge.

Zamišljam kako neki senzibilni zadarski šetači, u sumornim šetnjama uz jesensku obalu, iz hira zaista pojedu list, dva. Ojađeni granicama ove naše zbilje, izazivaju muzi i sudbu. Nadahnuto i lako, kao da je taj prokleti list neki pramen Cvetajeve. A tek onaj tamnoplavi jedić? Njega sam umalo zaboravila, jedić zvan i pasja smrt, đavolja kaciga, a po Pliniju biljni arsen. Nedavno je – izvještavaju i naše novine – britanskog golorukog vrtlara ubio eto baš jedić. Zamišljam staru Agathu Christie kako bosa bere jedić, a srce joj lupa u petama. Čula sam da po nekim našim selima neprijateljima preko plotu prijete đurđicama. Susjeda, jeste li za čaj od đurđica? Jakog sam napravila. Detoks.

A što je s onim nježnim dušama koje – umjesto torti i krmenadli – vole jesti cvijeće? *Cvjetarijanci*. S ustima punim latica nevena, karanfila, krizantema, ruže i naranče. Ali ni tu nije sve jednostavno. Recimo, muški cvijet tikve je jestiv, ženski nije. Hm, ženski nije. (Podsjeća me to na sve one otrovne ženke kukaca čiji su muževi pojedeni njonje.) No, tko će ih živ razlikovati po spolu, osim po posljedicama. Poslije leša ostane samo botanička basna ili opomena onima koji ljepotu rado spoznaju ustima. Pitanje sa zeru otrova u sebi: Što je

zajedničko oleandru, pustikari i rakovom oku, bršljanu i krizantemi, Flamingovom cvijetu, đurđici, velebilju, koraljniku, tisi i azaleji, mrazovcu i bunici, ricinusu i hortenziji, Isusovu trnu i kukuti, jediću i božikovini, i samoubilačkom drvu?

Podmukao rad u tišini. Fatalna privlačnost.

Sve ove biljke divnih imena u svom neproničnom miru i šutke nude svakakve crnohumorne i nadrealne spektakle. Na primjer, otrov predivnog crvenog naprstka u žrtve uzrokuje zeleno vidno polje! (Možda se L. da Vinci najeo naprstka kad je slikao nebo iza Mona Lise.) Sve te biljke daju besplatno životinjama i ljudima posve jednoznačan zanos boja i mirisa, opoj ljepote i smrt. Zanos, ljepota, smrt. Tri stvari koje je, čini se, više od svog života i poezije, volio jedan davni bugarski pjesnik i revolucionar. Možda ne slučajno s lijepim botaničkim prezimenom, Yavorov. Veliki pjesnik simbolist i nesretni ljubavnik umro je mlad tako što se – za svaki slučaj – upucao nakon što se otrovao i to možda baš nekom od spomenutih biljaka. Iz kratke biografije ne vjerujem da njegova duša sada luta po bijelim, pustim, bezbiljnim grebenima onog golemog antarktičkog vrha – koji su godinama kasnije nazvali po njemu – vrh Pejo Yavorov. Pejo na Antarktici. Ne ide.

Sudeći po šarenoj biografiji, onostrani Pejo bi, čini mi se, za svoje trajno boravište, mjesto tišine i spokoja prije izabrao bujni, mirisni i opasni vrt. Neki otmjeni, pomalo zapušteni vrt pun ukrasnog grmlja što krije sjenke lica mnogih njegovih umrlih ljubavnica. Lutao bi među gredicama, a odmarao bi se tek u sumrak, pod krošnjom japanskog crvenolisnog javora, čije je lišće nalik na – pogodit ćete – krv.

POHVALA KIŠOBRANU

Prije nekoliko godina, mlada je plesačica, koja je te jeseni pohađala moju radionicu pisanja, prije sata ispričala pred polaznicima da me sanjala. Bila sam dječak koji je progutao veliki crni kišobran i polako umire od gladi i žeđi u ispražnjenom olimpijskom bazenu. Zajedno s kolegicom plesačicom koja je naišla, polegle su dječaka i jedva mu – povlačeći dršku kroz usta – izvukle kišobran iz utrobe. Ta me pričica pogodila. Jer te sam godine bila u nekim stvarima neobično kruta i suha, a da nisam znala. Tih sam dana napisala pjesmu „Progutani kišobrani“, i neko me vrijeme počelo zanimati sve oko kišobrana.

No krenimo redom. Proljeće, londonske ulice. Valjda je svima koji su bar jednom pošteno – onako londonski – pokisli jasno zašto je u Engleskoj pri susretu na ulici uobičajeno prvo porazgovarati o vremenskim prilikama. Možemo reći, *weather* je govorni tik i ritualna tema dana, kao i čaj u pet. Naravno, tamošnje su vremenske neprilike urnebesna pojava jer su u najmanju ruku manično-depresivne. Divljaju kao da imaju izmučenu ljudsku narav.

U jeku jednog davnog proljeća, prije večernjega nastupa šećući s kolegicom pjesnikinjom S. londonskim ulicama – upravo zbog tih istih vremenskih prilika – postajem neugodno svjesna egzistencije kišobrana kao stvari-po-sebi. Mogla bih reći, kišobrana kao takvog i ovog moga u ruci kao – nikakvog. Bizarno je što mi se svijest prisilno zavrtjela oko tog glupog predmeta a ne velegrada. Svojom aluminijskom mrežom, poput pauka, kišobran me krio i krao, od velegradskog šarenila prolaznika, od sjajnih izloga i gustih nizova viktorijanskih znamenitosti. Ljuljam se na potpeticama u luku napete pažnje – poput kormilara – s tom batinom ispred lica, a ispresijecani kraćim stankama sunca, londonski me kiša i vjetar pošteno tuku. Točnije, udaraju me divljački, bodu i štipaju po cijelom tijelu, šibaju tolikom silinom kao da sam im nešto gadno skrivila. Ipak, epski se boreći i s kišobranom i s olujom, postala sam svjesna smiješne panike i nevažnosti turističkog *razgledavanja* – a osobito suvišnosti, jada i neke vrsti laži svoga malog kišobrana. Sićani kišobrančić se izvrtao na drevnom otočnom vjetru, smrtno grčio. Zapravo, bio je daleko jadniji od mene pred naletima vjetra. Na koncu, ja sam štitila njega od nevolje, a ne on mene.

Nakon dva sata pješačenja dugom alejom uz Hyde Park moj je kišobran naposljetku junački

pao. Izlomio se i srušio na asfalt, kao i moj *turizam*. Časna smrt, ili se to meni samo čini. Možda prije kukavički, kao rezignirani kukac. Ipak, što je to mali kišobran za par eura u jednom olujno ljutom i kapricioznom Londonu? Smočen do kože, turski pisac Mehmet Murat İldan, koji slavi kišu i kišobran kao oblike umjetnosti, dobio bi mi s druge strane ceste: *Lady, i slomljen kišobran bolji je od nikakvog kišobrana*.

A ako je kišobran tako pretenciozan i važan, zašto spada u one predmete koji nikad ne završe u nabacanoj starudiji na tavanu, ustvari koje je najlakše negdje izgubiti, slomiti, zaboraviti u vlažnoj kavani. Kao biće, kišobran je kalvinistički predestiniran da se izgubi. I prhko nestane iz naše svijesti. Kad smo kod bića najpodložnijih zaboravu, novinar i pisac Will Self za epigraf svoga romana *Umbrella* koristi upečatljivu Joyceovu rečenicu iz *Uliksa* o kišobranu i bratu. Zašto bratu? Mnogi možemo provjeriti na svojoj koži je li istina ta njegova tvrdnja: *Brata je lako zaboraviti kao i kišobran*. Vjerujem da tu ima nešto kainovsko.

Čini se da svaki kišobran nije samo sekundarni rekvizit oblačnoga vremena; njegovo tjelce s onim žicama i razapetim platnom ima gomile estetskih i bajkovitih upotreba te teorijskih ekstenzija. Iz tko zna kojih sve razloga, kišobran je čest motiv u književnosti, slikarstvu, kinematografiji, modi. Znan prizor: prazna čaša na vrhu crnog rasklopljenog kišobrana. Magritteov omiljeni motiv bio je baš crni kišobran; poznata je jednostavna slika s čašom vode *Hegelovi praznici* iz '58., a kišobran je – Hegel. Iznenaduje kako je nježan prizor – ona poznata fotografija – zaspalog Salvadora Dalija s otvorenim crnim kišobranom. (Skoro kao što je nježna i ona vječna *black umbrella* haljina.) Doista, ljudi oplemenjuju kišobrane; nema tog običnog, aluminijskog kišobrana koji ne bi bio čudesan i lijep u ruci dadilje Mary Poppins. Ili multi-praktičan kao čamac malog Iveka u neodoljivoj priči „Šestinski kišobran” Nade Iveljić. A da ni ne spominjemo filmski dirljivu, klasičnu ljepotu svih onih lirsko zaljubljenih, raznobojnih Cherbourških kišobrana u šik trgovinici s raspjevanom mladom Catherine Deneuve, na početku karijere. (Ta plavuša sigurno nije progutala kišobran.)

To su silni, slavom od zaborava spašeni kišobrani! Ipak, za vrijednost meditacije o ljepoti ne podcjenjujem nevažni, mali kišobran iz trafike. U njemu je puno neke neobjašnjive, male tuge. Bez sumnje, jedan od melankoličnijih prizora u Londonu bio je – nakon oluje – prizor pomora stotine malih kišobrana po prostranim ulicama. Posvuda po tlu razasuti mokri, polomljeni metalni kosturi. S vlažnih pločnika stršali su prema nebu slomljeni zglobovi žica

iz sićušnih krilatih leševa, kao zadnja molitva. Ili kao pobijedeni mali svemirski pauci Davida Bowieja. Pomišljam, ovakvu oluju ne bi izdržali ni oni najčvršći, od plemenitijih metala, skupi kao umjetno zubalo.

Zapravo, primjećujem da priličan broj Londončana ne nosi kišobran. Jer zašto ga povlačiti po rukama, kad često samo nezgrapno tetura u trci po metrou? Možda samo oni prolaznici, šetači željni stila i nošeni nekom neproničnom željom podsvjesnog, željni poruke, *stejtmenta*. Ali, što poručiti? Posve očekivano, rutinizirani frojdovci tvrde je kišobran simbol falusa stidljivo skrivenog pod svojim obodom. Rekvizit je to istodobno agresivan i svetački, stvar ujedno prijeteća i zaštitnička. Osim toga, sklopljen, kišobran izgleda kao uskliknik, a otvoren kao upitnik. Unatoč dojamu da je općenito nevažan, pokazalo se da njegov zaborav u tramvaju ili kinu u labirintskim semiološkim svjetovima može značiti mnogo više nego što stvarno znači. Znači li kišobran zaista uvijek nešto više od sebe, ako o njemu napiše čak i bezveznu rečenicu neki pjesnik ili filozof? Da se oko zaboravljenoga kišobrana jednog karizmatičnog filozofa mogu oviti cijele hermeneutičke gibanice, pisati doktorski radovi, dokaz je mali Nietzscheov fragment, obična nadrljana rečenica: *Zaboravio sam svoj kišobran*. Švicarski pisac Thomas Hurlimann, nadahnut Derridinim komentarima tog fragmenta, napisao je filozofski roman *Nietzscheov kišobran*, u transcendentalnoj kišobranologiji prateći filozofa u njegovim šetnjama s kišobranom. Odatle možda nije slučajno da zaboravljenim kišobranom počinje Kafkin roman *Amerika*. Ipak, meni se – u mojoj naivnosti – čini da sve ono što je važno kod Nietzschea nema puno veze s kišobranom. Da jest, valjda bi napisao neku Genealogiju kišobrana.

Ali i da jest, morao bi izmišljati. Odakle nam, iz kojih tama vremena, dolazi kišobran? U enciklopedijskoj natuknici stoji svega nekoliko praznih rečenica, ali tko je konstruirao prvi kišobran ne zna se. Franjevci vele – jezuiti. Odakle franjevačkim povjesničarima tvrdnja da su stari jezuiti izumili kišobran? Poznato je da su se iz reda isusovaca regrutirali matematičari, astronomi, liječnici, arhitekti, političari pa čak i hvatači i krotitelji zmija, ali ne i tvorcii kišobrana. Mnogo objektivniji povjesničari tvrde da je prvi kišobran izmislila neka dvorska glava iz drevne kineske dinastije Wei. Dakle, prvi kišobran je bio aristokratska ekstravagancija iza Kineskog zida. Izrađivao se od teškog, namašćenog dudovog papira, a umjesto današnjih metalnih žica, držale su ga žice od riblje kosti. Riječ je o tradicionalnom japanskom parasolu. Zasigurno je to bila lijepa slika; kad bi kineski car kretao u lov, sluga bi

iza njega nosio čak 24 kišobrana. Onako šareni, bili su bitku protiv ružnoće ubijanja i sive smole magle.

Začudo, pjevanja i filozofiranja o kišobranu nema mnogo. Naravno, postoji nešto pjesama o kišobranu među kineskim pjesnicima, recimo u Zhang Zaoa. Neobično, jer sama je riječ na engleskom potentna, aluzivna, jer *umbrella* dolazi od riječi *umbra*, na latinskom *sjena*. Od Johnatana Swifta nešto je više napisao Robert Louis Stevenson u eseju „Filozofija kišobrana”. Tu Stevenson tvrdi da je, osim što je civilizacijska tekovina, nošenje kišobrana znak respektabilnosti. *Kišobran je postao prepoznat simbol društvenog statusa*. Vjerojatno muški rekvizitarij, poput fine maramice i džepnog nožića. Ali i čarobnog štapa. U Stevensonovoj imaginaciji, vjerojatno se radi o onim prevladanim kišobranima s konstrukcijom od skupocjene kitove ušne kosti koja je gusta poput porculana. Zanimljivo je da ta kost ima upečatljiva akustična svojstva, i provodi zvuk bolje od cijelog kostura zajedno. Tko zna što se sve moglo čuti noseći takve kišobrane ulicama. Možda baš zahvaljujući akustici, John Gay se – u šetnji prisluškujući odlomke – mogao zabavljati ironijom i raznim parafrazama u poemi „Trivie ili o umijeću šetnje ulicama Londona”. Možeš se zabaviti, ali možeš li se opit kišobranom? Sigurna sam da je opoj i zanos kišobran mogao izazvati vrteći se hipnotično u raznim tradicionalnim plesovima i karnevalima. Sigurno je bilo zabavno spisateljici Gillian Hanson istraživati vezu između kišobrana, velike literature i onog subliminalnog, karnevalskog u društvu. A u trezvenim gradovima?

Naravno da je glavni grad zapadnjačke kiše i kišobrana London; prva prodavaonica kišobrana na svijetu otvorena je upravo u Londonu 1830. i dan-danas nosi ime koje ulijeva povjerenje, James Smith and Sons. U starinskom otmjenom dućanu, onako položeni u košare naopako sa svijenom drškom, duguljasti i ozbiljni kišobrani izgledaju kao neka staromodna proteza, zapravo starinska antena. Drevni nebeski štap za ruku džentlmena proroka, filozofa. Možemo samo motriti kroz narošene izloge kako taj davni kišobran, stari britanski djed polako i sigurno odumire, toliko različit u svojoj težini od ovih novih, post-današnjih, prozirnih i gotovo duhovnih bića. Čak futurističkih, čije drške svijetle u mraku, kao u *Blade Runneru*. Ili sublimnih a samozatajnih kakav je onaj prozirni kišobran u ruci Scarlett Johansson dok tumara ulicama Tokija u filmu *Lost in translation*. Nestaje i onaj poetski kišobran, velik kao neko jedro a bijel – kao oblak nad glavom – koji nosi Mariko Okada u filmu *Žene u zrcalu*, što je i inače estetski znak prepoznatljiv kod redatelja Yoshida. Samo

Yoshida zna što je taj kišobran. Placenta, zastor, uporna misao, neko sanjivo i ključno sjećanje?

Ako je tako lijep, višeznačan i koristan, zašto je tako sporo osvajao pragmatičnu Europu? Neko vrijeme sve što je valjalo, prvo je dolazilo u kraljevske i biskupske palače. Jednu je takvu rijetku, neobičnu napravu davne 1340. papi Benediktu u Firencu na dar donio veliki svjetski putnik i papski nuncij, Ivan od Marignollija. Unatoč papinom oduševljenju kišobranom, tko zna zašto se ipak taj mokri predmet želje na europskom tlu ipak nije ozbiljnije uvriježio. Nakon više stoljeća jalovih početaka, šira će proizvodnja kišobrana živnuti tek u osamnaestom stoljeću, i to zbog šarma papirnatih kišobrana koje su europski trgovci donijeli iz Kine u naše krajeve. Ipak, većina je muškaraca kišobran smatrala odviše feminilnim dodatkom vanjskoj pojavi. Zna se, muškarci trebaju nositi pušku, cigaru, mač, štit. I ta se jednospolnost zadržala do osamnaestoga stoljeća, sve dok se nije pojavio ekscentrik i filantrop, Jonas Hanway. Kažu da je bio prvi muškarac koji je neustrašivo pronosio kišobran nad glavom uzvišenim ulicama Londona. Naravno da je ispočetka bio praćen porugom svjetine, što mu je vjerojatno odgovaralo. Još je jedan pionir kišobrana iz Londona, izumitelj Sameul Fox. Samuel je tvorac konstrukcije današnjeg plastičnog i najlonskog kišobrana. Davne 1851. Osnovao je tvrtku Fox Umbrella Frames Ltd., koja je prodavala kišobrane po cijelom svijetu. Mislim da je već stoljeće kasnije njegov kišobran bio lik po sebi i na filmu. Glumac Gene Kelly u ekstazi raspjevanog plesa s kišobranom, u holivudskim dvadesetima značio je razmočenog, mekog muškarca po mjeri svake romantične žene.

No, za upućenijeg romantika veliki kišobran bi trebao podrazumijevati ne samo ljubavnu *zaštitu za dvoje*, već neku nejasnu, čak smrtonosnu opasnost. I taj pravi romantik zna da je kišobran zapravo oduvijek bio opasno oružje. Ne samo danas, kad se filmskom antagonistu Batmanu, ubojici Penguinu, od svih raspoloživih pljuca, u ruci uvijek nalazi kišobran – cijeli arsenal oružja u kišobranu – od eksploziva do oštrica. Magazin Daily Mirror – u izdanju iz davne 1902. – donio je upute ženama kako se obraniti od nasrtljivca kišobranom. Ipak, teško da je savjete tog starog članka imala u netom obrijanoj glavi Britney Spears dok je nekog *paparazza* – žestoko i u ritmu svojih pop poskočica – mlatila kišobranom. Ne trebaju upute, žene obrambenu moć kišobrana jednostavno intuitivno znaju, a posebno je to slučaj kod otmjeno uvrijeđenih bakica, za koje lopovi znaju da im i nije baš tako lako drpiti torbicu. Nije

kišobran samo oružje napada, već i obrane; prije nekoliko godina zbila se čak i *kišobranska revolucija*, i to u inače mirnom Hong Kongu, kad se tisuće prodemokratski orijentiranih demonstranata u protestu Occupy central branilo od policijskog plina i papar-spreja otvorenim kišobranima. Kišobran je mnoge obranio, stoga nije čudo da se u različitim oglasnicima i nesvjesno kišobrani prodaju kao oružje, puške: *prodajem kišobran ženski automatik 63 cm žuti, nudim kišobran automatik 54/8 Perleti 25384 muški, sklopiv*. Nije sve ostalo samo na ubojitom, militarnom žargonu, prelilo se u život. U ne tako davnoj špijunskoj povijesti dogodile su se itekako jezive *kišobranske likvidacije*. Naime, bugarski disidentski pisac i novinar BBC-a, Georgi Markov, ubijen je u Londonu 1978. od KGB-a nekim paklenim kišobranom za ubijanje, koji je imao mehanizam za ubrizgavanje otrova ricina. Njegov bugarski kolega, novinar Vladimir Kostov, doživio je isti otrovni ubod kišobrana u Parizu. Kostov je preživio, ali u noćnim, tajnim koracima iza sebe, dok mu po kišobranu tutnja kiša, Kostov od tada sigurno može naći izvor paranoičnih maštanja. A na pogrešnome mjestu iznenada otvoreni kišobran može poslužiti i kao uzrok neželjene smrti. Od progutanog i u želucu otvorenog kišobrana umro je poznati kanadski gutač mačeva. Ono što je plesačica sanjala za mene, njemu se zaista dogodilo, ali nije bilo nikoga da ga spasi. O njegovu je grotesknom usudu svojedobno izvijestio British Medical Journal, zabrinut za čitateljstvo koje guta mačeve i kišobrane. A jedan od originalnijih i mističnijih napadača na predsjednika Kennedyja, takozvani tajanstveni „Čovjek s kišobranom“, bio je ubojica s kodovima i simbolom mučnih tajni. Naime, tajanstvena je prilika viđena tog izrazito sunčanog dana kako otvara kišobran i njime izvodi neke pokrete baš dok je prolazila limuzina sa žrtvom. Navodno je, po političkim gatanjima, kišobran bio simbol popustljive politike prema Hitleru, koju je Kennedyjev otac podržavao tridesetih godina. Dakle, u ljudskoj glavi kišobran može svašta predstavljati, kao Rorschachova mrlja.

Vesna Parun sigurno nije progutala kišobran, kao ja. Dapače, ona je njime vitlala u obračunima. Zanimljivo je kako je za jednu našu veliku, mudru i luckastu pjesnikinju muški kišobran bio moćan objektni korelativ, puna metafora. Danas je ženski kišobran u muškoj ruci jednako rječit kao i muški kišobran u ženskoj. U ove je naše pjesnikinje kišobran poslužio umjesto srednjeg prsta ili najobičnije batine. U polemičnoj knjizi proza *Pod muškim kišobranom*, pjesnikinja Vesna Parun svojim je iskustvom dojmljivo posvjedočila o nekom univerzalnom stanju stvari. U govoru o ženskom iskustvu stupanja na mačadinu književnu scenu poslužila se kišobranom:

Netom stupih na tvrdo zemaljsko tlo, kraj mene se odnekud našao i taj amblem muškarčeve ovozemaljske biološke i antropološke nadmoći. Nije se našla ni sablja ni puška, i odmah se moglo znati da ratnik nisam i da – iako pod Marsom rođena – neću prva zapodijevati kavgu. Nositi ću sa sobom, umjesto batine, muški kišobran i rastvarati ću ga kad god se crne oblačine obzorjem nadviju. I jer sam žena, bit ću zbog tog rekvizita – svjesna sam – smatrana ne samo ekscentričnom i luckastom, nego će se i moj trnovit ženski, da, upravo beznadno ženski povijesni put priviđati kao hrpa nereda i proturječja.

POHVALA VODI

U srcu mora dubine se stvrdnuše.

Izlazak 15,8

Dan je bio vruć, ali u plitkom kristalnom moru nedaleko Splita nije bilo nikog. Čak ni odraza moga samosažalijevanja. Sjele smo za prvi stol na terasi kafića uz obalu, i, unatoč moru, bila sam nervozna. Ali ne i Doris. Splićanka Doris ima lijepe pješčane oči, pješčani sat položen vodoravno. Gleda me, njezine mi oči brišu uske granice tog dana. Da istjera moje strahove za sutrašnjicu, priča mi o borbi protiv snažnih krakova vremena, da se treba izmaći i živjeti u sada. U Stobreču more je beskrajno, plitko i mirno kao pista, nebo slijeće svake dvije minute, galebovi umireni čuče na površju, ti utjelovljeni oblaci. Sve je mirno i poravnato kao stolnjaci pred veličanstveni smak svijeta.

Dolazi visoka, mlada konobarica s modrim očima tog plitkog mora, ukošenim kakva je i bijela santa Ledo šlaga u kavi, tog utjelovljenog srca djece. Sve je oko nas bijelo ili plavo. Pod suncobranom sjedimo u – za taj tren – nekoj nerazrješivoj vezi, Doris mi velikodušno daje taj sada, ja taj trenutak primam kao biljni bombon protiv svjetskog kašlja. Popila sam dvije čaše vode, koje mi je konobarica natočila iz slavine. Ta je slavinska voda stara oko 4 milijarde godina, ali to se ne vidi, jer voda ne živi u prošlosti. Eto lijepe misli o bezbrižnosti. *Upravo sad prolazi trenutak u vremenu! Moramo postati taj trenutak!* zapisao je P. Cezanne. *Tko ide za sutrašnjicom, zanemaruje današnjicu,* rekao je Augustin. Umirena spokojem svoje otmjene prijateljice, počinjem plutati u novoj plavoj haljini na površju poslijepodneva, i na moje je lice napokon počelo slijetati nebo. Izašla sam iz tamnice vremena.

*

Nekoliko dana kasnije, u zenitu ljeta, a minutu prije nego sam krenula pisati ovu pohvalu vodi, popila sam na terasi sućidarskog stančića valjda litre vode. Kao nektar s neba. Volim vodu. Ali što ja imam dodati o vodi, pa koliko je već iscrpnih i poetičnih knjiga napisano o vodi? I u toj mojoj pohvali neizbježni su propusti, izostavljanje bezbroj važnih činjenica. I što mi kopneni sisavci uopće znamo o vodi? Pijemo je, kupamo se u njoj, kisnemo, znojimo se,

plaćemo je, pa ipak, kao da vodu i njezino tkivo duše ne razumijemo. Navodno, izložena različitim melodijama, čak mijenja molekularnu strukturu. Tko zna kakva je to posrijedi božanska tajna, a mi u nju zabadamo zastavu, branu, cijenu, prelako se njome razbacujemo uokolo, mislimo da je manja, samorazumljivija od nas. Uskoro će nam biti kao suho zlato, rijetka i skupa. Jer ona nije pohlepna kao mi, u vodu se ne mogu podvaliti algoritmi dobiti naših računala, one kopnene dijalektike cvrčaka i mrava. Ona ostaje u sebi slobodna.

No, da se vratim onoj jednostavnoj sceni prigradske terase i vode. I tako, usijan zrak titra nad asfaltom, vruće je, strusila sam već petu čašu punu obične, hladne vode. I s tom vodom popila to *sada*, kao slasnog crva. Nekako svjesno. Kao da čitam vodu. I što piše? Piše da *ovdje* i *sada* imaju osobit okus svedopuštenja. Kao prazan papir i olovka. U pitkoj vodi, naizgled, kao da nema baš ničega. Ali može biti svega. Na primjer, radosti onoga koji je bio pregrijan i žedan, pa se napio.

Nekom neistraživom mudrošću Tvorca, sam temelj života, voda, posve je lišena mirisa, boje i okusa. Tek ponekad nas nagrade nijanse dubina plavičasto prozirnog, sivog ili bijelog koje nose kiša, para, magla, snijeg. U vodi nema nikakvih brazgotina vremena, otisaka ljudi. Ni kriptičnih zapisa prošlosti, nema naznaka budućnosti. Nema ni onih vrtoglavih prirodnih ciklusa, poznatih refrena kao u drugih elemenata. U njoj očito miruje ta neuhvatljiva i mirna molekula slobode, nešto od neizrecive vedrine vječnosti. (Je li *nešto od vječnosti* uopće kategorija vremena?) U vodi je rastopljeno kao šumeća tableta to neshvatljivo *sad*, isto koje postoji i u Stobreču i u Južnom kineskom moru. U vodi nema one nategnute dinamike prolaznosti i anatomije vremena. Njezina je dijalektika posve druge naravi. I njezino je vrijeme druge naravi. Od koje stvari uopće načiniti najtočniji sat u prirodi? Klepsidra, vodeni sat, nije pravi sat. Kao što to nije ni pješčani. No kao što postoji sunčani sat, tako u sjeni nečeg drugog živi onaj sporiji, onaj od praha, pod lišćem, dubok i skriven kao korijen naših palucavih jezika, onaj i od najcrnje noći tamniji sat. Prah. To je ona masna zemljana ura, važna za ptice, vukove, lisice i ljude koji sade bilje, žive od ploda zemlje. Kako starimo, tako se sve više naginjemo tom tvrdom, tamnom satu u koji – u epilogu života – liježemo. Kao osušen plod. Jer voda nam od rođenja pripada, klokoće u nama dok smo živi, kad umremo, vraćamo se, odjednom isušeni, ravno zemlji u usta. A voda u ožalošćenima brizne van na oči, u suzi i plače za nama. Voda postane podloga boli, suza, jedan od najdivnijih oblika vode, odmah poslije rose i pahulje.

*

Ležim na plaži podno Marjana. Motrim tirkiz mora, taj goli mir. Voda nema neurotičnih hirova atmosfere, i zato, ako možemo tako reći, voda je predvidljiva. Nije posesivna, ponizna je, u nju možeš s lakoćom gledati s pržine, s vrela tla a da te ne vuče na svoje dno, da te utopi. Nema u nje zasljepljivosti i nedodirljivosti kao u vatri Sunca, nema zasljepljenja spektakularnih baklji. Ili groznice rađanja i venjenja, gnjilog crnila tla. Osim toga, voda uglavnom nije prevrtljiva kao zemlja; zemlja ima svoje mučne, dramatične i ekstatične smjene godišnjih doba, svoju plodnost ili jalovost iza suše, svoju oporu i zabavnu bipolarnost. Ali kao da nema puno izravne veze s nama, kad ogladnimo ne stavljamo na tanjur pire od pijeska ili odrezak od zemlje. Ili kad obolimo, ne idemo na zemljane terapije (izuzetak je ljekovito blato), već u toplice i na termalne izvore.

Kad smo načeti svijetom, voda nas liječi i proljepšava. Rosu su djevojke prije utrjavale u kosu za jačanje vlasi. Poznato je da bosonogo hodanje po jutarnjoj rosi liječi gljivice na nogama. Svježe otopljena ledena voda je lijek protiv suvišne masti, pretilosti. Malo je poznata osvježavajuća masaža *snježnom vodom*, kao i terapijsko trljanje morskom vodom za krvotok, liječenje olovnom vodom (oblozi kod udaraca), bornom vodom, srebrenom vodom (u vodu se spušta vruće srebro), oblozima destilirane vode, silicijskom vodom kod gripe, reume, želučanih tegoba. Tu su, osim vodotermoinhalacije protiv virusa, i razne učinkovite parne kupke za lice i za uši, za genitalije, pa vrući parni oblozi, primjena morske pjene protiv kožnih bolesti, ljekovite medno-pjenaste kupke, biserne kupke, terapije pjenom koja nastane na leđima konja nakon jakog trka, takozvani *konjski sapun*. Meni koristi post vodom. I plivanje u velikim, praznim bazenima.

*

Oduvijek sanjam bogato i živo, čudesne krajolike u jakim bojama. Sanjam najčešće vodu, i to brze rijeke i razna mora. U mojim putničko-mističkim snovima čak i Moskvu i trgove Rima oplakuje magično more. Ili nepostojeće utvrđene mediteranske gradove na čijim trgovima i rivama uvijek izgubim iste dvije stvari: lijevu srebrnu cipelu i ključ. I unatoč gubitku, nakon takvih se snova osjećam kršteno, okupano raskošjem modrine. Zahvalna sam. I vjerujem da mi se zato treba oprostiti što zaboravljam na njezine rušilačke poplave, ralje i nemani, brodolome, cunamije, zagađene i bakterijama zatrovane afričke rijeke. Pretjerujem u svrhu pohvale, s lakoćom potiskujući znanje da nije sve tako nježno s vodom – pristrana sam kao i svaki fanatik. Kao netko tko je prije svega žedan, a ne gladan. Uživam pjesničko pravo slagati se s onim što je danski pisac Isak Dinesen rekao: *Lijek za sve je slana voda: znoj,*

suze i ocean.

*

Moje oči, da bi bile dovoljno dalekovidne da vide nevidljivo, trebaju obzor vode. Ipak, veći dio godine – pogledam li kroz prozor svoje sobe u podsljemenskoj zoni – ne vidim jezero ili beskraj pučine. Vidim samo travnate nanose tla, šume i neba koje kroz moje oči odražava zemlju, zemlju, zemlju. Iz nekog utilitarizma i inercije većinom živim u našem najvećem gradu na kopnu. Iako ima svoju dugu rijeku, ona je rijeka-Pepeljuga, zapuštena i odbačena Sava. I u toj njenoj izmještenosti zaboravljamo na nju, kao stanovnici osjećamo se posve zemljano. I u sjeni, neosunčano. Ovdje ću citirati iz putopisa Matka Peića: *A onda te oko srca zgrabi tjeskoba: zemljin si utamničenik. Nigdje zatvorske kule s vrhom od betonskih zubi iza kojih te motri naoružan, svjež obrijan, ukočen stražar. Nigdje ključara. A svud osjećaš za vratima si, za rešetkom, okovan! Zazidan. Spoznaš svu satrapsku snagu, krvničku težinu izraza: kontinent!* I ja ću s Matkom resignirano uzdahnuti *kontinent* kao da bacam mesarsku sataru s velike visine u neki mulj.

No, nije sve na ovom kopnu tako suho. Tu ima teških magli i kiša, oko nas se zbijaju kapi u pari ili slijevaju u slatke vode. Rasuto je uokolo nešto manjih jezera, potoka i močvara. Dakle, kad sam na kopnu, živim podno Medvednice, koja je sva izbrazdana vodotocima. U blizini moje kuće teku potoci Črnomerec i Kustošak. Osim zbog oniričkog zdenca i jezera Crne kraljice i snažnog medvedničkog vrela, Tisove peći, u srednjem toku Trnave, zrakom pripiti pentravci Zagrepčanci u šetnji uz potoke mogu doći do tajnih uvida o naravi žuboravih žila vode. Uz potok Bliznec, blizu Šumareva groba, pa mlinove na desecima potoka, ili uz Slani potok sa zagorske strane Medvednice (iz njega se od 1374. vadila sol iz bunara zvanih šokoti) mogu meditirati o blagom karakteru brdske vode. I uopće, svih voda.

Gledaš li mjehur od sapunice koji napuhuje dijete, ili obalni pijesak koji valja more, zapaljenu naftnu mrlju u oceanu, lako vodu možeš uspoređivati sa zemljom, vatrom, zrakom. U našem tijelu nema vatre, pa nas fijuci i siktanje blistave buktinje ne zovu na uron i sjedinjenje. Osjećamo tek zanos, trnce pri pogledu na zalaz sunca i noćni rep kometa. Voda tiho gloda, voda se drži sa strane i u prostoru je nisko položena, teži toku nadolje. Ponizna je, i zato voda nikoga ne vuče silom sebi, ne guši zakonima. Lopoči, žabe i pastrve sami žele biti tu. A, u nama nekom neznanom zavjetu nepuštanja i privijanja bića – kao kakvim ožiljenim seljačkim i zdepastim rukama – zemlja prijeti tom ljubomornom silom gravitacije.

Od privezanosti za bića, duž svoje teške površine nosi rupe, zasjeke i bore ili pak uljane, temperaste tragove tupe ugaženosti i svjedočanstva težine. I sva troma od svojih teških, bogatih i tajanstvenih taloga stotinu vrsta povijesti, zemlja šuti i o pupanjima i o traumama kao napaćena baka. Pod koricama čađe, mahovine i plijesni mrko šuti i trpi, dok se ne njezino tkivo ne potrese i raspukne, zariga gustu podzemnu pulpu, kao vodom trudna stara lubenica. Tada se, u bljuvanju lave, zove Etna, Manua Loa ili Gunung Agung.

*

Fascinantni su i hipnotični golemi neplodni i bezvodni prostori. Kao što je jedan od najstrašnijih osjećaja praznina, tako je jedan od najradikalnijih, samoponištavajućih oblika zemlje pustinja. Ponekad je to prostranstvo grob nekog umrlog mora, kao što je Slana pustinja u Turskoj. Mjesto gdje je voda najveće blago, zlato. Gdje ti pogled seže, varavi mir opojne praznine. Atomi drhte od uzaludne jare, samoće. Golo tlo kamena i pijeska bez ukrasa ništa ne obećava, samo ta nepokretna materija isijava čamotinju ispod pijeska. I tvore šare tragovi skokova pustinske čegrtuše. I sve te čarobne riječi koje su ljudi pridružili njihovu ledu i pijesku previše su bujne, *nastanjene*, pa makar i asocijacijama. Niz tih imena tvori brojalicu pjesmu: Ordos, Namib, Lop, Thar, Taklamakan, Atacama, Kizilkum, Karakum, Kalihari, Mojave, Dašt-e Kavir, Negev, Sonora, i naše slavonske dine u narodu zvane *Krvavi peski*. A postoji ime koje je golo i smrtno kao i sama pustinja – Gobi. Zapravo, svaka bi se pustinja trebala zvati Gobi, to je prava i strašna riječ za pustaru. A svaka opustošena ljubav, potonula bez bova budućnosti i presoljena neispunjenim obećanjima – Mrtvo more.

Ona američka Dolina smrti naoko je bez granica, kao i namibijska Obala kostura. Ništavilo iz kojeg izviruju samo nasukane kitove kosti i skeleti brodova. Ili građenje postapokaliptičnog, umjetničkog Crnog grada u Black Rock pustinji u Nevadi, koji se – po završetku festivala – opet vrati u ništavilo, odakle je i došao. Ta bi okupljanja u pustinji bila savršena iluzija bezgraničnog prostranstva i slobode, da prostor te pustinje ne djeluje toliko odbačeno i izmoreno neplodnošću. Kao da ne može ništa sadržavati što odstupa od nule. Ni ushit ni samosažaljenje. Pustinje su većinom u fini pijesak izmljeveni prljavi zubi hijene, ili kljun šakala. Nalikuju metafori za ostavljenost, za žeđ i glad svijeta. Gdje god pogled seže samo ta žeđ, žeđ i glad. Za vodom, hranom, ljudima, fatamorganama, za bujnim mirisima, oblicima.

I ta je ljepota, nesumnjivo, hranjiva i duboka ljepota mirne i velike apstrakcije, goleme monokrone plohe bez ičega što pomaže ičem ljudskom. Baš u tom svome neuljudnom

nihilizmu, u prašnoj nultoj točki svega, pučine i pustinje ipak zavode putopisce, filozofe. Zovu one najveće među nama na četrdeset dana u skidanje suvišnih šara svijeta. Osim Mesije, zovu na iskušenje hrabre istraživače bitka, mistike, filmaše, istraživače duše, etnologe. (O svim dimenzijama pustinjske tajne sve je rekla sjajna knjiga Dinka Telečana *Pustinja*.) Da su pustinje tupo jednoznačne u svojoj škrtosti, ne bi toliki monasi i nomadska plemena u njima sretno živjeli od davnina. Čak i onaj mali drski pustinjski jaglac, koji se u svom cvatu opire svakoj logici opstanka. On je obećanje vode, kao i nabrekle grbe deva.

*

Rođena sam i rasla u gradiću u zaleđu 30 kilometara udaljenom od velikog morskog grada. Tih kamenih 30 kilometara okrutno je presuđivalo nostalgiju za pučinom. Nije pomagalo ni što gradom lebdi mediteranski zrak, teče Cetina, a specifična morska vrsta svjetlosti lupa po zidovima, žbunju i kamenu. I danas, kad iz životne rasutosti trebam doći sebi, preselim na par mjeseci u neki morski grad. To bude izlaz, bijeg u sreću kroz mala vrata zatvora, izlaz koji je nalik škriputavim vratašcima u dnu čađavog željezničkog tornja od smeđe cigle. Ulaz u jata jarbola, među kljunove jahti i brodova u luci, ukoso ispisana plava imena *Morski vuk*, *Serenity*, *Black Pearl*, *Stella Maris*, *Maestral*. I trenutna ljekovitost raspuklih golemih agava, zelenih škura, mokrih lancuna nad uglačanim skalinama, bujnih đardina, konoba, kala, portuna, pjaca, svjetionika. (Posebno je ljekovit onaj grad čije more svira orgulje.) Čini mi se da je izmučenu čovjeku sve nekako lakše raditi, trpjeti, mučno doživjeti blizu maslina i palmi, brodova, otoka i velike mirisne vode, jer slana voda kao da upija sve rane i teško vrijeme iz nas i iz presuhog prostora. Voda ne poštuje prah, baš kao što mu se smije i nebo. To zna svatko tko se barem na tren zagleda u crtu pučine, u frcajući vodeni vrh fontane, užurbani brzac, tanani slap. Ili prošee sanjivim lukama Hamburga, Odese, Genove, Splita, Tel Aviva, Aleksandrije, Dakara, Malage. Takvi gradovi kao da nisu na tlu, već na nekoj vrsti čvrstog, staklenog neba. A nebo je u koječemu nalik vodi i voda mu se zato penje, i s njega pada. Voda s nebom ima svoj baletni, zanosni ciklus, finu erotiku. Kao što ga ima prizor gejjira, kad kipuća voda šikne i do sto metara u visinu.

*

Led je ljeti proteza, eliksir života. Stavlja se i u kavu, kao pomoć protiv vreline. I svi ti hoteli

od leda, kristalne skulpture, sve je to lijepo, ali kako je živjeti na ledu? Iako je led kao voda nastala od bezbroj mini-oštrica, i gradovi na ledu i snijegu imaju svoju neodoljivu koronu. Krunu od sunčeva vjetra, *auroru borealis*. Kažu da ekstremna studen ljude visokog sjevera čini i jačima i nježnijima, poetičnijima; dok cijepaju drva ili hodaju prtinama izdah im se u trenu pretvara u gust oblak kristala, što oni nazivaju šaputanjem *zvijezda*. Ipak, u tim stvrdlim krajevima, voda je milostiva u obliku vrućih izvora. Ali nje nema kad se u Yakutsku od studeni jezici pasa lijepe za kablove s vodom pa ih ovi bolno čupaju iz ždrijela spašavajući goli, iako nijemi život. Normalne su temperature ispod minus 50 Celzijevaca. U sibirskom Oimyakonu da bi se pokojniku iskopao grob skupini kopača treba tri dana da u ledu iskopaju raku. Stisnut u ledenoj ravnici između arktičke tundre i arktičkog oceana, gradić Barrow na Aljasci posve je – bez ijedne ceste – odsječen od vanjskog svijeta. Grad je to kao Jeti, usamljeno snježno čudovište. U najsjevernijem gradu na svijetu, norveškom Svalbardu, stanovnici na svojim snjegobilima dok obavljaju svakodnevne sitnice nose pištolje kako bi se obranili od sumještana – polarnih medvjeda. Gotovo pola godine žive u polarnoj noći, bez i male fatamorganičke slutnje izlaska sunca. Sigurna sam da takvi krajolici nisu za mene. Jer led je neumoljiv, led je ta otuđena voda u obliku duše noža. Led je nešto poput sante neugodne šutnje odlomljene s kraja usne onoga kojega voliš. I u toj igri, u isparavanju i kišama, čini mi se da bi se voda najradije držala što dalje od okrutnijih igara vremena, od studeni i zime, od stvrdnjavanja u mrtvo stanje leda. Ne ide joj. Iako nas led otklizava i negostoljubiv je, a na dodir čak peče, ubada i lijepi, ipak je lijep kao ruski knez, elegantan je i u ideji i izvedbi. Utjelovljeni je to paradoks prirode, suha voda. I ta suha voda čuva bića i hranu od kvarenja. Led je ona čelična voda koju sijeku ledolomci na nuklearni pogon, strašni brodovi na svih sedam zaleđenih mora. I uvijek se u prirodi ponavlja ta raskoš varijanti; postoji šesnaest vrsta leda, različitih kristalnih struktura. Ponegdje ipak ispod ledene kore kao pobjeda vrije vrući ocean, kao na nekim tajanstvenim Saturnovim mjesecima.

*

I kad ne bježim od zidova kontinenta, već se negdje, obično nekim lakonotnim književnim poslom, otisnem na put, volim da se to moje, pojačanom percepcijom obdareno kretanje, odvija blizu vode. Neke pune, otvorene i lijepe vode. Da me omekša i razvije mi imaginaciju, proširi iznutra, kao ženu-jedro. Između ostalog, zbog one osobite vrste neprijeteće slobode koja zrači s njezine gotovo nematerijalne površine. Volim da uz mene hodaju, klokoću svoj san o dalekim dubinama brza rijeka, mirno jezero, ali najradije neko toplo more. More zato

što jedino njegova voda jest ona koja nosi jak, prejak okus, slan kao Božja riječ. Da, more kao da je neka slana riječ koja nikad ne dođe do zadnjeg slova. Jasno, kao spisateljica nisam u toj voden-čežnji rijetka pojava. Padaju mi na um mnogi koje sam čitala, od kojih sam pokušala učiti i s kojima sam su-osjećala. Najdraži mi Brodski, Michelet, pa Matvejević sa svojim nenadmašnim *Mediterskim brevijarom*... I naša divna pjesnikinja mora, Vesna Parun. Sudbina sve nas, iskonski žedne, sve nas bliske vodi kad-tad odnese s olovkama prema velikim vodama. Hipnotična je ta korona vedrine koja drhti na rubu mlake melankolije oko gradova i naselja u blizini velikih voda! Fin je to paradoks; *gradovi na vodi*, zvuči kao da kažeš *gradovi na miru*, ili *gradovi na snu*. Pa pomisliš li samo na Bruges i Bergen, Bangkok, daleku južnu luku Port Blair ili čarobni Suzhou, *kinesku Veneciju* na rijeci Jangce, negdje na jugu duše raširi se golema i slasna tišina vode. Hodaš li usamljen i izmoren od zavoja uskih uličica nekog gradića na jugu Francuske, pa napokon iza kakva iskrzanog ugla izbiješ na čistinu obale, u srce i u žlijebove očiju ulije se modri sok iz carski zarezanog mesa neba. Kao bezbroj maternica, kao opojni gigantski cvijet bezdana, otvara se prastara ravnica vode, moćna, nježna i rušiteljska, suprotna svim zidovima. Nisi sam. Sjedneš na bijelu terasu i pišeš, dišeš.

*

Jezik vode. I njegovi bezbrojni idiomi. Čini mi se da mnogi osjetljivi ljudi, osobito pisci i jezičari, a vjerojatno i glazbenici, osjećaju da voda ima, osim svoga neobjašnjivoga tijela, i svoj zakučasti jezik. Ne radi se samo o jeziku kitova i dupina. Taj je idiom neproničan i uzvišeniji od akla, valarskog, elfskog i klingonskog. Jezik kao prkos našim predrasudama o jednostavnosti vode. A taj uzduž i poprijeko opjevani Mediteran, sve njegove oštre i svijetle sjene, njegova omamljena topla mora i uopće – sva ta silna, zaljubljena tirkizna *nebo-voda* magnetna je sila pomoću koje se velikom brzinom možeš domoći onog jezika zatrčanog djeteta u sebi, neke mlade i bijele gramatike duše. Iako manje od zemlje, i voda je na neki način kartuzijski nijema, ali lakša je za uši u toj svojoj melodičnoj tišini i puna je tajnovitih klokota, šumova i otvorena kao usta u koja kad uđeš, spoznaš blagi, mjestimice ubrzani i bučni, razvedeni jezik toka. Potečeš, ne grčiš se, *panthe rei*.

Ipak mi se čini da taj morski jezik polako počinjem natucati. Kao materinji, jezik velikoga mora ima primordijalni, duboki šum koji smiruje svaku brbljavu užurbanost. Tu se negdje, u slutnjama tog drevnog jezika, gubio i slijepi Borhes kad je negdje, u nekoj priči, napisao potresnu rečenicu: *More je prastari jezik koji ne umijem odgonetnuti*. Kako pisati onda o

njemu? Natucati, tepati i šumiti.

*

I opet je na djelu to *sada*, taj tihi sinhronicitet neznanih ponornica u svima nama. Kao da kolektivno nesvjesno festivalskih organizatora zna za moju vodoljubivost, i da upravo pišem svoju malu „Pohvalu vodi”, neki sam dan elektroničkom poštom dobila pjesnički zadatak za talijanski festival Mittelfest što se događa u gradiću Cividale del Friuli, slikovitoj tvrđi podignutoj na safirno zelenoj rijeci Natisone. Zadatak je bio častan, da napišem pjesmu – pogađate – o vodi. Osluškivala sam to vječno kapanje u sebi i napisala pjesmu u hipu, u jednom vodopadu.

VODA

komu zahvaliti na njenim punim čašama i valovima
kad prolazi kroz nutrinu lako kao kroz
staklo mjehura od pjene, bez potpisa i buke.
nekad se kreće odozdo iz svojih dubina,
žubori i miruje kao život Ivana Pustinjaka,
kao tajna golema cisterna u želucu deve,
nekad pada svud po nama.

Voda, voda
lijepa bušotina odozgo dala ju je nama
liznuli smo njeno sklisko bedro kao prvo jelo
na svijetu nakon mlijeka iz svih ženki,
iz svih mama

komu zahvaliti što voda
nije isklizila s gubice pomračenog psa
kojem su pocrnjela krila u padu na zemlju
već je prazna od tvrđnji, gotovo bijela
voda šuti o dobruzlu a puna je znanja
kao još neuhvaćena edenska riba

voda je odnos, milost,
kao i vino
i jedno se prevara u drugo
na udar čuda
isusa nazarećanina

NJEMAČKOM NEOROMANTIČNOM CESTOM, U NOĆ *putopis, nokturno*

ŠTO JE KRAJOLIK?

Drugo je poluvrijeme ljeta 2016., a Stephen, Marina i ja spaljujemo benzinom neko najpovršnije vrijeme, prolazimo autom pokraj njemačkih južnih gradova. Cesta je kao Lorelei, glatka kao pjesma. Raštrkana naselja, a onda izbiju lijepa područja bez ljudi; pogled zavodi na tisuće vitkih borova, zatim pukne čistina pa nasad breza ili bukova šuma. Šira, neosobna slika, ona idila u kojoj ne stigneš vidjeti životinjske tragove, male tragedije, kukca izvrnutog na leđa, male mrlje mišje krvi, mrtvog ptica, ispalu ukosnicu šetačice. Obzor u ravnini ravničarske šume zakriva nježni brežuljci, vinogradi, dramatične stijene. Pa ga smoči jako duga i gotovo apstraktna obala golemog jezera. Na putu prema Stuttgartu, sve od prelaska austrijske granice motrim krajolik kao neko dublje otkrivenje, misao o zemlji. O prirodi. Zurim u plohu Bodenseea, tako upadljivo čistu, nalik utjelovljenju njemačkog idealizma.

Što je krajolik? Putopisac kao estetski stroj u ova ironična vremena izazvan je dekonstruirati naivnost divljenja, poništavati lijepo ružnim, uništenim. Postavljati se kao radikalni anti-turist i razbijač top destinacija spomenika. Je li danas depasirano zaneseno pisati o pejzažu, krajoliku, neoromantičnoj zagledanosti u prirodu, u percepciju, u opise viđenog, ne toliko reflektiranog. Vjerojatno jest, ali kad je posrijedi južna Njemačka sigurno nije tako. Nije uzalud južna Njemačka zemlja kroz koju se gotovo 400 km proteže tematska ruta nazvana Romantična cesta, predjel kojeg su prekaljeni putnici nazvali *kvintesencijom* Njemačke. Ta ozbiljna zemlja, domovina velikih otpadnika, luđaka, radnika, pjesnika, glazbenika i filozofa sva bridi od naglašene romantike, zamućena i sočna od duboko zelene krvi „Sturm und Dranga”. U motrenju tih prizora događa se nešto što ih u sebi nadilazi. Zanos iz ležišta pomaknutog duha. Odatle su rječiti stihovi Charlesa Wrighta: *Krajolik je uporište transcendencije – stavi polugu tu ili tamo i odmakni se.*

Postoje prijateljstva iz klupe koja su odavna prerasla džepno izdanje. I postala su beskrajan predjel, krajolik za sebe. Tako je moja susjeda Marina nadimkom Vretence s mužem došla po mene u noći povratka. Smjesta sam se spakirala. Pitali su me prijatelji, kako sad odjednom ideš u Njemačku? Zašto, kad postoje zanimljivije zemlje? Odgovor je – nizašto. Ili zbog svega. Ako se odgovor ne krije sasvim u radosti, onda možda u jednom smiješnom strahu.

Strahu koji je čak u znanosti dobio ime: *Oikophobia* – u engl. Wikipediji stoji – *is an aversion to home surroundings. It can also be used more generally to mean an abnormal fear of the home, or of the contents of a house. The term derives from the Greek words oikos, meaning household, house, or family, and phobia, meaning fear.*

I što je još indikativnije, 1808. pjesnik i esejist Robert Southey *used the word to describe a desire to leave home and travel. Southey's usage as a synonym for wanderlust was picked up by other nineteenth century writers.*

Tako da se za taj lijepi strah bez greške može reći da je jedan od rijetkih kojem je u temelju radost. Radost koja se može naći i u ideji putnog kofera, u toj njegovoj praznini dok je ne istjeraju putnički predmeti, odjeća.

PLEIDELDSHEIM

U bijelo-ljubičasto jutro stigli smo na moju prvu postaju, Pleidelsheim. Dakle, prostor daleko od velegradske gromkosti. Posve u duhu neoromantizma, nevažno, ali divno selo. I dobro da je tako. Želim i sama biti nevažna, anonimna kao priroda. Ne treba mi grad. Novalis je rekao: *Priroda je okamenjeni čarobni grad*. Moja me domaćica Marina smjestila u malu sobu za goste, u velikom stanu s terasom. Jedina neuredna stvar trenutno u Njemačkoj je moj kofer. Treba rasporediti kofer po sredini, kao ribu. Ponekad, kad ga rasporiš, moraš se boriti s gvaljavom masom u žurbi krivo izabраних bespotrepština: previše odjeće, načetih bilježnica, tableta, kabela, olovaka, stvari koje iz njega naviru, ispadaju kao neke buduće uspomene.

Kako Marina nema djece, kad se vrati s posla ne kupi po tepihu poispadale mliječne zube. Sama sam, bračni par je od ranog jutra na poslu. Kakav pospan, seoski mir. Kao da je nagovoren od vječnosti da sjedne i bude tu. Pojačan još neposrednom blizinom pleidelsheimskog pogrebnog poduzeća. S prednje su mi strane ti otmjeni grobari, a s boka crkva. Dakle, pravi *memento mori*, jer prozor moje sobe zaklonjen granama trešnje odmah je do skromna, ali dostojanstvena zdanja katoličke crkve, čija mi zvona već od sedam izbijaju plombe iz zubala. Zanimljivo, nema nikakve znakovite melodije, ritma u tom trudu. To je neko zapomažuće, monotono nabijanje, koje se da prevesti, u najmanju ruku, kao *sto mu gromova*. Kužim ga, ali ne znam kako pomoći zvonaru.

Kao prava staromodna romantičarka, šetam kroz selo kao kroz zabavni park za odrasle. Krušast, opojan miris sela je jestiv; kao da same bundeve, sjemenje suncokreta i mokra zemlja žele kroz nos u naša tijela. Miris koji je poput slatke fraze o dobrom životu, poput razbuđujuće uspavanke. Ovo je selo bez ikakva nereda ili viška prirode, i bez zaštite – nema visoke živice, visokih ograda pred kućama. Granicu čini tek svakojako bujno bilje svjesno svoje nutarnje matematike, i svoje izvanjske pristojnosti. Prolaznici su ili na biciklima, ili lagano džogiraju. Šetam kroz prozračan labirint ulica, prelazim rijeku na mjestu za spuštanje brodova. I onda dalje, u livade, u šume... Čarobne gajeve. Umorna, u sumrak vadim svoj najdraži notes. Možda baš kako je to u zoru romantizma radila Madame de Staël, pišući o svojim putovanjima Njemačkom.

Zapisujem natuknice prvih dojmova, kao da znam da neću ostati zauvijek ovdje, iako sam tih mjeseci htjela. Nabacan kaos impresija navješćuje dobar početak godine. „Joggirajući s Marinom kroz veliku šumu kraj Pleidensheima vidjela sam: velikog zeca nalik srni, kraljevsko vretence, rode, ljubičastog konja (samo prebačena deka, nažalost), zatim kalendarski zbunjena jata plavih šafrana oko stabala. Nešto šetačica uvijenih u marame, velike leptire i visoke vjetrenjače. Grbave puteljke i veliku čarobnu močvaru skrivenu iza trske i grmlja. Nad srebrnim borovima obraslim otokom u sredini močvare prelijetale su svakojačke ptice. Vitki, mučaljivi ornitolozi s dalekozorima i fotoaparatima vrebali su ih s promatračnice u raslinju. Dalje, u raskošnom voćnjaku, ubrala sam i pojela bebu jabučicu s, pod težinom plodova prepuklog, na porodu umrlog debla jabuke, a kod kuće se, umorna, prejela *chia* sjemenki. Sutra ću se vjerojatno probuditi kao stablo. Stablo puno sjemenki, ljubičasto.”

NJEŽNA GOZBA

Čim ustanem, jaka kava i uvlačenje uma u nove kulise jutra, vrije radost novog životnog početka. Ovdje svi jedu zdravo. Nema više *junk fooda*! S kuhinjskog stola stisnuti u kutijama vitamini gledaju u neku točku gdje je moje buduće zdravlje. Osim što je fitness guru, Marina je fanatik zdrave klope. Vodila me u noćni šoping za njemačke početnike. I jutros tu su – za svega nekoliko eura posvojeni – senf s medom, blijedoružičasti sok od rabarbare, ulje šafranka, orahov ocat, ikra morskog zeca, švapski ravioli, brašno od graha, *chia* sjemenke, kikiriki s *wasabijem*... Moja Babettina gozba, moja prevelika čistunska i moderna, hiperzdrava Babettina gozba. Ovdje, u ovom malom Pleidelsheimu, čak i suncobrani, izlozi mesnice i one elegantne guske u dvorištu bivše tvornice duhana odišu filozofijom novog

zdravlja, bio-superfooda. *Zdravo jedem, dakle, jesam i bit ću.* (Jer u Njemačkoj se zdrave namirnice mogu kupovati a da ne moraš dizati nenamjenski kredit.) Kažu mi, eto malo gastro eugenike i da vidiš, bit ćeš kao curica. Ali ne radi se ovdje samo o utilitarizmu i raskošnoj prozi zdravlja. Ima neke poetične ljepote u tom rogu obilja. U supermarketima moje nepce pjeva, skupa s očima. Iz velikih dućana donosim kući nekakve nadrealne jestvine; ulje koštica grožđa, liker od podivljale jagode, ruže, kadulje, gusti sok od ljubičica, šećer od breze. Mislim si, ovo je zemlja za mene, livada iz sna, gdje se u marketima nudi sok od divlje nježnosti, od poezije.

KAFKA U MARBACHU

Pali se ona vatra kasnog poslijepodneva, kad je sunce gotovo pri kraju svog javnog nastupa. Izdržljiva, zrela poput najboljih predikatnih vina, Marina me nakon naporna radnog dana vozi u 30 kilometara udaljeni Marbach, lijepi Marbach. Sijećemo autom mirno more vinograda koji su u svojim samosvjesnim bojama poludjeli od plodnosti. Gotovo da po nama padaju raspukle bobice. Smijemo se, kao da smo pijane od samog prizora. Uskoro će berba. Kakav rajnski rizling! Ovdje je omiljena sorta *trollinger*, vino srednje kiselosti s aromom jagode i dima. Romantičarski srednjovjekovni grad strši kao zvonareva grba, na brdu. U dolini je brza rijeka Neckar, a okolo šećerno zeleni vinogradi. Iz podnožja stara gradina pod oblacima djeluje kao veliki voćni sladoled zabijen u smeđi kornet stijene. Na vrhu nedostaje samo onaj *Wanderer* raščupane kose, do otrcanosti najpoznatije djelo Caspara Davida Friedricha. Budući da sam spisateljica, prije svega moram posjetiti jednu muzejsku kuću, Schillerov rodni dom. Nije tu bilo mjesta za eksperimente. Dobročudna, velebna kuća stare fasade sa smeđim kosturom od snažnog drveta smještena je nasred glavnog trga, a kako je danas zatvorena za posjetitelje, samo sam se fotkala kao počasna straža ispred vrata kroz koja je izašao u veliki svijet, tj. u Stuttgart. Vidi ti to, ozbiljni se i buntovni dramatičar Friedrich rodio u veseloj kući od čokolade, s prozorima od marmelade. Penjale smo se, a ulicama Marbacha puzala je neka svjetlucava maglica radosti. Po Holdergasse i uz druge strme ulice pune konoba i galerijica, stanovnici su brižno postavljali izložke, otvorili prolaznicima svoje vonjave podrumne pune neobičnih predmeta. Cijeli je grad djelovao kao rekvizitima prenatrpana kazališna kulisa, topli izmišljaj neke bajkama sklone urbanistice. Ili tajno prebivalište nekog književnog junaka koji se odao bijegu od racionalističkog realizma svog autora. Marbach sav natiče od literature; odmah blizu Schillerove kuće je Njemački književni arhiv, ali i u cijeloj Njemačkoj znani Muzej moderne književnosti, pred kojim se i

nije tako uzbudljivo *selfirati*. Onako tmurne geometrije, bio je neugodno apstrahiran od svega ljudskog. Kao da je u svojoj biti nalik duši suda u kojem se odvijao Kafkin *Proces*. I zaista, *Proces* je tu i završio; naime, original rukopisa najslavnijega sudskog romana izložen je u toj zgradi. Možda odatle nisam imala nikakvu fetišističku potrebu da ga uživo vidim. Vjerujem da ne bi ni dečko iz praške Zlatne uličice, Kafka.

NOVA ADRESA, ULICA BAGREMA

Za jedne pučke svečanosti u Bissingenu, s puno konja, mladog vina i pite s lukom, bez najave sam banula na prag dragoj rođakinji i nakon kave ostala u njezinom domu, kao novi komad namještaja, mjesecima. Bio je to retrogradan, u neku ruku infantilni transfer, od prijateljice do sestrične. (Što je sljedeće? Do tete iz jaslica?) Ta moja sestrična i vršnjakinja Janja, skoro dva desetljeća radi u obližnjoj tvornici manjih motora, i jako je sretna i lijepa žena. Voli svoje sumještane i gradić u kojem živi, zaboravila je odavna na melankolične vrbe i blato Bosanske Posavine. A kad su mi u sutone tenisice bile raspoložene, taj bi me tihi Bissingen umirivao svojim blagim crkvama, rimskim mlinovima, izlozima i pivnicama, zagasitom noćnom rasvjetom.

No postoje u njemu i one druge zgrade. Za one ozbiljne, službene cipele; toliko različite u tonu od snovitih bissigamskih rubnih vrtova i voćnjaka, od šumskih šetnji uz rijeku i crnih konja i kajaka, od staklenog lusteru obješenog o granu stabla jabuke, i tajnovitog restorana na kraju šume!

Iako iznutra boravim svugdje, čeka me čin prijave boravišta, birokracija. Ona najotpornija *kracija* na svijetu. Odmah do zgrade Općine koče se nabijeni visoki kontejneri-stanovi, nakrcani izbjeglicama. Ravne, prazne linije nastambi, bez grafita, cvjetnih tegli, kućnog broja. Minimalizam krizne situacije. Nigdje sirijskih ukrasa, osobnih tragova života, izloženih uspomena i sanjarija. Jednog prijepodneva izlazim iz auta, a blizu dva muškarca sjede pred vratima i u ljetnim natikačama piju kavu. Na licima im sja neka meni nepoznata daljina. U Općini, u uredu za strance, očekivana je gužva. Došla sam se prijaviti, kao i mnoga lica ovdje. Dobiti novu adresu, i tako odati svoje novo boravište kod Janje.

Adresa, zapravo, može biti i ime životne faze. Sviđa mi se krošnjato ime moje najnovije adrese – Akazienweg. Adrese budu nešto kao zarezi u intimnoj biografiji. Najdraža adresa mi je bila Nova cesta, i bila je novi početak. A najteža Laščinska. Najsmješnija je Srednjak. (Kad

me netko pita za adresu, samo pokažem srednji prst.) Najcentralnija, zadarska ulica Ive Prodana. Najpustolovnija – ulica Julesa Vernea u Pazinu. Najpoetičnija je bila splitska, Vjekoslava Paraća, slikara. I napokon je došla jedna sa stablima. Njemačkim, moćnim. Ima nešto utješnoga u Akazienwegu, ili Putu bagremova, neki hlad i zaštita.

OBITELJSKA FORENZIKA

Osobna povijest otvara oči, zuri u nas iz hodnika. Kao Janjine dvije riđe mačke. Jedna šepa okolo bez prednje šape. Nas dvije popuštamo toj sili pogleda, izlazimo iz Njemačke. Umjesto klasičnih analiza njemačke sadašnjosti i balada o neizvjesnoj budućnosti, u Janjinom se dnevnom boravku počela zbivati obiteljska forenzika. Stara Bosna, konstrukcije sjećanja. Pričamo o Drugom svjetskom, o djedu, o precima, o našima živima i pokojnima. Kao da radimo dokumentarne uživo, ona priča slatko u neku nevidljivu kameru, peglajući veš. Ljuljuškam se u Ikeinoj najudobnijoj stolici, i zurim u taj neki mentalni prostor iza zavjese, kao da ću nešto bitno saznati o precima. Nešto više od porijekla svog oblika nosa, iskrivljenog prstenjaka i zelenih očiju. Iza njezinih anegdota pokušavam naći neko klinasto pismo, neki jezik koji treba dešifrirati, razbiti kod. Zagledati se u zubalo leša, identificirati, naći karijes sudbine. Zagriz u život. Recimo, koliko je prabaka Anica zagrizla u život, jedina žena u selu s vječito upaljenom lulom i muškim društvom, a koliko njezina skromna snaha?

Mislim na pokojnu baku Janju, po kojoj sam se trebala zvati. Sjetila sam se poznate djevojačke fraze: Što bi ti, princa na bijelom konju?! I zbilja, ponekad fraza nađe svoj ironični put do nečijeg života. Moja se baka uistinu bila udala za princa na bijelom konju. Taj seoski princ, sa smislom za rakiju i pjesmotvorstvo, bijaše pomalo okrutan tip, kao i sva samodopadna vlastela. Bio je zaljubljen u ljepuškastu susjedu koju su svi pogrdno zvali Frlja. Da, konj je bio bijel. I samo je taj konj Vezir bio princ, da fraza ne bi posve propala.

Nakon te čudne arheologije, legla sam u krevet, uzalud. San nikako na oči. Kao da mi drevna sjena Stabla dobra i zla ne da u hladovinu sna. Pred mojim su vjeđama morale prošetati u bogatim nošnjama i s musavim vilama i naoštrenim kosama, punim košarama mistične tetke, neznane bakine sestre, stričevi stričeva, prabake, praujčevi... Vanbračna djeca, spletke, osvete, smrti od alkohola. Kako se čudni, šareni plodovi ugledaju gore pri vrhu, kad se uspneš gore po rodoslovnom stablu. Shvatiš da te netko od njih, otkinuvši se, dobro puknuo u glavu, kad si još kao dijete sjedio nesvjesno i mirno, u njegovu otrovnom i zanosnom dubokome hladu.

Iako je prije mojih četrdesetih bio nezamisliv zbog slutnje dosade, odjednom taj opasni izlet u podzemno korijenje prošlosti postaje sve zabavniji. Nešto kasnije u Freiburgu, u posjetu rodici Ružici saznajem sablasno poetičnu epizodu, o prerano umrlim tetkama lijepog imena. I inače, imena su čudnovata, zračeća tvar nad našim glavama. Nikada prije nisam čula ime Tera. Ni to da sam imala čak dvije tete Tere, tatine seke (možda sam davno čula, pa zaboravila). Tera, zemlja. Te je dvije tetke prerano otela zemlja. Jedna je umrla nakon par mjeseci, a druga je pala s ljujke – imala je samo sedam godina. Tješi me samo da je umrla u letu, očiju u nebu, u igri.

KAKO SE VIDIM?

Vrijeme je za još jedan gradić iz čijih se zdanja drvenog skeleta na posjetitelje isparava sanjivost prohujalih stoljeća, iz svakog zabata, tornjića i rizalita. Bez odjevnog pristajanja na germansku gotiku i estetiku Fachwerk kuća, po staroj jezgri Besigheima šetam u plavom kaputu i rozim cipelama, kričavo se kotrljam srednjovjekovnom kaldrmom. U kontrastu s rodicom koja je otmjeno smeđa, budući da smo u svečanom posjetu mjestu gdje se, prije sedam godina, sretno rastala od svog nestašnog muža. Ja tim baritonskim bojama stare obrtničke cigle i romantičarske jeseni u gradu dodajem eter i elektriku ružičaste dječje radosti, bezbrižnosti. Naravno, nemalo lažne, ako ti je četrdeset i koja što znači da prolaziš krizu srednjih godina. Mojim su kriznim danima protrčavali smjeli snovi, spremni da se okušaju na javi i na najmanji šušanj prilike. Nisam sama, možda i ova današnja Europa prolazi neki preoptimistični san, krizu prezrelosti.

I onaj nedavni bajkoviti vikend izlet koji sam provela s prijateljima u Bad Griesbachu, lječilištu u Crnoj šumi, prolazi u znaku po javi razlivenog, kolektivnog sna. Taj Bad Griesbach je – kao i moj naivni kaput – stari kitnjasti gradić opran od prljave tekućine sadašnjosti, od tužnih ljudi, došljaka i tamnih neznana nadošlih iz dalekih ratišta. Nema ih na gradskoj fešti, gdje su? U zraku gradske svečanosti vrije bjelokožni žamor, lupaju jedno u drugo nacifrana nevinost i limena glazba, sjaje se zlaćane trube i žurba narodskog serotonina. Na jesenjem suncu ugrijana, kao pjenušac prska u uši vašarska pjesma, i raskoš bavorskih nošnji topi se u odrazu rijeke. Cijeli dan hrana, meso i piće žive na ulicama; ljujaju se bačve, krigle, vrčevi. Iz ljudi miriše novac. Vrhunac zaborava na sve patnje je eksplodirali čep šampanjaca i desetominutni vatromet na crnom nebu kao opći schwarzwaldski orgazam. A poslije njega? Gomila se razilazi, gase se zanesena svjetla, palimo auto i vozimo se kući kroz neprobojnu noć. Mene čeka šutljivi povratak u stvarnost,

traženje posla. Povratak u stvarnu sebe i druge.

Tražeći neku priliku, zapravo čvrstu ideju, točku iz koje se izvlači pravac, jutra prolaze u maratonskim šetnjama s postajama knjižara. Upadaju mi u oči putopisi davnih svjetskih putnica, viktorijanskih pionirki. Nažalost, čini mi se da nisam ni viktorijanka, a ni pustolovna pionirka. Na kraju jedne takve ne baš komplicirane pustolovine, u knjižari u Bietigheimu kupila sam veliku monografiju o povijesti ženskoga autoportreta, naslovljenu *Wie ich mich sehe*. Zbilja, kako ja sebe vidim? Pokušala sam zamisliti vlastiti autoportret. Nije išlo. Jesam li zapravo poluturistička useljenica, u samotna predvečerja od samoće stranosti liječena likerčićima i pjenušcima? Ili samo začuđena pjesnikinja.

I, uopće, kako sebe vide svi ovi tamni, iz rata nadošli ljudi? Ova djevojka koja prolazi trgom pognute glave uvijene u maramu? Ili ovaj tamni dečko sa slušalicama duboko gurnutima u uši... Prisluškujem razgovore na ulici, prisluškujem i lica, geste, raspoloženja. Leteći komadići razgovora na našim balkanskim jezicima smiješno su kruti, kao kolci. Čitam u novinama da neki mladi aktivisti bosanskog porijekla podržavaju neonaciste i populistički AfD. Ništa nova; nije rijetka pojava u svijetu da migranti ne vole druge migrante. Zapjenjeni etablirani useljenici versus novodošlih i nedomesticiranih. Kako oni sebe vide? Kao prave Nijemce? Čujem u prolazu ili na kavi da ovi *tamnoputi* nisu dobrodošli, oni ipak nisu pristojni kao mi kad smo devedesetih pobjegli od rata. Kad god poglasnim njemačku televiziju, osim maratonskih kvizova, iz ekrana buče vječite rasprave o izbjeglicama. O ekonomskim i drugim imigrantima, vriju vrući paneli treba li zabraniti hidžab u javnom prostoru. Žučne su rasprave o *da* ili *ne* jačanju desnice. Velika je Njemačka zbunjena situacijom do granice pucanja na dva dijela. A ja sebe vidim kao doseljenika. Na ovaj planet.

BIETIGHEIM I JAPAN

Iz Bissingena do Bietigheima. S početka na kraj tih gradova blizanaca, u kojima je, baš u vrijeme moga doseljenja Janji, počelo jedinstveno treniranje strogoće. Naime, baš je tu oformljen prvi njemački „Migrant Crime Team“, specijalna jedinica koja hvata i hapsi kriminalce među tražiteljima azila. Bez obzira na ozračje izvanredne situacije, voljela sam šetati dugom trim-stazom uz rijeku Enz zasjenjenu šibljem, vrbama i hrašćem do pompoznoeg Viadukta u Bietigheimu. Pjesnička šetnja, ceremonija ispijanja bistre zelene rijeke koraćanjem. Do srednjovjekovnog centra na uzvisini prolazila bih kroz prostrani Japanski park. Sa svom svojom botaničkom raskoši i geometrijom, meni se činio japanskijim od onih u

Japanu. Koliko zelene magle bambusa i japanskog javora, krivudavih stazica, geometrije, mostova i vode, neiskazive misterije u tom krajoliku. Gotovo da mogu vidjeti kako stari Basho sjedi na klupi, danas kao izbjeglica, i slaže haikue, na lošem njemačkom.

Osim radne etike, kakve veze imaju Bietigheim i Japan? Imaju bolest, a bolest je svugdje ista. Naime, doktor Erwin Balz, ugledni stanovnik ovog grada, bio je utemeljitelj moderne medicine u Japanu i liječnik carske obitelji. Prolazim pored brojnih galerija, Latinske škole, fontane i crkava, pa bezbroj vila s drvenim kosturom, i dolje – kroz stara gradska vrata – sjesti na kavu. Nakon ritualnog obilaska tri knjižare, obavezno s kupljenim knjigama svratim na najbolji espresso u gradu, kod Talijana. Kao kakva čitaonica, digići nude na desetke njemačkih novina, a kava nije gorka. U bijeloj koži naslonjača moje tijelo u listanju počinje trošiti tuđe, potrošne misli s papira. Kad mi dojadi čitanje, samo motrim prolaznike i slušam babilonski kor jezika. Bez misli, nemoćna pred šumovima tuđinskih usta. Kao da sam i u Japanu. Razaznaje se, prevodi samo smijeh, vika. I dozivanje, ono strašno dovikivanje za djecom je svugdje isto.

GRADSKI AUTOBUS, METAFORA NOVOG SVIJETA

Subota je, to blago pristanište tjedna. Nakon ručka moje se srce refleksno zakoprca u novčaniku. Od šopingske groznice stvaraju se kaplje meda i šljokica na ravnim novčanicama. One slute nove, netaknute cipele. Volim nove cipele, one su kao čvrste utrobe pune neke nove pomičnosti, novih obzora. U oblaku autoriteta, Merlinka je rekla, *samo daj ženi prave cipele i osvojiti će svijet*. I tako, krenula ja – osvajačka žena – kupiti cipele u grad, a zaboravila da ovdje u prosperitetnoj Njemačkoj ništa ne radi subotom iza 14 sati. A nedjeljom uopće ništa. Na površini dana sve se smirilo, kao da se pokvario uzbuđeni sat svijeta. A kaže se, posve krivo, da su Švabe navijeni radomani, da ne znaju za odmor i zezanciju. Eto, toliko vole odmor da sam ja ostala bosa.

Ipak, onim visokim i zbijenim, ostalim danima tjedna – vrio je rad u svim dimenzijama, onaj temeljni rad svih radova. Da izbjegnem žuljave pete, iz Bietigheima u Bissingen često se vraćam gradskim busom. Ovdje je javni promet skoro anđeoski savršen, uredan. Nema velikih čepova, jer *pedantni Švabo* sve precizno i dobro radi. A kako na cesti, čini se, tako i u krevetu. Netko je jednom točno rekao da je njemački jezik zapravo jezik uputa za upotrebu. I zaista, nema riječi s više gume, šarafa, kliješta i opruga od njemačke riječi za spolni odnos – *Geschlechtsverkehr*. Vjerojatno im je i taj *verkehr* ili spolni promet točan, uredan.

Kao i u svim ostalim autobusima na stanici, u poslijepodnevnom busu sabio se mikrouzorak cijelog čovječanstva. Mnogo raznobojne Kindern s torbama, nekoliko Heidi Klum s mobitelima, zgužvani Kinezi stoje uz vrata, pa Meksikanci, Sirijci u skupinama, šutljiva lica u svim zemljanim nijansama. Sa svojim manje-više masovnim, naslijeđenim idejama o sreći, umorni Zemljani idu kući. Nijedan autobus ne vozi više u Oz ili u El Dorado. Preko puta mene, kao središte kruga čiji je obod nigdje, pod sivim šeširićem sjedi crnac otmjena lica i gleda kroz prozor. Neodređeno vani, u spokojnu kišu. Prizor je utješan kao glazba, ali nešto je ipak bilo uznemirujuće, drukčije. Naime, ispod sjajnih očiju slijevale su se po dvije crne kapi, suze. I to utetovirane. Kao krv svijeta.

STUTTGART ART

Nisam baš toliko pastoralno zanesena da bih se motala samo po provinciji; gotovo svakog vikenda zaletim se u Stuttgart po osvježavajući koktel urbanosti. Razbacani nevidljivim nutarnjim putanjama, masa sređenih ljudi korača svečano – među prosjacima i uličnim umjetnicima – duž Konigstrafie ližu te sladolede kao da su ponuđene kugle prebrzo zalazećeg ljeta. U Stuttgartu, blizu Kunst muzeja, u izlozima blistaju pištolji s cijenama. U suprotnoj ulici, izlozi s lijepo izrađenim bodežima. Oružje je ovdje, čini se, zadnji krik mode... Ali, u tom spokoju vikenda nigdje na vidiku krvi, gnoja, ranjenika. Samo nutarnje rane, jer svijet ipak boli. A opet, tako blizu je meki i veliki Schlosspark, sa studentima, bakama i parovima posjedalima po travi kao na djelima impresionista. Svi stojimo i sjedimo na tlu ispod čijeg je prvog sloja skriven kristal *weltschmerza*. Za naše je ironično doba prestao blistati svojim ahatom, upila ga je zemlja. Val otmjene ljepote valja se dolje na nas sa svakog okolnog brda optočenog bogatim, otmjenim vilama. A tu dolje iza perivoja, nova kraljevska palača krili se kao jako ostarjeli tvornički stroj prenaplašene odvojenosti, aristokracije. U očima spomenika njemačkim kraljevima zbili se srebro, cimet, šampanjac, paunovo perje, fazani. Nakon puno perfekta, tamnih spomenika Schilleru, pa tornjeva, drevnih fasada, fontana, izloga, osjetila sam organsku potrebu za futurom. Za ovodobnom geometrijom i, nakon užitka u izložbi moderne vizualne umjetnosti, glavu sam gurnula u monumentalnu kocku omiljene Stadtbiblioteke. Bilo mi je kao da sam posjetila bijeli i gibak Escherov um. U čistim plohama, bez baršuna i pozlate sadrenog orla, ulaziš u pojas apstraktnog čuda. Nemilosnog hira izvrnute logike i perspektive. U nemoguće optičke iluzije pretvorene u arhitektonsko slavlje *beskrajne knjižnice*. Vjerujem da bi se Borhes ovdje među policama sjajno osjećao. A Hegel? Prije cugajući u nekoj dobroj kavani. Zamišljam kako prije

nekoliko stoljeća pripit u svom apsolutnom idealizmu, sa svojim prijateljem iz Ludwigsburga, slikarom Johannom Valentinom Sonnensheimom, mnoge večeri u tavernama urla iz pete Schillerovu odu „An die Freude“, koja postaje Beethovenova *Deveta*. Što bi Hegel pjevao danas? Onu današnju odu – „Gangnam style“?

Iako u Stuttgartu ima čak 250 kazališta, baletnih i opernih kuća, nisam posjetila ni jedno. I ne žalim. U mom asketskom odmaku od teatralnog, dovoljno mi je za dušu bilo nekoliko književnih promocija, Muzej suvremene i Biblioteka. Ono što sam neoprezno propustila jest drevna Landesbibliothek s kolekcijom Biblija koja broji 16.000 vrijednih izdanja, među najvažnijim su Gutenbergova Biblija i jedna od tri preživjele Biblije Williama Tyndalea. Ponajviše, Stuttgart ću pamtiti po proslavi rođendana na neljudskoj visini. Eto, 42. rođendan sam proslavila večerajući na blistavom vrhu prvog na svijetu betonskog TV-tornja, Fernsehturma. Kao anđeo na vrhu divovske igle, prikladno se pod zvijezdama ljuljajući skupa s tornjem, na jakom noćnom vjetru – vjerujem – *hommage* estetici „Sturm und Dranga“.

HEILBRONNSKI VOJNICI VINA

Preko mojih domaćina upoznala sam par biznismena, ekipu koja ludo voli doba Pferdemarktova i čulnu jesen u južnim selima i gradićima. I eto me kako jedne nedjelje žurim u grad gdje je nesretni Heinrich Kleist smještao neke svoje drame pune kobnih čarobnih napitaka. Možda je baš zato u Heilbronnu najpoznatiji rujanski festival vina, jedinog čarobnog napitka za Švabe. Piva nema. Uostalom, pola Njemačke slavi jedan opći veliki festival vina, a druga polovica pliva u pivu. Brzo smo prešli rijeku i našli se na glavnom trgu. Neiskazivi rujanski sumrak nad trgom boja se u prikladne nijanse mošta. Naravno, romantizam je cijenio i ovakve narodne običaje i vještine loze. Pokušavam se uživjeti u taj *zeitgeist*. Ne treba im puno za ludiranje, samo neraskliman lunapark, sladunjavi štandovi s kobasicama, šećerna vuna i puno, puno vina. Bačve. Noćni potres nepca. Napetih žila na vratu, sa žarom jedu s nogu vrelu pitu s lukom, kiseli kupus, špecle, perece, kukuruz. Smiju se glasno i neotopivo ikakvom nezgodom, spoticanjem o ležećeg pijanca. Ili potisnutom, ali zažarenom sviješću o brutalnom ubojstvu stare udovice s gradske periferije tek nekoliko mjeseci prije, u noćnoj pljačkaškoj groznici mladog pakistanskog imigranta. Ovdje se u pripitim noćnim čavrljanjima ne spominju književnost, dekonstrukcija, klasični jezici i fizika, čak ni dnevna politika. Nema ni traga neoromantičarskoj neurasteniji, ništa od mladenačke *emo* i *goth* osjećajne boležljivosti. Tek živi nagon za smjehom obraslim masnim vicom, za

klicanjem i plesom, za znojnim sapima konja, slinom i mirisom grive. Svjetlucave vinske magle i konjska procesija su narodno veselje.

I tako, pod velikim astronomskim satom na Vijećnici – i u oštroj sjeni boka tamne katedrale Kilianskirche – okupilo se pripito mnoštvo oko tisuće boca. Posvuda se ljeska u sjajnim čašama vino, zubi, šlageri uživo i nakit. Procesije nose bijelo, roze, crno, kao trobojnicu užitka. Po ulicama i trgovima plešu do jutra vojnici vina.

LJUBAV U MARKETU ALDI

Romantizam stavlja naglasak na snažne osjećaje i spontanost, za razliku od racionalizma i klasicizma. I na blage tonove hedonizma, daleko od mrmljanja natjecanja, tehnologije i industrije. Onako pučki idiličan u ulozi trivijalnog roga obilja, market Aldi je njemačko mjesto masovnog šopinga svakojakih utješnih sitnica, topos ništenja imovinskih jednakosti i razlika. Nisu tu samo nakrcane police, tutnjava stvari u košarama, kuponski popusti. Tu je vedrina nove, istovremeno dostupne svakovrsne robe, mehanički raj za kupce lišen predkvalifikacija, predrasuda i testova kreditne sposobnosti i inteligencije. Kao i ekonomični model 2 u 1, Aldi je mjesto široke kupnje i mjesto čarobnih susreta.

Evo, jučer sam se, pomalo promrzla i s čokoladom u rukama, zaljubila u visokog neznanca na kasi. I on u mene. Naša je ljubav na prvi i jedini pogled trajala jednu minutu i pola vječnosti. I mi se, uhvaćeni u zrak među nama, volimo na daljinu. Iako smo, naravno, nakon blagajne otišli svatko svojim putem.

Ako se ljubav začinje u nekom elementu, prostoru, onda to nije zemlja, i nije supermarket. Nešto se razlomi u zraku, očvrsne poput kristala, osjetiš kako od ljubavi rastu prsti. Od ljubavi, kao da smo na koncertu ili u crkvi, skidamo marame, šešire. Od ljubavi nam raste neka nova kosa. Skidamo svakojake mreže i raspuštamo kosu, puštamo je kao nevinog zatvorenika, kao dobru, plodnu zemlju što se odranja s naše glave, da se prospe zrakom i oplodi tom slobodom. Od ljubavi postajemo svevidi i pismeni paradoksontolozi, čitamo sve sitne a sve velike stvari kao najvažnija oproštajna pisma dobrodošlice. I više nije važan taj prostodušni market Aldi. Ni taj neznanc.

LUDVIGBURŠKE PEPELJUGE

Kako bi se dosita nagledala *hard core* romantičarskih prizora, često odlazim S-bahnom u grad *Lubu*, kako mu tepaju ovdje. Pitomi Ludwigsburg, onako pun bučnih Talijana, lijepih i starih groblja, velikih botaničkih vrtova nas prolaznike uvlači u svoje bezazlene, kićene rukave. Da nije one zmijske, zmijurde. Začudo, s vrha stupa, nad glavnim prometnim raskrižjem, visi nad glavama ljudi debeli mješani piton. Kesi se dolje na ljude kao zli tiranin. Nasreću, nedaleko od njega u velikom parku flegmatično pasu travu gipsane ružičaste i šarene krave. I tako se uspostavlja urbana art ravnoteža animalnih simbola. Valjda je to baš Ludwigsburg, i pitom i divlji, nevažan i najvažniji na svijetu. Recimo, iz čista mira, ludwigsburška Filmska akademija jedna je od najboljih na svijetu. Radi se o nevidljivom epicentru, nekom tajnom izvoru, o švapskoj fermentaciji mašte. Pa onda i festival bajki, krinoline, izgubljena cipelica. A svake je jeseni Bundeve ovdje najvažnije biće; njezina natekla, narančasta i svjetlucava koža nekoliko festivalskih mjeseci opčinjava neobično brojne bundevofile, muške i ženske Pepeljuge iz cijeloga svijeta.

Da osjetim svu napetost barokne poze, domaćini me s vremena na vrijeme povedu stazama oko ludwigsburških dvoraca. Ne obazirući se na probleme i ironiju našeg vremena, voljela sam te sanjarske posjete romantičarskoj melankoliji i baroknim koloraturama. Fazani, paunovi, tužna ljepota lepeta. Jezerski dvorac Monrepos, kao div od kamenog i starog lisnatog tijesta trpi po njegovom trupu izliveni plemeniti lišajevi, mahovinu, neurotičnu kraljevsku patnju. Neprozirna voda jezera i po njoj pozaspali prazni drveni čamci. Zatim lovački dvorac Favorite zasut zarobljenim ljubavnim zapletima i najbiračijim porculanom, i na koncu od svih najveći, krilati dvorac kralja Ludwiga. Taj je okružen pompoznom parkom, na kojem nema odmaranja, sjedenja na travi. U takvom parku nema tajnih priznanja, šaputanja, krikova, komešanja. Njegova se ledna samoća na suncu rujna hvata kao inje po grmlju i cvijeću.

Ovdje se golemi dvorci izlažu ljudima kao čudovišta ljepote što dozivaju, ali se i kriju od plebsa, bježe od neuglađene besplatnosti iza lepeze prilično skupe ulaznice. Ne dam se tom porezu, mjerkam zlaćanu gromadu iz besplatne daljine, iza živice. Ne prilazim mu, jer tek obična sam balkanska Pepeljuga, koja ne priznaje feudalne vrijednosti. Znam, na nekoj niskoj frekvenciji, njemački se barokni dvorac smije Zemljanima s kamerama. Zamisli molim te, otvara se turistima veliki *mothership* iz galaksije Barok! Neću se ukrcati za punu šaku eura, ne još. Nisam ja s te zvijezde. Zanimljiviji mi je od tog razgledničkog onaj stvarni dvorac Staračkog doma. Moj prvi posjet tom otmjenom zdanju bio je nekoversno vatreno krštenje u čudo starosti. (Kasnije sam češće dolazila, s nadom da ću otkriti u sebi talent za njegovateljicu starijih i nemoćnih. Pokazalo se, nažalost, da ga imam samo u tragovima.)

U sobu bivše balerine, Hilde B., ušla sam skrušeno odmah iza njegovateljice Marine. Bivša je labudica ležala na visokom krevetu kao jedva polijepljena slomljena lutka. U svom se tijelu prepuštala Marininoj koreografiji njegovatelja. Odnekud je možda ipak pratila radnju ukočenog pogleda, a s tankih usana skakali su mali žapci nerazumljivih slogova. U kuti i s rukama koje su čistile razne izlučevine, Marina je bila gipki, božanski štipić ljubavi u tom tvrdom blatu demencije. Motrila sam balerinino lice, operetne obrve, oči. Otisci njezine slave i rada na sceni, bila su četiri savršena traga trajne šminke oko očiju, na tom otišlom, gumenom licu. Nje, Hilde, nije bilo ni iza tetoviranih obrva.

FREIBURG

Već mjesecima nešto se penjalo po stablima i liticama Baden-Württenberga, nešto uvijek gladno. Oko, to velevažno zrno fenomenologije, čuđenje oka. Nekoliko posavskih rođaka u Freiburgu slavi rođendane, pa je kucnuo čas da posjetim i taj, između ostalog, Husserlov grad. Čim sam izašla iz automobila, dočeka me veliki, kožni kauč na pločniku. Prava dobrodošlica; kao da je Freiburg pročitao moju zbirku *Kauč na trgu*. Tako mi je namignuo, i rekao onu svoju poznatu rečenicu: *Sva je percepcija kockanje*. Ovaj Grad se čini kao da pripada svima i nikome. Možda najviše Zelenima, koji su dugi niz godina na vlasti. Najsunčaniji i najjužniji njemački grad, kao da želi iskliznuti posve prema dalekim južnim morima, gdje mu živi raskopčana duša romantičnog heroja. Okružen je najvećim vinogradom u zemlji, zaštićen šumama i lozom od najezda ružnoga, to je zagrljeni grad. Ne treba mu divljenje, obješena donja usna turista. Sve zna napamet o sebi, gotička *Historisches Kaufhaus*, stara vijećnica, Trg stare sinagoge, prvi hotel *Zum Roten Baren*, pa ostaci srednjovjekovnih zidina, gradska vrata *Martinstor* kroz koja se odvozi na biciklu negdje dalje od sebe, kaldrmom među fontanama i cvjetnim terasama restorana i kafića, pjevuši i fućka. Uporno, zajedno sa stotine uličnih umjetnika, pasa i prosjaka. Druželjubiv i ekstrovertiran, iz njega se brzo može doći do njegovih prijatelja Basela, Elsasa, Zuricha, Strašburga. Opušteni apatrid i sveučilištarac, Freiburg je urbano biće na raskrižju triju država. I to ga opušta. Mirišući na neki stari ali lagani francuski parfem, sav je prokrvljen vodom, lagan od lijepog gotičkog kamenja i vode. Naime, ovaj grad ima mrežu potoka, jedinstven sustav rashlađivanja potočićima što teku kroz ulice. Uz to, kroz grad u sumrak zapuše blagi noćni fen, tzv. *Höllentaller*, omamljujuć vjetar koji se spušta iz Crne šume, i takav utješan uvija kosu šetačima. Češlja krovove, tajne poljupce i široke ulice s pločnicima urešenim krasnim

mozaicima. Noću se napune sanjarima tzv. španjolske stepenice na Augustinerplatzu, ruše se u neku sreću. Sad dok ovo pišem, netko se drži za ruke na Trgu bijelih ruža, kod spomenika studentskog otpora nacizmu. Hodam uz tihe crvene tramvaje, sunce tuče u zube, u jetru, u krv, sve lebdi, uzlijeće kao u Šagala. Na jednom od najljepših trgova nailazim na veseli i bučni festival kršćanstva; odasvud pjesma iz egzotičnih, i bijelih i crnih krajeva, Etiopljani, kozaci, Berberi pjevaju kršćanske himne na bini, štandovi s Biblijama na svim jezicima. Kod divovske katedrale Munster zabadaju se u oči štandovi s mesom, bujnim cvijećem i uzvišeno jednostavnim kolačima od sira. Neoromantizam njemačke tržnice.

CRNI BOŽIĆ

Stigao je i prosinac, sa svojom uskovitlanom studeni i najduljim noćima. Ja, zanatlija motrenja, postajem polako umorna, kao i priroda. U Njemačkoj je božićni barok na samom vrhuncu. Priklatno medijavelističke atmosfere, s milijardu svijeća, baklji i lampica. Ti sajmovi na otvorenom privlače gomile gladne toplog ugođaja i žagora. Jedemo perece, a posvud ekstaza svjetla i lažnog snijega, kovitlaju se zrakom zvuci zvona, puhačkog orkestra i zborsko pjevanje. Starinski ringišpil škripi, miriši kuhano vino i svira Bach s klinčićima. Pod ledenim zvijezdama, griju se jedni uz druge zbijeni štandovi s posve suvišnim, kičastim rukotvorinama i nakitom, jaslicama, medenjacima. Nad glavama odjekuju božićna zvona, u glavama satima kipi to kuhano vino. Nedostaje samo bljeskanje snijega, njegova spontana, imanentna svečanost. Kad napokon jenja to opojno ubijanje ružnoće i askeze zime, ljudi se razilaze. U višesatnom povratku kroz šume i mrka polja bez ikakva svjetla, uživamo glasnim smjehom sjeći vedri, ali mistični nokturno. Mi, male noćne pješakinje prisjećamo se djetinjstva. Da je bio s nama, Novalis je sutra mogao našiljiti olovku i napisati nove *Himne noći*.

I tako cijeli taj opori i srebrni prosinac traje očaravanje, sve do Badnjaka. A onda se u toj vunastoj i kandiranoj Njemačkoj dogodio lom. Teroristički napad na božićnom sajmu u Berlinu, mediji prenose da je posrijedi dvadeset mrtvih. Crni Božić. Kako je rekao stari Hegel: *Čovjek mora znati da se smrt s njim ne šali*. Jer i kad se čovjek čudi, zanosi i smije, ona dolazi podlo, s leđa. Čak i na taj famozni Božić, kad bi trebalo zabraniti svaku smrt i crno. U notes sam zapisala: „Život piše romane, a smrt poeziju”. Evo, nakon Leonarda Cohena, krajem ove čudne godine umro je i George Michael. I vjerojatno puno nepoznatih lica, i jadnika i genijalaca. Kraj je godine i ja moram natrag, na dnu tih dana nakupilo se mnogo poticaja za povratak kući, a nijedan nije bio zanosan. Sitni ali neugodni incidenti

bolesti.

Sjećam se, nakon oproštajnog likera s Marinom Vretencem na božićnom sajmu kod Ludwigova dvorca, dugo sam pakirala kofer u sobi za goste. U svečanoj tišini, dugo i polako kao što se nakon uspješno odigrane predstave polako skida šminka pred zrcalom. Noćni autobus me čekao da probdijemo cestu do kuće.

PARIŠKA BESKUĆNICA

To je rujansko jutro nad Parizom svanulo bijelo i čvrsto kao savez utjehe. Prohladno a sjetno nježno. Iscrtano linijama sitnih obaveza, sigurno samotnom strancu a opet dovoljno napeto, kao tek završen impresionistički goblen. Opušteno sam naoštrila putne oči i krenula lutati gradom. Zalazila sam i na ozloglašeni sjever grada gdje iz tla natiču krv, prah i pljuvačka, a iz izloga nestaju svaki biser i pozlata.

Kasnije, već nešto bliže luksuzu, blizu Gare Saint-Lazare – kod raskršća me zaskočio gotovo nespremnu prvi pravi prizor. Nezaboravan. Na kiši, kao živi spomenik nečem neiskazivo uzvišenom, leži krepka sredovječna Crnkinja. Gledam je kroz zapareni prozor sporog autobusa, gledam u nju kao u remek-djelo. Bilo je to kao da je za nas upravo naslikana; nedostajao je samo pozlaćen i naheren okvir pa da ta naša drumska i razvlaštena kraljica Antoaneta bude slika za Louvre. U punašnoj desnoj ruci držala je velik crn kišobran nad glavom, ljuljala ga blago, jer mu je drška slomljena kao kičma njezine životne priče. S naoko glatkom, za sve nasilne poglede zatvorenim utrobom u šarenoj haljini ležala je kao Gola Maya na klupi, štitila se od kiše svom tom mošusnom kosom, valovitom i golemom kao Afrika. Nešto me u tom hladnom, kirurški točnom prizoru velegradske ulice ugrijalo. Ta krupna žena je topla pogača života. Život koji je još gladan života. Zamišljam, u toj maloj baršunastoj torbici za sitniš što visi oko vrata samo je drhtaj mrtvih centi, počelo otrova propasti. Ipak, u grudima joj se nakupila ponoć, mogućnost čuda, promjene. Pariško nebo se ipak prostrlo kao stol iznad nje. Čeka i sluša.

Vidim, žena se ispruža da bolje vidi neku scenu preko ceste, smije se, a u dnu tog smijeha blista i lista se nama neznani, neki još raskošniji Versailles – u tom smijehu vjerojatno se čuje neka ostarjela i uporna nevinost; u nagibu njezinog tijela pokrivenog debelom ali otrcanom dekom ironično kraljevskog uzorka ideja je ne njezine – strane, tuđe globalne okrutnosti. Zagriz vilice hrta i pitbula s grba. Naslonjena je na lijevi lakat, i takvom odustalom, nehajnom pozom otvorena, preotvorena i to boli kao opća rana svih turista i prolaznika. Mogućnost svačije sudbine, obala crnokosti, litica propasti. S ruba njezina obraza dimi se pust krajolik, bespuće sporednosti. Ova je beskućnica samo jedan od tisuće pariških Muzeja prekinutog dostojanstva.

Izbacila me iz dohvata luksuza, udarcem u oči potaknula me da mislim na sve male, anonimne ljude bez šanse. One sirijske izbjeglice, razne crne skitnice, pijance i prosjake koji se doimlju zarazno, nedodirljivo, kao indijski *parije*. Neki tobože užurbani poslovnjaci i bonvivani u sebi se pitaju koju ptičju, žablju, krokodilsku gripu prenose ovi jadnici? A bodlerovci i naturalisti bespoštedno, strasno pišu o njima, u uživljavanju se stvara empatična umjetnost, umjetno i opojno cvijeće zla; ali istina je ipak neumoljiva.

Svaka umjetnost živi u uređenim uvjetima i sobnoj temperaturi, u finom oklopu knjige i nikada nije uspjela biti prljavija, istinitija i ranjenija od samog života. I nikad, gotovo nikad nije anonimna.

Da, prava je hrabrost ući u neku zlatnu, crveniju i bolju vječnost od one talentom, novcem ili publikom kupljene, onog života priznatog javnošću i uspjehom, otići bez fanfara i aplauza na kraj noći. Tu, na gonorejičnom asfaltu godinama dobivati svete opekotine od pljuvanja i odbacivanja, psovki, siromaštva i od vječito tužne ljubavi pa umrijeti kao da nikada nisi ni živio. Na koncu te na dno jednog od pariških groblja odnesu vrtlozi nasilja, bolesti i vremena koji utope sve razlike, isperu – inače tako važnu – boju s kože. U drugom svijetu pariška beskućnica je samo sanjala da je pokisla beskućnica puna ožiljaka, zaspala bosa na kiši kraj lijepih *art deco* restorana.

Sad već moram jako prisloniti lice uz staklo da je vidim. Ova je *Crna Venera* našega doba spuštена kao sve što je palo nisko, kao crni sladoled leži i topi se u kutu naših očiju, kao svačija iskričava a nepotrebna stvar. Sitnica koja se lako gubi. Položena je na toj mokroj klupi kao na odru. Prerano. Jer nije mrtvački ni hladno crna, već se u tami bulevara njezin lik jarko žari, u smijehu zubi joj palucaju kao mlada bjelouška. Da je živjela stoljeće prije, mogla je biti muzom raznih maminih maza uglavnom ukletih pjesnika i *dandyja*. Ovako je na svijetu drži prezren podest, izguljena stara klupa s nogama u blatu.

U dubokom korijenu te klupe golem je začaran svijet, opasan i taman kao britva slijepa brijaća i nož lovaca na glave. Ali ova pariška beskućnica nema ništa s tim limbom, s vještīm

lopovima, ubojicama i dilerima, nema ništa ispod duše, neko duplo dno. Na klupi su samo ona i njezina duša. Riječju, ona nema ništa za kupiti, ništa za zagrliti, ništa za pojesti osim ovog svijeta. Tebe, mene.

Na kraju, kad izađeš iz autobusa, što ćeš s njom?

Ona nije sklopiva kao kišobran. Ona je kao zdjela, a kako ćeš sklopiti zdjelu?

Ona je kao beskrajna misao. Kako ćeš sklopiti misao?

Ona je moćna kao zamak, kako ćeš sklopiti zamak?

Ona je kao oruđe vjere u drugi svijet, kako ćeš sklopiti vjeru?

MRAMORNE MEDUZE

Ustala sam rano, još prije doručka. Siječem blagu lelujavost zraka, zamućenost tek izlegle zore nad gradićem, žurim prema skromnom parku, prema stablima i ukrasnome grmlju, a onda i šetnici uz pospano more. Želim promatrati kako se jedva, ispod visoke kamene obale – nekom drevnom bizantskom navikom – biba ranom molitvom neprobuđeno more. I zuriti visoko u obline oblaka, pratiti ih kako mirno klize nošeni zračnim strujama. Bez otpora. Oblaci, te nekovrsne amfibije satkane od vodenih kapi, što dišu i žive u zraku. Kao i svugdje na svijetu, i ovdje se u istanbulskoj Tuzli, u hirovima nečeg samo njima znanog, skupljaju i kidaju, obličuju i razobličuju. Oblaci se, slično meduzama, razmnožavaju bespolno, pupanjem. A njihovi su žarnjaci električna iskrenja, gromovi, munje. Oblaci, kad požele, opeku zemlju.

Mi pjesnici ne razmnožavamo se pupanjem, već venjenjem. Skupljeni iz cijelog svijeta, danima smo zatočeni na ovoj istanbulskoj obalnoj periferiji, mljackamo samoglasnike jezicima obloženima nesporazumijevanjem, i neugodno smeđim talogom od tri srknuta espresso. Kroz teški baršun hotelskog dekora i lažni mramor stubišta na ulazu bježim svakog jutra iz dokonosti pjesničkih mucanja na polomljenom engleskom. Jedino jaran i pjesnik F. dijeli moju bol zbog takvih jalovih međunarodnih pjesničkih kongresa. Kao ljudski mamci koji se trebaju ugojiti za gladne muze pjesništva, ugurani smo s neiscrpnim obiljem turske hrane u taj zlatni hotelski kavez. I ni makac. Svaki se od nas dvadesetak stranaca, sa samo jednom na turski prevedenom pjesmom u džepu, u dosadi i s prejakom hranom za trpezom nasukao u ovom dalekom predgrađu Istanbula. Žvačemo, pijemo i čekamo taj jedan jedini nastup, u osmanskim ukrasima škrtoj i pregolemoj Kongresnoj dvorani Tuzle. Kroz F.-ov gusti dim cigare čini mi se da je veliki i zlatni Stambol daleko daleko.

Ipak, zadnjeg tuzlanskog jutra napokon mi se srce pokrenulo iz hedonističkog stupora! Jer bismo, čujem iz žubora engleskog, trebali poći s organizatorima na egzotični izlet, starom brodicom do otoka s palmama i mačkama. Burgaza. S kamene obale, pomalo oklijevajući, drvena nas brodica odvozi prema slavnim Prinčevskim otocima. Otoci su to našoj publici najpoznatiji po djelu njemačkoga pisca i diplomata, Joakima Sartoriusa, svojevrsnom

putopisnom pjesmom u prozi „Prinčevski otoci“. Na turskom se zovu Kizil Adalar, i devet ih je. Prije ere turizma, poznati su kao toposi dvije vrste ruba: ili progonstva svakojakih velikodostojničkih otpadnika, pobunjenih osmanskih prinčeva, ili duhovnog uzdizanja u hladu brojnih samostana, sinagoga i crkvi. Lazareti su to već izumrlog jezika *ladina*, jezika kojim su šaputali, pjevali i govorili prognani podanici kraljice Izabele I. Kastiljske.

Usput, primijetila sam da svi otoci svijeta imaju neobično lijepa imena, bit će zato jer su otoci oaze sigurnog i suhog u pustarama vode, pa dobivaju imena zvučna kao što su to umjetnička, ili kao neku sjajnu zahvalnicu, šareni orden.

U zanosu F. i ja više od sata sretni i šutljivi stojimo na pramcu, gledamo kako klizimo u sfumatu pokraj savršenih anorganskih divova, distopijski sablasnih tamnih kranova i tankera, preookeanskih brodova u morskoj izmaglici. Čine se postapokaliptični opustošeni i napušteni, da su od nekog rezigniranog kapetana ostavljeni plutati sami u svom čeličnom veličanstvu. Dramatična nijemost tog mutnobijelog, smeđeg i tamnocrvenog broskog metala u duši stvara elementarnu, polazišnu glazbu. Inače nametljivo sunce iznad nas danas je izblijedjelo, difuzno je i gotovo vodenasto žuto, kao da ga je progutao klobuk neke pravedničke nebeske meduze.

Ukidajući svaku našu prolaznost, Mramorno more ispod nas je pra-mirisno, kao tisućama godina staro vino. Je li tako drevnim putnicima i Odiseju mirisalo njegovo more? A ta nemoguća boja, boja kakva i treba biti, nezemaljska, sirenska. Kao i blago riblje natrula boja obzora. Na površju mora samo se gdjegdje pojave skromni, nenametljivi kormorani, debeljuškaste meduze, galebovi. Površina mora ljeska se poput šantung svile, poput haljine utjehe. Osjećaj koji mi kola tijelom vladavina je mitske, nestvarne vode. Postajem načas ta mramorna voda. Ili točnije, njezina znatiželjna radost.

Glavni cilj ovog krstarenja posjet je rodnoj kući poznatoga turskoga pisca Saita Faika. Taj je besmrtni turski pisac, Faik, živio i pisao snažne, trpke kratke priče o životu na Burgazu, o ribarima, lutalicama, vlasnicima starih kavana i drugim naoko običnim ljudima. Možda nikada ne bi pisao o nama.

Niti nas pozvao na kavu. Ni zapalio cigaretu s nama. A eto nas sad ni manje ni više nego u njegovoj kući. Nekako je to ipak preintimno, kao da nam je izložen previše. U muzeju gotovo prostački fokusirano promatram slike, namještaj, dnevnike, njegove crno-bijele fotografije. Društvo tuzlanskih forenzičara. S jedne nam se veće kopije fotografije toplo smije izborano, suncem opaljeno lice pod slamnatim šeširom i njegov crni pas. Kakvo beskrajno lice! Na Saitovu licu pračka se pod čelom par dijamantnih riba, dva lijepa oka. Ne mogu odrediti koje su boje; možda dubokoga, hipnotičnog *bizantskog plavetnila*, najskuplje boje bizantskoga slikarstva freski jer se njezin prah dobivao iz kamena *lapis lazuli*. Onog mora u kojem svoj neprestani, ludi balet izvode debele, mliječnobijele meduze nalik velikim kolačima od šećera, netopljivima u svoj toj nevidljivoj soli. Njegov te pogled može pretvoriti u kamen. Ili u meduzu. To lice te gleda i priča morske tužne i pijane priče. I zato ne prekidaj fotkanjem i tračevima.

Još kad smo se iskricali s brodice na obalu, u vodi su se grušala golema jata meduza. Tisuće živih bjelanjaka. Snježnobijelih poput mramora. Kao najdirljiviju baletnu točku, motrim te izduljene, ukošene meduze u plićaku kako se kovitlaju. Izgledaju i kao olujni mali oblaci nekom greškom nastali u vodi pa se upinju izaći. Izgledaju zapravo svakojako. Čudno, ujedno su oku silno odbojne i duboko zanosne. Teško mi je zamisliti kako ljeti – ma koliko vruće bilo – gola ulazim u more prepuno meduza. Istina, bojom pomalo nalikuju gromadama leda, obećanju rashlađenosti. U svakom slučaju, zovu. A nije dobro odazvati se.

Jer sve te meduze izgledaju kao uklete duše u Faika nesretno zaljubljenih starica, djevica, udanih žena. Sad su one samo nezemaljske morske sirene, i takve endemske meduze postoje samo u ovom moru, a nazvat ću ih *mramornim meduzama*. Kao da svojim ritmičnim plesnim pokretima dozivaju neoprezna kopnena bića da zauvijek zarone i legnu u svijet žarnjaka, u pržeće more, u divlju podsvijest ovog planeta. Ipak, njihova poezija nije smrt. Njih zanima opstanak, život.

Iz nekog razloga, od svih organskih bića Zemlje besmrtna je samo jedna vrsta meduza, *turritopsis nutricula*. I nije to samo zbog profinjena jelovnika s mlađi, planktonima i ribljim jajašcima. Tko zna kako su to trajanje sredile s Bogom. Možda zato jer su meduze, svakako, među najljepšim morskim stvorenjima. Mala zvona građena uglavnom od vode. Zvone vodu. I svijetle. Pa tko ih ne bi volio? A kako bi se inače one jadranske vrste zvale *morska*

mjesečina? Unatoč tomu što meduze ne plivaju, ne trude se, već samo plutaju nošene morskim strujama, u svjetskim morima su žive i zdrave već pola milijarde godina. Njihovi žarnjaci kao da su na nešto tajno ljuti, peku i truju valjda gorke od tolike zemaljske povijesti u njima. Dodirne li ih se, izbacuju žarnu nit poput harpuna. Obrana ili napad bez milosti. To me, naravno, podsjetilo na neke lijepe, gorke i ranjene ljude. Osobito ranjene žene. One što hodaju po tankom užetu između ljepote i smrti, jezika nateklih od raznih otrova krivih ljubavi.

Meduze, tko bi rekao da te nježne mini-haljinice ponekad jednim ubodom ubiju kupaća. Grčka je Meduza, jedna od Gorgona, pogledom pretvarala u kamen. A morska pretvara u leš. Čitala sam negdje da je vrsta zvana *portugalska lađica* u vodama Sardinije nemilosrdno ubila usamljenu plivačicu, neku crnokosu Mariu. Gledam njezinu crno-bijelu fotografiju, Maria je bila neobično lijepa. Kao i meduze. Tko zna, možda su je samo htjele poljubiti i zagrliti, ali nespretno.

Baš me zanima kako ih ovdje prinčevski otočani zovu? Naši su im otočani dali gruba, smiješna ili pak poetična imena, ovisi o temperamentu otoka. Što se moga sluha tiče, najtočnija su imena za meduze *morska mjesečina* i *morsko pluće*. Na Krku, zovu ih nježno *suza*, negdje *misečina*, a na ostalim, južnijim otocima *pizdacina*, *putamarina*, *klobubučina*, *pizdurinka*, *pizdejica*, *gljandura*, *zlogodine*. Ja bih ih nazvala *morske balerine*.

Kako bi ih nazvao Faik? Motrim opet te pomno stilizirane nabore na skromnom krevetu uza zid, drveni radni stol za pisanje s mnoštvom knjiga, i misli mi se odvuku na nježno proziran izgled Saita Faika. Sait, spava li četrdesetih prošloga stoljeća, na vrhuncu stvaralaštva, noću sam u krevetu? Jesu li mu to u snu tekle neke dosad nepoznate morske suze? Suze boje snježnobijelog mramora. S namještenim fotoaparatom F. i ja se ogledamo u golemom zrcalu koje pokriva većinu zida u kojem se svakoga dana, sva je prilika, ogledao Sait Faik. Je li taj karizmatični pisac, koji je mirno plutajući u plazmi svoga estetiziranog života, ikoga nasmrtno opekao? Neoprezno pružio nekomu svoje odveć modro, poludrago srce? To u njegovu kućnom muzeju, čini mi se, nigdje ne piše. Samo lebde nejasna, poluoblačna gonetanja, poput otočkih mačaka čupave slutnje. Piše crno na bijelo samo što je sve rado čitao, jeo, pisao i s kime se sve družio. Sve ono što nas, u faikologiju slabije upućene goste, ipak možda manje zanima.

Nakon obilne večere u jednoj od snovitih vila, vraćamo se otežali pristaništu i škripi našeg broda. U strmom se spustu ulicama možemo ludirati, skakutati i cikcakati samom sredinom ceste, jer na ovom Prinčevskom otoku nema automobila; naime, Burgaz se diči samo konjskom zapregom, tisućama najšarenijih mačaka i predivnim drvenim vilama. A palme i borove ionako imaju više-manje svi otoci. Pa čak i s tom strašnom crnom mrljom na površju, nastalom u velikoga šumskog požara prije nekoliko godina, Burgaz se doima iskusno. Nekako starinski, stabilno i zaštitnički. Kao da je stvoren da štiti profesionalne sanjare i pisce od okrutnosti kopna, jer je dostojanstveno stao u nekom svom prohujalom vremenu, otkupio ga od ovog banalnoga svijeta.

I ja bih rado stala u nekom starijem, otočnom vremenu. U slojevitoj, punoj tišini. Čvrsta, kao kamen koji nova i jača bujica, usprkos svakom naporu, ne može povući u tok. Otela se tom besmislenom ubrzanju barem na neki simboličan način. Ne kotrljati se okolo autom, ne voziti se tramvajem. Ne trljati vječito površinu mobitela. Znak moga vremena ponajprije je mobitel. On u svojoj neurozi često nešto bunca, zvoni. Zamršene duge kose od vjetra s pramca, bacila bih najradije mobitel u tamnu, modru vodu da ga rastvore prastare i na naš svijet pravednički ljute meduze.

ZAHVALA

Lijepo je živjeti, a onda o tom poslu života još i pisati uvide. Za tu se vrstu autorskog užitka valja ipak zahvaliti mnogima „s druge strane papira”. Zahvaljujem svojoj obitelji i svim znancima koji su me – posredno ili neposredno – nadahnjivali na pisanje ovih vrlo osobnih lirskih eseja i priča, svim književnim časopisima koji su ih objavljivali u nemalom nizu godina, izvrsnoj urednici Marini Vujčić, a ponajviše zahvaljujem mojim dugogodišnjim prijateljima i urednicima na III. programu Hrvatskoga radija, Ireni Matijašević i Leonardu Kovačeviću, ne samo za puštanje u eter, već i za hrabrenje i poticanje na pisanje većeg dijela tekstova objavljenih u ovoj knjizi. Znam da u tomu nisam sama.

Dorta Jagić

Rođena 1974. u Sinju. Osim poezije piše i objavljuje kratke priče, putopise, eseje i dramske tekstove. Uvrštena je u brojne domaće i strane pjesničke antologije, pojedini pjesnički ciklusi i priče prevedeni su na 20 stranih jezika. Osim pjesničke nagrade Goran za mlade pjesnike za rukopis *Plahta preko glave*, dobitnica je nagrade Balkan Grand Prize for Poetry 2007. na međunarodnom festivalu u Rumunjskoj te ugledne nagrade The European Poet of Freedom Award 2014. za knjigu pjesama *Kauč na trgu*, koju dodjeljuje poljski grad Gdanjsk. Godine 2017. nagrađena je Goranovim vijencem za ukupan doprinos poeziji. Vodi radionice kreativnog pisanja, prevodi s engleskog i njemačkog poeziju i prozu. Živi kao slobodna umjetnica u Zagrebu.

Objavila: *Plahta preko glave* (poezija, 1999), *Tamagochi mi je umro na rukama* (poezija, 2001), *Đavo i usidjelica* (poezija, 2003), *Kvadratura duge* (poezija, 2007), *Kičma* (proza, 2009), *Kauč na trgu* (poezija, 2011), *S tetovažom nisi sam* (proza, 2011), *Mali rječnik biblijskih žena* (proza, 2013), *Kafkin nož* (poezija, 2015), *Prolazi i pukotine* (putopisi, 2015), *Veće od kuće* (eseji, 2018), *Noć na Zemlji* (proza, 2020), *Tri putnika u zemlju Nut* (slikovnica, 2020), *Inženjer leta na kraju svijeta* (slikovnica, 2020).

Biblioteka Online

knjiga 277

Dorta Jagić**VEĆE OD KUĆE**

drugo izdanje

© 2025 Dorta Jagić**© za elektroničko izdanje: Društvo za promicanje književnosti
na novim medijima, 2025****Izdavač**

Društvo za promicanje književnosti
na novim medijima, Zagreb

Za izdavača

Krešimir Pintarić

Glavni urednik

Krešimir Pintarić

Urednik

Davor Ivankovac

Fotografija

Mohamed Zarandah / Pexels.com

Objavljeno

24. kolovoza 2025.

ISBN 978-953-374-369-1 (HTML)

ISBN 978-953-374-370-7 (EPUB bez DRM)

ISBN 978-953-374-371-4 (PDF)

ISBN 978-953-374-372-1 (MOBI)

Prvo izdanje

Hena com, Zagreb, 2018.

Knjiga je objavljena uz financijsku podršku Zaklade „Kultura nova“, Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske i Grada Zagreba. Mišljenja izražena u ovoj knjizi odražavaju isključivo mišljenja autora i ne izražavaju nužno stajališta ustanova koje pružaju financijsku podršku.